

HELSINSKÝ VÝBOR
PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA
SLOVENSKU

Kálmán Petőcz

HELSINSKÁ
KONFERENCIA (1975)
A JEJ ĽUDSKOPRÁVNE
DIMENZIE

Bratislava 2015

Autor:

PhDr. Kálmán Petőcz

Vedecká redaktorka:

PhDr. Dagmar Horná, PhD.

Prílohy zostavil a upravil:

Ing. Viliam Figusch, CSc.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ
A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Realizované s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR v rámci dotačného programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd LP/2015. Za obsah tohto dokumentu je výlučne zodpovedný Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku.

Grafická úprava, produkcia: Renesans, s. r. o.

© Kálmán Petőcz

ISBN 978- 80-972220- 4-8

OBSAH

Predslov.....	5
1. Úvod.....	7
2. Ľudskoprávna dimenzia Helsinskej konferencie – medzinárodnoprávne pozadie	8
3. Dôvody zvolania Helsinskej konferencie.....	12
3.1. Motivácia štátov sovietskeho bloku	12
3.2. Motivácia štátov západnej Európy a USA	15
3.3. Zárodok povojnového usporiadania	16
3.4. Začiatok studenej vojny	19
3.5. Nemecká otázka.....	21
4. Proces uvoľnenia – détente.....	27
4.1. Motivácia a úloha USA	27
4.2. Brandtova Ostpolitik – obrat vo vzťahu k východným susedom	30
4.3. Francúzsko a Veľká Británia vo fázovom posune pri budovaní novej Európy	31
5. Význam Helsinskej deklarácie	36
5.1. Ľudskoprávne ustanovenia Helsinskej deklarácie	36
5.2. Moc bezmocných – helsinský efekt	39
5.3. Koniec studenej vojny.....	46
6. Epilóg o novej Európe	48
7. Literatúra.....	51
8. Chronológia významných udalostí: cesta k Helsinskej konferencii a jej dozvuky (1945–1990)	53
Príloha č. 1: ZÁVEREČNÝ AKT KONFERENCIE O BEZPEČNOSTI A SPOLUPRÁCI V EURÓPE.....	61
Príloha č. 2: DOKUMENT Kodanského zasadania KONFERENCIE O ĽUDSKEJ DIMENZII KBSE (jún 1990) (výňatky)	68

PREDSLOV

Publikácia je jedným z výstupov projektu Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku pod názvom *40. výročie Helsinskej deklarácie: ľudské práva v historicko-politickom kontexte Strednej Európy a význam helsinského procesu pre našu súčasnosť*. Zároveň je voľným pokračovaním série textov vydávaných ako pomocné vzdelávacie materiály pre stredné školy, určených pre rozvoj občianskych a sociálnych kompetencií v rámci vzdelávacích oblastí Človek a spoločnosť, Človek a hodnoty.¹ Publikáciu môžu využiť učitelia a učiteľky, žiaci a žiačky pri príprave na predmety občianska náuka alebo dejepis, a to v rámci tematických celkov zameraných na novodobé dejiny.

Inšpiráciou pre napísanie publikácie boli naše stretnutia s pedagogickou a žiackou obcou, ktoré sa uskutočnili v rámci hore uvedeného projektu v októbri 2015. Na nich boli identifikované niektoré témy, fakty a ich súvislosti, ktoré sú na mnohých stredných školách „úzkym profilom“. Silným podnetom boli aj dlhodobé skúsenosti členov a členiek Helsinského výboru s prácou s učiteľmi a učiteľkami, ako aj súťažiacimi na krajských a celoštátnych kolách Olympiády ľudských práv v ostatných rokoch.

Ďalšou inšpiráciou boli podnety z medzinárodnej konferencie organizovanej Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku k 40. výročiu začatia helsinského procesu 4. a 5. novembra 2015 vo Svätom Jure, na ktorom sa zúčastnili významní aktéri helsinského procesu knieža Karel Schwarzenberg a profesori Miroslav Kusý a Vilém Prečan.

Publikácia sa venuje významu a hodnote dokumentov prijatých Konferenciou o bezpečnosti a spolupráci v Európe, a to tak v súdobom historicko-politickom kontexte ako aj v súčasnosti. Prílohou publikácie sú slovensko-anglické synopsy kľúčových pasáží oficiálnych textov.

Želáme vám príjemné a užitočné čítanie a štúdium.

Autorský a redakčný kolektív

1 Doteraz vydané publikácie z uvedenej voľnej série:
HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.): Vybrané texty k ľudským právam : Príručka pre Olympiádu ľudských práv. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013.
HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.): Slovník ľudských práv : Príručka pro Olympiádu ľudských práv. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013.
HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.): Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2015.

1. ÚVOD

V dňoch 31. júla a 1. augusta 1975 sa v hlavnom meste Fínska, v Helsinkách, stretli na Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe najvyšší štátni predstavitelia tridsiatich troch európskych krajín. Konferencie sa zúčastnili aj prezident Spojených štátov amerických a premiér Kanady. Významní politici² svojimi podpismi potvrdili súhlas svojich štátov s dokumentom, ktorý dostal názov Helsinský záverečný akt.

O štyridsať rokov neskôr členovia a členky Parlamentného zhromaždenia Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – opäť v Helsinkách – zhodnotili hlavný význam a prínos Helsinskej konferencie nasledovnými slovami: „V dobe, keď bola bezpečnosť definovaná takmer výlučne vo vzťahu k vonkajšej bezpečnosti štátov, medzištátnym vzťahom a vojenským hrozbám, [Helsinská] dohoda prepojila politickú a vojenskú bezpečnosť s dvoma ďalšími dimenziami: hospodársko-environmentálnou a ľudskou. Bol to bezprecedentný krok v tom zmysle, že v prostredí pretrvávajúcej vyhrotenej nevráživosti medzi vzájomne súperiacimi [mocenskými] blokmi, otázka ľudských práv a základných slobôd ešte nikdy predtým nebola zvažovaná ako autentická bezpečnostná téma.“³

Helsinský záverečný akt pozostáva z troch základných častí. Prvá časť, Deklarácia, obsahuje desať základných princípov, „ktorými sa budú riadiť vzťahy medzi zúčastnenými štátmi“. (Deklarácia je prílohou publikácie.) Kľúčovým z nášho pohľadu je princíp č. VII. nazvaný „Rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia“. Druhá časť dokumentu by sme dnešnou terminológiou mohli nazvať akčný plán. Ten pozostáva z troch kapitol, tzv. košov, ktoré podrobnejšie upravujú jednotlivé ustanovenia deklarácie. Prvý kôš sa zaoberá bezpečnostnými otázkami, druhý spoluprácou v oblasti hospodárstva, obchodu, vedy a techniky a životného prostredia. Tretí kôš akčného plánu tvoria otázky ľudskoprávne, humanitárne a týkajúce sa spolupráce v oblasti kultúry, vzdelávania a výmeny informácií. Tretia základná časť dokumentu upravuje systém následných hodnotiacich schôdzok a monitorovania prijatých záverov.

Podpisom Helsinského záverečného aktu sa všetci európski štátnici vlastne prvýkrát v dejinách zaviazali k dodržiavaniu ľudských práv štátmi, ktoré zastupovali. Navyše, uznali, že rešpektovanie ľudských práv nie je výhradne vnútroštátnou záležitosťou, ale môže sa stať aj predmetom medzinárodného dohľadu a kontroly. Skutočnosť – ako uvidíme v ďalších kapitolách – bola omnoho zložitejšia.

2 V tomto prípade je výhradne mužský rod namieste, medzi signatármi totiž nebola ani jedna žena.

3 *Helsinki +40: Building the OSCE of the Future. OSCE Parliamentary Assembly Helsinki +40 Project Final Report.* July 2015, s. 2. Dostupné aj z <http://www.oscepa.org/documents/all-documents/helsinki-40/final-report/2949-helsinki-40-final-report/file>

2. ĽUDSKOPRÁVNA DIMENZIA HELSINSKEJ KONFERENCIE – MEDZINÁRODNOPRÁVNE POZADIE

Pokiaľ sa aspoň zbežne zaujímate o svetové dejiny po druhej svetovej vojne ako aj o vývoj medzinárodnej normotvorby v oblasti ľudských práv, môže nás trochu prekvapiť konštatovanie z predchádzajúcej kapitoly o tom, že až v auguste 1975, v Helsinkách, sa európski štátnici prvýkrát plne zaviazali k rešpektovaniu ľudských práv obyvateľiek a obyvateľov svojich krajín.

Vieme predsa, že v roku 1948 bola Valným zhromaždením Organizácie Spojených národov (ďalej „VZ OSN“) prijatá *Všeobecná deklarácia ľudských práv* a v roku 1950 bol Radou Európy prijatý *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (alebo aj Európsky dohovor o ľudských právach, ďalej „EDĽP“). Predovšetkým je potrebné podotknúť, že Všeobecná deklarácia ľudských práv nie je právne záväzný dokument, je to politické vyhlásenie zakotvujúce ľudské práva ako akési ideálne mravné nároky všetkých ľudí na svete.

Na Všeobecnej deklarácii ľudských práv (ďalej „VDĽP“) začali pracovať delegáti a delegátky zo zakladajúcich členských štátov OSN, vrátane vtedajšieho Československa, vzápätí po prijatí Charty OSN v decembri 1945. Medzitým, v roku 1947, naplno prepukla tzv. studená vojna – ideologické a mocenské súperenie – medzi Spojenými štátmi americkými a jeho spojencami a Sovietskym zväzom. Na stranu Sovietskeho zväzu sa postupne postavili štáty východnej Európy, v ktorých prevzali moc komunistické strany *de facto* podriadené Moskve. V Československu došlo k mocenskému prevratu vo februári 1948. V decembri 1948, keď sa VDĽP podpisovala, bolo Československo už pevnou súčasťou sovietskeho bloku. V zhode s postojom Sovietskeho zväzu, Poľska, Juhoslávie, Ukrajinskej SSR a Bieloruskej SSR⁴ československá delegácia za VDĽP nakoniec ani nehlasovala: hlasovania sa zdržala.

Štáty západnej Európy začali po vojne užšie spolupracovať v rôznych medzinárodných zoskupeniach. Jednou z nich bola aj *Rada Európy*, organizácia založená v roku 1949. Jej cieľom – na rozdiel od *Európskeho spoločenstva uhlia a ocele* (1951), predchodcu Európskej únie – bola najmä politická kooperácia s cieľom posilňovania liberálnej demokracie, ľudských práv a právneho štátu.

Iniciátormi vzniku organizácie typu Rady Európy boli predovšetkým rôzne transnacionálne európske občianske a intelektuálne hnutia a organizácie. V nich bolo zastúpených mnoho významných účastníkov odboja proti nacizmu a fašizmu, vrátane mnohých bývalých i aktuálnych

4 Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike a Bieloruskej socialistickej republike bolo členstvo v OSN uznané na nátlak sovietskeho vodcu Stalina napriek tomu, že neboli suverénnymi štátmi, ale zväzovými republikami Sovietskeho zväzu. Tento stav trval až do roku 1991, keď obe zväzové republiky získali nezávislosť. Pôvodne, pri koncipovaní náčrtu zásad Charty OSN, na jeseň 1944, Stalin trval na členstve všetkých pätnástich zväzových republík Sovietskeho zväzu.

politikov, napríklad vtedy už bývalého britského premiéra Churchilla, či dlhoročného predsedu Paneurópskej únie Richarda Coudenhove-Kalergiho. Churchill ešte v septembri 1946 vo svojom prejave v Zürichu vyzval k vytvoreniu „Spojených štátov európskych“. Mnoho významných osobností sa stretlo v máji 1948 na kongrese v Haagu, aby spolu so zástupcami vlád diskutovali o budúcom politickom usporiadaní Európy. Založené malo byť na princípe mierovej spolupráce, vrátane presadzovania nadnárodných záruk ochrany individuálnych ľudských práv ako prevencie pred možným zneužitím moci národnými štátmi voči svojmu vlastnému obyvateľstvu, k čomu dochádzalo brutálnym spôsobom v predchádzajúcich desaťročiach. Na kongrese sa vykryštalizovala deliaca línia medzi „unionistami“ a „federalistami“. Unionisti (Veľká Británia a škandinávské štáty) preferovali voľný zväzok štátov na základe medzivládnej spolupráce, federalisti (Francúzsko, delegácie Beneluxu, či Coudenhove-Kalergi) sa zasadzovali za vytvorenie nadnárodných európskych inštitúcií, vrátane európskeho parlamentného zhromaždenia s originálnymi právomocami. (Cronin, 2003, s. 98–105)

Návrhy sformulované v Haagu sa napokon premietli do štatútu Rady Európy kompromisným spôsobom. Rada Európy vznikla ako medzivládna organizácia, ktorej hlavným orgánom je Výbor ministrov zahraničných vecí. Parlamentné zhromaždenie dostalo len poradnú právomoc a pozostáva zo zástupcov a zástupkyň *delegovaných* národnými parlamentmi. Podľa čl. 3 Štatútu Rady Európy, prijatého 5. mája 1949 v Londýne „každý členský štát Rady Európy uznáva zásadu *právneho štátu* a zaručuje všetkým osobám pod jeho jurisdikciu *dodržovanie ľudských práv a základných slobôd*.“ (Zvýraznil K.P.) Zakladajúcimi členmi Rady Európy sa stali Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Nórsko, Švédsko, Taliansko a Veľká Británia. O rok neskôr, v novembri 1950 Rada Európy prijala Európsky dohovor o ľudských právach.

Pri prijímaní dohovoru o ľudských právach a vymedzení právomocí inštitúcií dohliadajúcich na jeho dodržiavanie (Európskej komisie pre ľudské práva a Európskeho súdu pre ľudské práva) tiež došlo ku kompromisom. Dohovor zakotvil len občianske a politické práva, pretože, podľa zdôvodnenia členov prípravnej komisie, zamerali sa predovšetkým na tie práva, ktoré sú „spoločným menovateľom našich (liberálnych) politických inštitúcií“, čiže na práva priamo súvisiace s fungovaním politického systému liberálnej parlamentnej demokracie.⁵ V spore, či umožniť individuálne podania alebo len iniciatívy predložené štátmi sa delegácie priklonili k progresívnejšej prvej možnosti. Intruzívny⁶ charakter jurisdikcie európskeho súdu naopak zmiernili tým, že sťažovatelia sa naň mohli obracať len po vyčerpaní všetkých domácich možností. Vymáhateľnosť inak záväzných rozhodnutí súdu ostala v rukách Výboru ministrov, teda medzivládneho orgánu.

Prvými signatármi EDĽP sa stali štáty západnej a južnej Európy, okrem zakladajúcich členov Rady Európy ešte Grécko, Island, Turecko a (západné) Nemecko. Do konania Helsinskej konferencie sa tento počet rozšíril o štyri ďalšie štáty: Cyprus, Maltu, Rakúsko a Švajčiarsko.

Medzi signatármi EDĽP sa nenachádzal ani jeden štát zo sovietskej sféry vplyvu, teda ani Československo, Poľsko, Maďarsko, Rumunsko či Bulharsko. V čase založenia Rady Európy tieto

5 Podľa pôvodnej zápisnice zo zasadnutia cituje CRONIN, 2003, s. 111.

6 Obťažujúci, zasahujúci do vnútornej suverenity.

štáty neboli liberálnymi, parlamentnými demokraciami. Členmi Rady Európy a signatármi EDĽP sa do roku 1975 nestali ani Španielsko a Portugalsko. Po vojne v nich vládli vojenské autokratické režimy, a teda nespĺňali podmienky členstva. Grécko počas vlády vojenskej junty v roku 1970 z Rady Európy vystúpilo pod hrozbou vylúčenia, do organizácie sa vrátilo v roku 1974. Z iných dôvodov sa k Rade Európy nepripojilo Fínsko, ktoré až do roku 1989 konzekventne zastávalo pozíciu striktnej neutrality.

Z našich štúdií tiež vieme, že v decembri 1966 boli Valným zhromaždením OSN prijaté dve kľúčové medzinárodné ľudskoprávne normy: *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Je to pravda, avšak členské štáty OSN sa dohodli na pomerne prísnych podmienkach vstupu oboch paktov do platnosti. Vyžadovala sa k tomu ratifikácia paktov najmenej 35 štátmi, čo v čase konania Helsinskej konferencie bolo ešte ďaleko od reality. V rámci Európy ratifikovalo Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach len desať štátov, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach len osem štátov.

Situáciu teda môžeme zhrnúť nasledovne: v roku 1975 bolo z tridsiatich štyroch vtedajších európskych štátov viazaných platným medzinárodným ľudskoprávnym dohovorom (konkrétne EDĽP) len osemnásť. Závazky sa však týkali len občianskych a politických práv a základných slobôd, resp. základných práv viazucich sa k ľudskej dôstojnosti.

Možno si položiť otázku, či podpisom Helsinského záverečného aktu európskymi štátnikmi vôbec došlo k nejakej zásadnej zmene. Veď aj tento dokument, podobne ako Všeobecná deklarácia ľudských práv, bol len politickým manifestom, nie medzinárodnou zmluvou!

Významným momentom bolo to, že hoci išlo „len“ o politický dokument, podpísali ho najvyšší ústavní činitelia zúčastnených štátov na spoločnom stretnutí. Takto získal dokument omnoho väčšiu váhu, než keby bola deklarácia podpísaná veľvyslancami či ministrami zahraničných vecí. Vyslovením súhlasu s textom dokumentu sa politici tiež nepriamo zaviazali k ratifikácii dvoch vyššie spomínaných základných medzinárodných ľudskoprávných paktov OSN.

Svojím podpisom potvrdili, že „[b]udú podporovať a rozvíjať účinné uplatňovanie občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a iných práv a slobôd, ktoré všetky vyplývajú z dôstojnosti človeka a ktoré sú nevyhnutné pre jeho slobodný a všestranný rozvoj“, „[b]udú tiež plniť svoje záväzky, vyplývajúce z medzinárodných deklarácií a dohôd v tejto oblasti, včítane Medzinárodných paktov o ľudských právach, pokiaľ sú nimi viazané.“ V období od začatia rokovania v Helsinkách v lete roku 1973 až do konca roku 1975 pristúpili k obojm paktom takmer všetky účastnícke štáty Helsinskej konferencie, čo tiež prispelo k tomu, že pakty vstúpili do platnosti už začiatkom roku 1976. Práve táto skutočnosť mala zásadný význam pre akceleráciu „ľudskoprávneho efektu“ Helsinského procesu, o ktorom sa zmienime neskôr.

Prijatím Dokumentu o ľudskej dimenzii KBSE po páde železnej opony v júni 1990, štyridsať rokov po založení Rady Európy a pätnásť rokov po podpise Helsinského záverečného aktu sa predstavitelia *všetkých* európskych štátov prihlásili k ideovému odkazu zakladateľov Rady Európy. Zhodli sa totiž na tom, že „úplné rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd a rozvoj spoločnosti založenej na *pluralitnej demokracii a právnom štáte* sú predpokladmi pokroku pri

nastolovaní poriadku trvalého *mieru, bezpečnosti, spravodlivosti a spolupráce* (...) v Európe.“⁷ (Zvýraznil K.P.)

V ešte v širšom kontexte je uvedené poslanstvo vyjadrené v Parížskej charte pre Novú Európu, ktorej podpisom v novembri 1990 predstavitelia členských štátov KBSE formálne ukončili obdobie studenej vojny. V časti Nová éra demokracie, mieru a jednoty sa štátnici zaväzujú „splniť túžby a očakávania svojich obyvateľov prechovávaných po desaťročia [spočívajúce] v: pevnej oddanosti *demokracii založenej na ľudských právach* a základných slobodách; prosperite prostredníctvom *ekonomickej slobody a sociálnej spravodlivosti; rovnakej bezpečnosti* pre všetky naše krajiny.“⁸ (Zvýraznil K.P.) Poznanie, že pluralitná demokracia, ľudské práva a právny štát sú vzájomne neoddeliteľné záruky bezpečnosti a prosperity, je najdôležitejším odkazom zakladateľov povojnovej novej Európy.

Rada Európy bola vskutku prvou „západoeurópskou“ medzinárodnou organizáciou, do ktorej sa vznikajúce demokracie východnej Európy snažili po páde komunizmu integrovať. Členstvo v nej sa stalo predpokladom vstupu do všetkých ostatných medzinárodných a nadnárodných organizácií predtým rozdelenej Európy: OECD, NATO i Európskej únie.⁹

7 *Dokument kodanského zasadania konferencie o ľudskej dimenzii KBSE. Preambula*. Kodaň 1990. Pozri prílohu č. 2 tejto publikácie.

8 *Charter of Paris for a New Europe*. In *OSCE Human Dimension Commitments*. Volume 2. OSCE/ODIHR 2005. s. 85. Preložil K.P.

9 Česká a Slovenská Federatívna Republika podpísala Európsky dohovor o ľudských právach a štatút Rady Európy 21. februára 1991, čím sa stala jej členským štátom. Po zániku Česko-Slovenska museli oba nástupnícke štáty svoje členstvo v Rade Európy obnoviť, k čomu došlo 30. júna 1993.

3. DÔVODY ZVOLANIA HELSINSKEJ KONFERENCIE

3.1. Motivácia štátov sovietskeho bloku

Časť svetovej tlače referovala v lete 1975 o Helsinskej konferencii ako o „najspektakulárnejšom zhromaždení svetových lídrov od čias konania Viedenského kongresu v roku 1815“.¹⁰ Uvedené hodnotenia vôbec nie sú nadnesené. Od roku 1945 sa síce pravidelne konali valné zhromaždenia OSN a rôzne globálne konferencie, nikdy však na nich nebolo prítomných súčasne toľko lídrov ako na Helsinskej konferencii.

Západná a východná tlač sa v priebehu konferencie – i po nej – nie celkom zhodla na tom, čo je jej najväčším prínosom a či vôbec nejaký hmatateľný výsledok vyprodukovala. Podľa úvodníka mienkotvorného amerického denníka *The New York Times* z 21. júla 1975 „[k]u konferencii tridsiatich piatich štátov o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktorá sa po tridsiatich dvoch mesiacoch sémantického hašterenia blíži k svojmu vyvrcholeniu, vôbec nemalo dôjsť. Nikdy toľko štátov nezápasil o tak málo počas takej dlhej doby... Aj keď je už príliš neskoro k tomu, aby bolo helsinská schôdzka na najvyššej úrovni odvolaná, (...) je nutné na nej vyvinúť všetko úsilie, verejne i súkromne, aby Západ neprepadol eufórii.“¹¹

V reakcii na podobné články a hodnotenia Henry Kissinger, minister zahraničných vecí USA, zhrnul postoj americkej administratívy takto: „Spojené štáty sledujú proces uvoľňovania napätia z pozície sebadôvery a sily. Nie sme to my, ktorí boli v Helsinkách v defenzíve a nie sme to my, koho všetky delegácie vyzývali, aby sa podpísanými zásadami riadili. V *Helsinkách sa prvýkrát v povojnovom období ľudské práva a základné slobody stali uznanými témami rozhovorov a rokovaní medzi Východom a Západom*. Konferencia podporila naše normy humánneho zaobchádzania, ktoré boli a zostávajú majákom nádeje pre milióny ľudí.“¹² (Zvýraznil K.P.)

Na základe citovaných slov Henryho Kissingera by sa mohlo zdať, že pôvodcom myšlienky zvolania helsinskej konferencie boli Spojené štáty americké a západoeurópske vlády a že ich hlavným cieľom bolo presadenie ľudskoprávných princípov vo vnútroštátnych i medzinárodných politikách. Takýto pohľad by bol však značne zjednodušený.

Bezprostrednými iniciátormi zvolania celoeurópskej konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe bol Sovietsky zväz a vlády (alebo skôr vládnuce komunistické strany) jeho východoeurópskych satelitov. Konkrétne návrhy na zvolanie konferencie o kolektívnej bezpečnosti v Európe formulovali politickí lídri štátov Varšavskej zmluvy. Prvý podnet vzišiel z ich rokovania v roku 1966 v Bukurešti. Návrh bol zopakovaný na ďalšom stretnutí v roku 1969 v Budapešti. (Veselý,

10 Time, 4. augusta 1975. Úvážda OSCE Magazine, October 2005. Special anniversary issue. 30 years of the Helsinki Final Act 1975–2005.

11 Citované podľa KISSINGER, Henry : *Umění diplomacie*. PROSTOR, 1997, s. 794, preložil K.P.

12 Tamže, s. 795.

2007, s. 438).¹³ Téma sa stala aj jedným z ústredných motívov tzv. Programu mieru prezentovaného na jar 1971 sovietskym stranickým šéfom Leonidom Brežnevom na zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

K „autorstvu“ konferencie sa východoeurópske režimy hrdo hlásili. Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) vo svojom vyhlásení hodnotiacom závery Helsinskej konferencie vyjadrilo „hlboké uspokojenie nad tým, že táto dlhodobá iniciatíva socialistických krajín a jeden z hlavných bodov Programu mieru prijatého na XXIV. zjazde KSSZ sa naplnili.“¹⁴

Vo vyhlásení Politického byra ÚV KSSZ¹⁵ sa píše: „Európska konferencia štátov zvolaná z iniciatívy socialistického spoločenstva (...) kolektívne *vyvodila nevyhnutný záver z druhej svetovej vojny* a potvrdila márnosť a škodlivosť politiky z pozície sily a studenej vojny“.¹⁶ Na ukončenie druhej svetovej vojny sa vo svojom prejave na konferencii odvoláva aj generálny tajomník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák. Husák jasne a bez obalu poukazuje na to, že „... vidíme význam konferencie predovšetkým v tom, že formuluje a *potvrďuje základné zásady vzťahov medzi európskymi štátmi na základe jestvujúcej európskej územnej a politickej reality*“.¹⁷ (Kurzívou zvýraznil K.P.)

Cieľom Sovietskeho zväzu bolo dosiahnuť potvrdenie politického a územného usporiadania Európy vzniknutého na základe výsledkov druhej svetovej vojny. Sovietske vedenie a jeho spojenci mali eminentný záujem na poskytnutí záruk zachovania jestvujúcich hraníc a geopolitických sfér vplyvov, najmä však na uznaní nároku Sovietskeho zväzu na územia oslobodené (dobyté, získané, ovládnuté) Stalinom a Červenou armádou. V tomto zmysle Helsinská konferencia mala byť pre nich akousi náhradou za neuskutočnenú všeobecnú mierovú konferenciu po druhej svetovej vojne.

Západ sa dlhé roky staval k akýmkoľvek podobným sovietskym iniciatívam veľmi zdržanlivo. Po vypuknutí studenej vojny jednu z hlavných línií americkej zahraničnej politiky tvorila koncepcia „zadržovania“ (*containment*) komunizmu a snaha o zabránenie vzniku prosovietskych režimov v krajinách oslobodzujúcich sa spod koloniálnej nadvlády. Ustanovenie režimov sovietskeho typu vo východnej Európe, založených na splynutí komunistickej strany a štátu,

13 Varšavská zmluva vznikla v roku 1955 a bola vojensko-politickou organizáciou združujúcou štáty patriace k tzv. socialistickému tábora. Tvorili ju teda Sovietsky zväz a jeho východoeurópski spojenci Bulharsko, Československo, Nemecká demokratická republika, Poľsko a Rumunsko. Pôvodne bolo členom aj Albánsko, ale to v roku 1968 z paktu vystúpilo, pretože sa začalo politicko-ideologicky a hospodársky orientovalo na Čínsku ľudovú republiku, ktorej vzťahy so Sovietskym zväzom sa začiatkom 60. rokov značne ochladli. Členom nebola Juhoslávia, ktorá sa po rozkole so Sovietskym zväzom koncom 40. rokov začala orientovať na Hnutie nezúčastnených, i keď formálne i fakticky ostala socialistickým štátom.

14 *Dokumenty konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe: Helsínki 1975*. Bratislava, Pravda, 1976, s. 101.

15 Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

16 Tamže, s. 103.

17 Tamže, s. 109.

považovali americké vlády za dočasné a nutné zlo. Uvedomovali si však, že aktívny zásah v prospech zvrátenia tohto procesu by viedol pravdepodobne k ďalšiemu otvorenému ozbrojenému konfliktu zrejme aj s použitím jadrových zbraní.

Európu, ťažko skúšanú dvoma svetovými vojnami, by tretia vojna v krátkom slede za sebou totálne zničila. Západní spojenci nezasiahli, keď sovietske tanky kruto potlačili liberalizačné procesy v Maďarsku v roku 1956 a v Československu v roku 1968.¹⁸ Amerika a západná Európa sa *de facto* zmierili s tým, že kontinent ostane na nepredvídateľne dlhú dobu rozdelený na dva politicko-vojenské a ideologické bloky. To však neznamená, že zmierenie sa s nastoleným stavom by boli pripravení aj spečatiť svojimi podpismi.

Snaha o legitímáciu a potvrdenie povojnového *status quo* nebola jedinou motiváciou Sovietskeho zväzu a jeho satelitov. Zbrojenie koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov 20. storočia nadobudlo neúmerne rozmery a komunistické štáty vyčerpávalo. Napriek silovej a sebavedomej rétorike komunistickí vodcovia prepadávali neistote. O víťazstve v možnej vojne so Západom neboli presvedčení, o „predbehnutí“ Západu v ekonomickej oblasti už vôbec nie, napriek tomu, že tento cieľ často a bombasticky deklarovali.¹⁹

Dôraz na budovanie ťažkého priemyslu v podmienkach nepružného a neefektívneho plánovaného hospodárstva zapríčinil v socialistických krajinách akútny nedostatok spotrebného tovaru a moderných technológií. Obchodná a vedecko-technická spolupráca s vyspelejšími západnými štátmi sa ukazovala ako nevyhnutnosť. Niektoré štáty, napr. Maďarsko a Poľsko k určitým krokom v tomto smere pristúpili už koncom šesťdesiatych rokov. Maďarsko sa dokonca stalo členom Medzinárodného menového fondu, čo bol z pozície socialistického štátu na tú dobu nevídaný krok.

V tomto zmysle druhý kôš Helsinského dokumentu zameraný na rozvoj hospodárskej, obchodnej a vedecko-technickej spolupráce bol pre štáty sovietskeho bloku rovnako dôležitý ako prvý, bezpečnostný. Napokon, táto oblasť bola jedinou, kde prebiehala aj počas studenej vojny inštitucionalizovaná spolupráca medzi štátmi oboch blokov. Už v marci 1947 bola založená Ekonomická komisia pre Európu (*United Nations Economic Commission for Europe* – ďalej „UN/ECE“), ako regionálna organizácia OSN s cieľom napomôcť hospodárskej rekonštrukcii zdevastovanej Európy. Jej zakladajúce členstvo tvorilo 18 subjektov vtedy ešte ideologicky nie celkom rozdeleného kontinentu: Bielorusko, Belgicko, Československo, Dánsko, Juhoslávia, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Island, Luxembursko, Poľsko, Švédsko, Turecko, Ukrajina, USA a Veľká Británia.²⁰

18 Napokon, možnosti efektívneho zásahu boli značne obmedzené. K intervencii pod egidou OSN by bolo potrebné prijať príslušnú rezolúciu jej Bezpečnostnej rady, čo bolo značne nereálne vzhľadom na právo veta, ktorým disponoval Sovietsky zväz. Iný nástroj, kompatibilný s platným medzinárodným právom, ktorého základnú koncepciu v roku 1944 navrhli sami Američania, k dispozícii nebol.

19 V roku 1961, na XXI. zjazde KSSZ Chruščov predpovedal, že Sovietsky zväz do 20 rokov predstihne v hospodárskej produkcii USA a dovtedy bude zavŕšené budovanie komunizmu.

20 Zakladajúcimi členmi neboli porazené štáty, keďže ešte neboli členmi OSN ako takej, nimi sa stali až po nadobudnutí účinnosti mierových zmlúv na jeseň 1947. K členstvu Bieloruska a Ukrajiny pozri poznámku č. 4.

UN/ECE zohrala počas studenej vojny pomerne pozitívnu úlohu – tvorila fórum, na ktorom sa dohadovali praktické otázky implementácie odborných politik vyžadujúcich celoeurópske riešenia. Išlo napríklad o zladovanie štatistických noriem, štandardizáciu dopravných značiek a bezpečnostných konštrukčných prvkov motorových vozidiel, vytváranie transnacionálnych dopravných sietí²¹, dohadovanie zmlúv týkajúcich sa environmentálnych otázok presahujúcich hranice štátov a pod. Aj z tohto dôvodu je UN/ECE v texte Helsinského záverečného aktu niekoľkokrát uvedená ako významná partnerská organizácia poverená spoluprácou pri implementácii ustanovení obsiahnutých v druhom koši dokumentu.

Súhlas so zahrnutím princípu dodržiavania ľudských práv medzi desať zásad Deklarácie a rozsiahly „tretí kôš“ dokumentu zacielený na rozvoj kultúrnej spolupráce, výmeny informácií a medziľudských kontaktov bol zo strany Sovietskeho zväzu a jeho satelitov len „nutným zlom“, výmennou transakciou. Verili, že vzhľadom na prioritu princípu zvrchovanosti a nezasahovania do vnútorných záležitostí sa ľudskoprávne záväzky od nich nebudú môcť nijako vymáhať.

3.2. Motivácia štátov západnej Európy a USA

V predchádzajúcej kapitole sme uviedli, že konkrétny podnet na zvolanie konferencie o kolektívnej bezpečnosti v Európe vzišiel z vrcholnej schôdzky členských štátov Varšavskej zmluvy. Ak Sovietsi chceli rokovať o kolektívnej bezpečnosti a návrh podávali v mene Varšavskej zmluvy, pozitívna reakcia musela prísť nutne z organizácie garantujúcej kolektívnu bezpečnosť druhej strany, teda štátov západnej Európy.

Takouto organizáciou bolo NATO (*North Atlantic Treaty Organisation* – Organizácia Severoatlantickej zmluvy). Členskými štátmi NATO boli aj Spojené štáty americké (ďalej „USA“) a Kanada, pričom USA boli kľúčovým a najsilnejším článkom celej organizácie. Bolo teda zrejmé, že bez účasti USA a Kanady sa konferencia uskutočniť nemôže.

Súhlas NATO sa zrodil na ministerskej schôdzi členských štátov aliancie v decembri 1971 v Bruseli. (Judt, 2007, s. 485) Rozhodnutiu však predchádzala pomerne zásadná zmena kurzu v rámci NATO, ktorá sa uskutočnila už v roku 1967. Vtedy na základe správy belgického ministra zahraničných vecí Pierre Harmela nazvanej Budúce úlohy aliancie (*The Future Tasks of the Alliance*) členské štáty súhlasili s posilnením politického dialógu s krajinami Varšavskej zmluvy a začatí krokov vedúcich k uvoľňovaniu ideologického a vojenského napätia medzi oboma táborami.²² V diplomacii a v zahraničnej tlači sa na označovanie tohto procesu zaužíval francúzsky termín *détente*.

Aby sme hlbšie pochopili proces uvoľňovania, ktorý viedol k Helsinskej konferencii, musíme sa na chvíľu vrátiť k popisu mocensko-politickej situácie v Európe po ukončení Druhej svetovej vojny, na ktorú sa viacerí signatári Helsinského záverečného aktu priamo odvolávali. Je užitočné

21 Najdlhšia z týchto ciest, označená E 50, spájajúca Brest na najzápadnejšom cípe Francúzska s Machačkalou na brehu Čierneho mora, prechádzala naprieč Československom od Rozvadova cez Prahu a Žilinu až po Vyšné Nemecké.

22 Pozri *A Short History of NATO*. Dostupné z <http://www.nato.int/history/nato-history.html>

pripomenúť si povojnovú situáciu a záujmy kľúčových aktérov – USA, Sovietskeho zväzu, Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka.

3.3. Zárodky povojnového usporiadania

Keď sa v apríli 1945 v San Franciscu stretli delegácie 48 krajín (doplnené zástupcami dvoch sovietskych zväzových republík – Ukrajiny a Bieloruska) aby rokovali o texte Charty Organizácie Spojených národov a následne ju podpisom 25. júna spečatili, stretli sa ako víťazné štáty Druhej svetovej vojny, ako členovia spoločenstva proti nacisticko-fašistickej agresii. Spoločenstvo sa vytváralo postupne od roku 1941, najprv uzavretím dohody medzi USA a Veľkou Britániou známej pod názvom Atlantická charta a následne prijatím Deklarácie Spojených národov predstaviteľmi dvadsiatich šiestich vlád 1. januára 1942 vo Washingtone.²³

V čase, keď sa v auguste 1941 britský premiér Churchill a americký prezident Roosevelt dohodli na texte Atlantického charty, Veľká Británia bola jediným európskym štátom, ktorý vzdoroval hitlerovskému Nemecku.²⁴ Francúzsko bolo v roku 1940 porazené, sever bol okupovaný Nemeckom, na juhu sa ustanovila kolaborantská vláda vo Vichy. Sovietsky zväz v auguste 1939 uzavrel s Nemeckom separátny pakt (Molotov-Ribbentropov), vďaka ktorému na Západe podstatne rozšíril svoje územie. V auguste 1941 bol už síce Sovietsky zväz s Nemeckom vo vojnovom stave, ale Červenej armáde sa nemeckú ofenzívu, ktorá sa začala 22. júna, nepodarilo odraziť a jej situácia vyzerala takmer beznádejne.

Výsledkom dohody o Atlantickom charte bolo priame angažovanie sa USA vo vojne. USA dotedy zastávali pozíciu neutrality. Príspevok USA sa spočiatku zhmotnil v podobe masívnych vojnových pôžičiek štátom protihitlerovskej koalície, najmä Spojenému kráľovstvu, od roku 1942 aj Sovietskemu zväzu a iným, v celkovej hodnote cca 50 miliárd dolárov. V decembri 1941, po útoku japonského letectva na americkú vojenskú základňu Pearl Harbour na Havajských ostrovoch, Spojené štáty formálne vypovedali vojnu štátom Osi a zapojili sa do vojenských operácií.

Len štyri zo zakladajúcich štátov OSN v roku 1945 si mohli pripísať rozhodujúci podiel na porážke nemeckého nacizmu, talianskeho fašizmu a japonského militarizmu: Spojené štáty americké, Sovietsky zväz, Veľká Británia a Čína. Väčšinu európskych účastníkov konferencie v San Franciscu tvorili zástupcovia exilových vlád, ktoré počas vojny nemali žiadnu reálnu moc, keďže ich krajiny boli okupované alebo priamo podmanené Nemeckom. Špeciálny bol prípad Československa a Juhoslávie, vo vzťahu ku ktorým sa aplikoval princíp medzinárodnej kontinuity s ich predvojnovým štátom.²⁵

23 Roosevelt, Stalin a Churchill používali termíny „spojenci“, „protihitlerovská aliancia“ a „Spojené národy“ ako synonymá.

24 Dohoda tvorila základ dlhodobej úzkej spolupráce medzi USA a Spojeným kráľovstvom, nazývanej často *special relationship* (osobitný vzťah). Tento úzky vzťah pretrváva vlastne až do súčasnosti.

25 Oba štáty boli vďaka tejto skutočnosti prizvané ako víťazní spojenci, napriek tomu, že počas vojny boli na časti ich územia ustanovené bábkové fašistické štáty: Tisova Slovenská republika a Paveličov Nezávislý štát Chorvátsko. K priaznivému posudzovaniu oboch krajín prispeli aj iné

Povojnové usporiadanie v Európe teda určovali Spojené štáty, Sovietsky zväz a Veľká Británie. Základy boli položené na stretnutiach najvyšších predstaviteľov uvedených mocností, najmä v Moskve (október 1943), v Teheráne (november 1943), opätovne v Moskve (október 1944), v Jalte (február 1945) a napokon v Postupimi (august 1945). Určujúce princípy, na ktorých sa americký prezident Roosevelt, sovietsky vodca Stalin a britský premiér Churchill („Veľká trojka“) dohodli, boli nasledovné: bezpodmienečná porážka Nemecka a Japonska, uzavretie mierových zmlúv s vládami bývalých spojencov Nemecka – Talianskom, Maďarskom, Rumunskom, Bulharskom a Fínskom ako s porazenými štátmi, rešpektovanie práva na sebaurčenie národov (*peoples*), konanie slobodných demokratických volieb na všetkých oslobodených územiach a založenie univerzálnej medzinárodnej organizácie ako garanta svetového mieru. S porazenými štátmi sa mali uzavrieť osobitné mierové zmluvy, ktoré mali určiť výšku ich vojnových reparácií a ich nové hranice.²⁶

Osobitné princípy sa týkali povojnového usporiadania Nemecka a Rakúska, kde v niektorých kľúčových záležitostiach (hranice, reparácie, povojnové usporiadanie) nedošlo k dohode. Konečná podoba mierovej zmluvy s oboma štátmi mala byť určená na následných schôdkach „Veľkej trojky“, bez opcie uzatvorenia separátneho mieru s Nemeckom zo strany niektorého zo spojencov. Dovtedy mali byť porazené štáty pod okupačnou správou spojencov rozdelené do okupačných zón. Rovnako boli rozdelené aj hlavné mestá Berlín a Viedeň. Na návrh Churchilla bola účasť v okupačnej správe ponúknutá aj oslobodenému Francúzsku.

Základom povojnového usporiadania v Európe malo byť *Prehlásenie o slobodnej Európe*, prijaté ako jeden zo záverov Jaltskej konferencie. Podľa tohto dokumentu mali vlády troch víťazných mocností (t.j. Sovietskeho zväzu, USA a Veľkej Británie) „spoločne pomáhať ľudu v každom z oslobodených štátov i v bývalých satelitných štátoch Osi v Európe (...): c) vytvoriť dočasné vládne orgány, v ktorých budú zastúpené všetky demokratické zložky obyvateľstva a ktoré budú povinné ustanoviť čo najskôr na základe slobodných volieb vládu zodpovedajúcu vôli ľudu; d) napomôcť organizácii takých slobodných volieb tam, kde je to potrebné.“ (Podľa Veselý, 2007, s. 328, preložil K.P.)

Napriek vyhláseniam o rešpektovaní vôle ľudu v oslobodených krajinách bolo stále zrejmejšie (aj pre účastníkov samotnej konferencie v Jalte), že reálna vojenská situácia v teréne bude hrať pri konečnom usporiadaní aspoň takú úlohu, ak nie väčšiu, ako písomné deklarácie.²⁷ Sovietsky zväz využil situáciu na fronte na rozšírenie svojho územia na Západ, a to na úkor Estónska, Lotyšska a Litvy, ktoré plne anektoval, a na úkor Poľska, Nemecka, Československa a Rumunska, ktorých časti (východná časť medzivojnového Poľska, oblasť Kráľovca vo východ-

okolnosti: Slovenské národné povstanie na jeseň 1944 a nezlomený odpor srbských partizánov pod vedením Josipa Broza-Tita počas celej okupácie Srbska Nemeckom, ako aj nadštandardné vzťahy československej exilovej vlády prezidenta Edvarda Beneša, ústiace do podpisu Zmluvy o priateľstve a spolupráci medzi ČSR a ZSSR v decembri 1943.

26 Mierové zmluvy boli pripravené v priebehu roku 1946 a podpísané v Paríži 10. februára 1947.

27 Línia stretnutia britsko-amerických a sovietskych vojsk pri skončení bojov viedla približne po spojnici miest Lübeck – Thorgau – Plzeň – Linz – Klagenfurt – Terst.

nom Prusku, Podkarpatská Rus, Bukovina a Besarábia/Moldavsko) anektoval tiež.²⁸ Spojenci tieto zmeny v prípade Poľska odobrili, pričom zároveň súhlasili s dočasným určením západných hraníc Poľska na riekach Odra a Lužická Nisa, čím sa vlastne celé územie Poľska premiestnilo o približne 200 km ďalej na Západ. S ostatnými zmenami sa zmierili. Ovplyvniť ich nemohli. Spojené štáty však nikdy formálne neuznali anektovanie troch pobaltských štátov.

Motivácia Stalina bola dvojaká: hegemonisticko-mocenská a bezpečnostno-strategická. Stalin týmto krokom *de facto* obnovil územie cárskeho Ruska v dobe jeho najväčšieho teritoriálneho rozmachu koncom 19. storočia. Na druhej strane zabezpečil pre Sovietsky zväz bezpečnejšie a lepšie brániteľné hranice a nezamrzajúci prístav Kráľovec (Königsberg, neskôr premenovaný na Kaliningrad) pri Baltickom mori.

Pôvodne Stalin požadoval aj zmenu v právnom statuse úžin Dardanely a Bospor, aby zabezpečil Sovietskemu zväzu úplne voľný prístup k Stredozemnému moru.²⁹ V danej chvíli však od tejto požiadavky ustúpil v záujme riešenia otázky Poľska. Územie Poľska slúžilo v ostatných 150 rokoch niekoľkokrát ako nástupný priestor pre útoky na Rusko či Sovietsky zväz (Napoleonské vojny, 1. svetová vojna, občianska vojna a vojna s Poľskom, 2. svetová vojna). Stalin mal preto eminentný záujem ustanoviť v oslobodenom Poľsku lojálnu vládu a z Poľska a ostatných malých štátov na novej západnej hranici Sovietskeho zväzu vytvoriť „nárazníkové pásmo“ pred prípadným ďalším útokom zo západu. Napriek deklaráciám o vláde širokej demokratickej jednoty sa stali základom novej poľskej (dočasnej) vlády už vo februári 1945 – teda pred konaním Jaltskej konferencie – komunistickí predstavitelia dosadení z Moskvy. Od tohto momentu už nebolo návratu späť: následné voľby boli zmanipulované, lídri ostatných politických strán ostrakizovaní, zavraždení, väznení, zavraždení či iným spôsobom odstránení. Podobný scenár sa opakoval v Bulharsku, Rumunsku, neskôr v Maďarsku a napokon aj v Československu.

Stratégia USA bezprostredne po vojne bola založená na urýchlennom odchode z Európy, v duchu tradičnej americkej doktríny o obmedzení sféry amerických záujmov na západnú pologuľu. K tomu Roosevelt potreboval čo najrýchlejšie sa dohodnúť so Stalinom o usporiadaní kontinentálnej Európy, najmä v otázke Nemecka. Tu Američania pôvodne preferovali pomerne radikálne riešenia.³⁰ Zároveň však, princíp sebaurčenia národov z Atlantickej charty chápali do-

28 Podkarpatská Rus bola pripojená v rokoch 1939–1944 k Maďarsku, po oslobodení Červenou armádou zas opätovne k Československu. Pričlenenie Podkarpatskej Rusi pod názvom Zakarpatská Ukrajina k Sovietskemu zväzu sa právne ošetrilo dohodou medzi ČSR a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine z 29. júna 1945, pričom formálnym dôvodom k dohode bola „demokraticky prejavovaná vôľa zakarpatského ľudu“ vyjadrená 26. novembra 1944 na zjazde národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny v Mukačeve. Územie bolo pričlenené k Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike 1. januára 1946.

29 V zmysle Zmluvy z Montreux z roku 1936 úžiny tvorili integrálnu súčasť územia Turecka.

30 Tzv. Morgenthauov plán z roku 1944 predpokladal exemplárne potrestanie Nemecka, hraničiace až s uplatnením princípu kolektívnej viny. („Nemci by si naveky mali zapamätať, že sú porazeným národom“.) Okrem dôslednej denacifikácie a demilitarizácie a rozdelenia krajiny na viaceré útvary predpokladal aj úplnú deindustrializáciu a premenu Nemecka na poľnohospodársku a vidiecku (*agricultural and pastoral*) krajinu.

slovne a očakávali od Veľkej Británie, aby sa „vzdala svojho zámorského impéria a prijala voľný obchod a konvertibilitu šterlingu“. (Judt, 2007, s. 105) Prezident Roosevelt spočiatku úprimne veril v nový demokratický svetový poriadok vytvorený na báze OSN. Jeho pôvodná predstava bola založená na predpoklade systému globálnej kolektívnej bezpečnosti, ktorý po vypuknutí studenej vojny Truman zavrhol.

Veľká Británia bola jediným európskym štátom, ktorý vyšiel z vojny s čistým štítom. Vojna ju však stála veľa síl: Británia bola vysilená, vysoko zadlžená, životné podmienky boli zúfalé – až do roku 1949 boli všetky potraviny na prídel. Churchill nikdy neskrýval svoju averziu voči komunizmu, jeho aliancia so Stalinom bolo čisto pragmatická. Avšak v otázkach povojnového usporiadania uprednostnil tradičné britské záujmy: snahu zachovať britské koloniálne impérium, udržať pozície Británie vo východnom Stredomorí a na Strednom Východe, dospieť k uspokojivému riešeniu ohľadom Nemecka s cieľom jeho úplnej porážky a začať budovať inštitucionálne záruky demokratického vývoja v západnej časti Európy. Churchill uvažoval na základe tradičnej schémy rovnováhy moci (*balance of power*), kde Veľká Británia a obnovené Francúzsko budú tvoriť európsku protiváhu Sovietskemu zväzu. (Kissinger, 1996, s. 403 – 435) Otázka strednej Európy bola z tohto pohľadu druhoradá a i keď s odporom, aj Churchill ponechal v tejto oblasti Stalinovi *de facto* voľnú ruku.

Churchill očakával, že úlohy subjektu zaručujúceho rovnováhu moci na kontinente po vojne sa ujme – ako tradične – Francúzsko. Aj z tohto dôvodu naliehal, aby bolo Francúzsko prizvané do Bezpečnostnej rady OSN ako jej piaty stály člen napriek tomu, že Francúzsko fakticky nebolo víťazom vojny. Zároveň presadil, aby Francúzsku bolo ponúknuté miesto v spojeneckej Kontrolnej rade pre Nemecko a aby mu bola pridelená vlastná okupačná zóna.

3.4. Začiatok studenej vojny

Dôvody, ktoré prinútili Spojené štáty zmeniť svoju európsku stratégiu a pristúpiť na logiku studenej vojny so Sovietskym zväzom, boli ekonomické i geopolitické. Okupácia Nemecka a jeho „trestanie“ reparáciami (zväčša realizovanými demontážou nemeckých priemyselných zariadení a nútenou prácou vojnových zajatcov) mali za následok situáciu, že spojenci míňali na zabezpečenie stravovania a bývania okupovaného obyvateľstva viac prostriedkov, než koľko získali z reparácií. Navyše, museli sa postarať o ďalších cca 13 miliónov etnických Nemcov odsunutých či vyhnaných z Poľska, Československa, Maďarska a Juhoslávie.

Kým pred vojnou bol veľký nemecký trh najväčším odbytišťom väčšiny európskych ekonomík, teraz bol tento trh úplne vyradený z prevádzky. Na zmiernenie zúfalej hospodárskej a sociálnej situácie v západnej Európe poskytovali USA svojim spojencom pôžičky, ale rozmach hospodárstiev európskych krajín bez zapojenia Nemecka sa ukazoval nereálny. Navyše, na prelome rokov 1946 – 1947 udrela krutá zima a následne veľké sucho. V dôsledku toho sa takmer znegovali prechodné úspechy pri rekonštrukcii zdevastovanej Európy, dosiahnuté v predchádzajúcich dvoch rokoch.

Američania a Briti sa obávali, že situácia by mohla viesť k radikalizácii obyvateľstva smerom k ľavicovým alebo pravicovým extrémom. Politické a mravné apely formulované paneurópsky-

mi hnutiami a politikmi, ústiace do zvolania haagskej mierovej konferencie v máji 1948 (pozri predchádzajúcu kapitolu) mali len veľmi obmedzený účinok. Bolo potrebné urobiť zásadnejšie kroky v oblasti hospodárskej obnovy.

Americký minister zahraničných vecí Byrnes a najmä jeho nástupca Marshall začali voči Nemecku presadzovať politiku upustenia od hospodárskych reštrikcií a obnovenia jeho priemyslových kapacít. O nutnosti tohto kroku sa Marshall márne snažil presvedčiť sovietskych vodcov na ďalšom stretnutí k riešeniu nemeckej otázky v marci 1947 v Moskve. Stalin bol presvedčený, že čas hrá v jeho prospech a že hospodárska a sociálna nestabilita v Európe bude skôr či neskôr viesť k situácii vhodnej pre rozšírenie sovietskeho vplyvu.³¹ (Porovnaj Gaddis, 1997, s. 119) Tieto predpoklady neboli úplne nepodložené. V Taliansku a vo Francúzsku pôsobili silné komunistické strany: v prvých povojnových voľbách získala francúzska komunistická strana takmer 30% hlasov, talianska takmer 20%. Napokon, ani vzťahy medzi Američanmi, Britmi a Francúzmi neboli vždy idylické.

Po prehodnotení situácie americký prezident Truman v marci 1947 vyhlásil doktrínu „zadržovania komunizmu“ (*containment*). Trumanova doktrína bola pôvodne reakciou na aktuálnu situáciu v Turecku a Grécku, kde pokračoval krvavý občiansky konflikt medzi prívržencami komunistickej strany (silne podporovanej komunistickou Juhoslávou) a gréckej konzervatívnej vlády. Stalin v rokoch 1946 a 1947 tiež obnovil svoje plány vyňať z tureckej správy úžiny Dardanely a Bospor, jediné výstupy z Čierneho mora, dôležité pre námorné ambície Sovietskeho zväzu v tejto zóne. Grécko a Turecko predstavovali bránu k Blízkemu a Strednému Východu, oblasti s obrovskými zásobami ropy ale aj miestu arabsko-izrealského súperenia. Trumanova doktrína oprávňovala tieto krajiny na nenávratnú hospodársku a vojenskú pomoc od USA v záujme zabránenia nastolenia komunistického režimu v nich.³²

Komunistické strany Talianska a Francúzska boli na jar 1947 vylúčené z koalíčných vlád svojich krajín. Minister zahraničných vecí Marshall v júni ohlásil program ekonomickej obnovy Európy – tzv. Marshallov plán. Na konferenciu v Paríži 12. júla 1947 boli pozvané všetky európske vlády, aby diskutovali o podmienkach Marshallovho plánu a svojim záujme participovať na ňom. Dostavili sa delegácie Belgicka, Dánska, Francúzska, Grécka, Holandska, Islandu, Írska, Luxemburska, Nórska, Portugalska, Švédska, Švajčiarska, Talianska, Turecka, Veľkej Británie. Rakúsko a Západné Nemecko boli zastúpené spojeneckou okupačnou správou. Sovietsky zväz však pozvanie odmietol a inštruoval aj vlády svojich východoeurópskych satelitov, aby sa konferencie nezúčastnili. Bolo to prvýkrát, keď rozdelenie Európy nadobudlo konkrétnu inštitucionalizovanú formu.

31 Podľa marxisticko-leninského učenia historického materializmu je vývoj ku komunizmu v rámci triedneho boja objektívnou zákonitosťou dejín.

32 Druhým strategickým nástrojom americkej zahraničnej politiky bola „politika odstrašovania“ (*deterrence*), zameraná predovšetkým na udržanie vojenskej rovnováhy v Európe. Jej zámerom bolo zdokonaľovaním jadrových zbraní vyrovnáť prevahu Varšavskej zmluvy v oblasti konvenčných zbraní a odstrašiť Sovietsky zväz od prípadného útoku na západných spojencov. Podľa niektorých komentátorov politiku odstrašovania, a tým aj studenú vojnu začal Truman už v auguste 1945, keď rozhodol o zhodení atómových bômb na japonské mestá Hirošimu a Nagasaki.

Stalin v septembri zvolal do mestečka Szklarska Poręba v poľských Krkonošiach lídrov komunistických strán strednej a východnej Európy za účelom založenia Kominformu – Komunistickej informačnej kancelárie. Prostredníctvom svojho zástupcu Ždanova vyzval satelitné komunistické strany k zostreniu triedneho boja a k urýchlenu prechodu od tzv. ľudovo-demokratických režimov k monopolnej moci komunistických strán.³³ (Stokes, 1996, s. 38–42) Marshallov plán označil Ždanov za nástroj presadzovania hospodárskej a politickej hegemonie USA v Európe. Studená vojna sa „rozohrela“ na najvyššie obrátky.

Štáty, ktoré prijali Marshallov plán, sa v apríli 1948 združili do Organizácie pre európsku hospodársku spoluprácu (OEEC, *Organisation for European Economic Co-operation*).³⁴ Protiváhou malo byť založenie Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) v Moskve v januári 1949 zástupcami Sovietskeho zväzu, Bulharska, Československa, Maďarska, Poľska a Rumunska. Kým však OEEC bola faktickým predchodcom Európskeho hospodárskeho spoločenstva, keďže nútila členské štáty úzko spolupracovať v záujme čo najefektívnejšieho využitia americkej pomoci a uplatňovať pravidlá liberalizovaného obchodu, RVHP ustrnula v centralizovanom plánovaní na základe barterovej výmeny direktívne riadenej z Moskvy. Malé satelity zásobovali Sovietsky zväz priemyselným a spotrebným tovarom, na oplátku dostávali suroviny, najmä železnú rudu, neskôr ropu, plyn a jadrovú technológiu. Sovietsky zväz však napriek novému spojenectvu so stredoeurópskymi štátmi od nich naďalej, až do roku 1953, požadoval ťažké vojnové reparácie.³⁵

3.5. Nemecká otázka

Otázka Nemecka a osobitne aj otázka Berlína bola 25 rokov jednou z kľúčových otázok studenej vojny. Bola zdrojom, najnázornejším príkladom ale aj dôsledkom studenej vojny medzi Západom a Východom.

Medzinárodno-politické a diplomatické zavŕšenie druhej svetovej vojny sa v mnohom líšilo od vojny prvej. Systém zmlúv z Versailles (1918–1923) tvorili mierové zmluvy víťazných spojencov s porazenými mocnosťami, vrátane Nemecka. V roku 1947 boli však v Paríži, ako sme uviedli v kapitole 4.1, podpísané mierové zmluvy len s piatimi oficiálne porazenými krajinami – Talianskom, Maďarskom, Bulharskom, Rumunskom a Finskom, nie však s Nemeckom a Rakúskom.

Medzitým prebiehali medzi tromi víťaznými mocnosťami rokovania o podmienkach mierovej zmluvy pre Nemecko. Spojené štáty americké a Veľká Británia sa chceli vyvarovať chýb, ktoré sa urobili vo Versailles v roku 1919. Hlavní nacistickí pohlavári – okrem tých, ktorí ešte koncom vojny spáchali samovraždu (Hitler, Goebbels a Himmler) – boli v Norimberských procesoch

33 Obdobné inštrukcie dostali aj prítomní zástupcovia talianskych a francúzskych komunistov.

34 V roku 1960 sa OEEC transformovala na Organizáciu pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (*Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD*).

35 Tu ide najmä o NDR, Maďarsko, Bulharsko a Rumunsko, ale nezištne k jednostrannej pomoci Sovietskemu zväzu boli nútené prispievať aj Československo a Poľsko. Odhaduje sa, že Sovietsky zväz v období 1946–1955 nenávratne odčerpал od svojich spojencov takmer toľko zdrojov, koľko USA poskytli západnej Európe prostredníctvom Marshallovho plánu.

exemplárne potrestaní. Avšak, ako sme vysvetlili v predchádzajúcej kapitole, západní spojenci postupne prišli k záveru, že nie je žiaduce zraziť Nemecko úplne na kolena, lepšia stratégia je postupne ho demokratizovať a oživiť jeho hospodárstvo. Samozrejme, stále sa obávali silného zjednoteného Nemecka, ale rovnako sa obávali toho, že by sa celé Nemecko mohlo dostať do sféry sovietskeho vplyvu.

Stalin sa zasadzoval za uzavretie mierovej zmluvy so zjednoteným ale demilitarizovaným Nemeckom, pričom deklaroval záujem rešpektovať jeho neutralitu. Predpokladal však, že Nemci sa pod tlakom skutočne ťažkých životných podmienok vo vojnu rozvrátenej krajine priklonia ku komunistickému zriadeniu a k spojenectvu so Sovietskym zväzom. Zároveň však trval na obrovských vojnových reparáciách a mlčky odobril neľudské zaobchádzanie s nemeckými vojnovými zajatcami ako aj zverstvá páchané na tisícoch nemeckých žien vojakmi Červenej armády.

Spojené štáty sa chystali na postupné stiahnutie z Európy. Uvedomujúc si však riziká spočívajúce v pomalej povojnovej rehabilitácii európskych krajín, najmä Nemecka, ponúkli im rozsiahly program pomoci schválením zákona o Hospodárskej spolupráci v marci 1948 – Marshallovoho plánu. (Pozri predchádzajúcu kapitolu.) Marshallov plán Sovietsky zväz a východoeurópske komunistické krajiny odmietli. Československo pôvodne účasť v Marshallovom pláne zvažovalo, avšak medzitým, vo februári 1948 došlo v krajine ku komunistickému prevratu. V dôsledku toho, na popud Moskvy, program pomoci odmietla aj nová československá vláda.

Komunistický prevrat v Československu definitívne utvrdil Západ v tom, že Moskva mieni pokračovať vo svojich expanzionistických zámeroch. Briti a Američania spojili svoje okupačné zóny v západnom Berlíne, znovu ustanovili za platidlo marku a pripravovali odovzdanie moci v západnom Nemecku demokraticky zvolenej nemeckej vláde. Veľká Británia, Francúzsko, Holandsko, Belgicko a Luxembursko – posilnili svoju vojensko-bezpečnostnú spoluprácu podpísaním Bruselskej zmluvy v marci 1948.

Odpoveďou Moskvy bola blokáda západného Berlína v júni 1948. Sovietske vojská uzavreli všetky cestné a železničné spojenia do mesta a znemožnili tak zásobovanie jeho obyvateľstva. Cieľom malo byť donútiť západných spojencov k odchodu z Berlína a postupne celé mesto začleniť do východnej zóny. Americká a britská armáda reagovala vytvorením leteckého mostu do Berlína. V dobe jeho najintenzívnejšieho fungovania pristávalo v západnom Berlíne jedno lietadlo každých 45 sekúnd, čím sa podarilo zásobovanie mesta obnoviť. Letecký most pokračoval celý rok, až kým Stalin nebol nútený blokádu v máji 1949 ukončiť.

Spojené štáty americké usúdili, že za takýchto podmienok je ich vojenská prítomnosť v Európe naďalej potrebná. Štvrtého mája 1949 zástupcovia Belgicka, Dánska, Holandska, Francúzska, Írska, Kanady, Luxemburska, Nórska, Portugalska, Talianska, Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a Spojených štátov amerických podpísaním Severoatlantickej zmluvy založili vojensko-obranný pakt známy ako NATO. Po ukončení blokády Berlína západní spojenci zlúčením troch západných okupačných zón umožnili vytvorenie Spolkovej republiky Nemecka. V polovici augusta sa v krajine konali prvé slobodné voľby, v ktorých zvíťazila Kresťansko-demokratická únia Konrada Adenauera. Ten bol následne 15. septembra zvolený za kancelára. Ob-

ratom, 7. októbra bola ustanovená v rámci sovietskej okupačnej zóny Nemecká demokratická republika.

V júni 1950 vypukla vojna v Kórei. Kórea bola počnúc rokom 1910 okupovaná a anektovaná Japonskom. Po porážke Japonska v auguste 1945 sa USA a Sovietsky zväz dohodli – tiež v Postupimi – na dočasnej okupácii krajiny do času konania volieb. Severnú časť okupoval Sovietsky zväz, južnú časť USA. Vývoj viedol k vytvoreniu dvoch samostatných štátov v roku 1948. Obe vlády si nárokovali byť reprezentantkami celého kórejského národa, čo bola vlastne obdobná situácia ako v Nemecku. V júni 1945 Severná Kórea, aj s pomocou Sovietskeho zväzu, napadla Južnú Kóreu. Na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN (sovietsky delegát sa nezúčastnil na hlasovaní) sa postavili na odpor mierové sily OSN, tvorené z väčšej časti americkými jednotkami. Po trojročných bojoch so striedavými úspechmi na oboch stranách sa demarkačná línia nakoniec ustálila 38. rovnobežke.³⁶

Intervencia v Kórei západných spojencov definitívne utvrdila v akútности sovietskej hrozby a spôsobila ich oveľa väčšiu zomknutosť. Začali si čoraz viac uvedomovať, že bez plnej integrácie západného Nemecka do euroatlantických štruktúr nebude môcť byť ani spoločná obrana voči prípadnej sovietskej invázii efektívna.

Na návrh Jeana Monneta predložil francúzsky minister zahraničných vecí Robert Schuman 9. mája 1950 plán na vytvorenia spoločného úradu na kontrolu výroby uhlia a ocele vo Francúzsku a Západnom Nemecku. K organizácii, ktorá nakoniec vznikla pod názvom Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ESUO), sa pripojili aj Belgicko, Holandsko, Luxembursko a Taliansko. V texte zdôvodnenia Schumanovho plánu³⁷ sa zmienka o obrane voči sovietskej hrozbe nenachádza. Hlavným deklarovaným cieľom organizácie bolo zabránenie možnosti akejkoľvek vojna medzi Francúzskom a Nemeckom, na základe spoločného dohľadu nad výrobou ocele, nevyhnutnej pri výrobe zbraní.³⁸ O rok sa však malo ukončiť aj trvanie Marshallovho plánu a Európania museli podniknúť vážne kroky, aby sa hospodársky postavili na vlastné nohy. To by im umožňovalo zbaviť sa jednostrannej závislosti od Ameriky a zároveň vytvoriť silnú protiváhu Sovietskemu zväzu, čiže ustanoviť silnú spoločnú Európu ako rovnocenného partnera obom novým superveľmociam.

Komplementárne k Schumanovmu plánu predostrel v októbri 1950 francúzsky premiér René Plevin – tiež na základe návrhu Jeana Monneta – ďalší plán, tento raz na založenie Európskeho obranného spoločenstva (ďalej „EOS“), s identickým členstvom ako ESUO. Táto organizácia mala tiež obsahovať supranacionálny prvok v podobe vytvorenia spoločnej európskej armády. V nej by ostali jednotlivé zložky pod národným velením, okrem nemeckých jednotiek, ktoré mali byť

36 Kórea je do dnešných dní rozdelená.

37 Pozri http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_en.htm

38 Skutočnosť je však taká, že veľký celosvetový dopyt po vojenských materiáloch a iných priemyselných a spotrebných tovaroch počas trvania Kórejskej vojny bol jedným z faktorov „nakopnutia“ európskeho priemyslu v päťdesiatych rokoch 20. storočia, ako na to poukazuje napr. Tony Judt (Pozri JUDT, 2007, s. 153).

podriadené spoločnému veleniu. Navrhnuté riešenie bolo alternatívou voči americkým plánom na postupné ozbrojenie Nemecka, ktoré Spojené štáty považovali za nutné v záujme posilnenia efektívnej obrany západnej Európy. Zmluva o založení EOS bola zástupcami šiestich štátov podpísaná v máji 1952, nakoniec však do platnosti nevstúpila, lebo francúzsky parlament ju tesnou väčšinou odmietol ratifikovať.

Sovietsky vodca Stalin – zrejme v reakcii na vytvárajúce sa Európske obranné spoločenstvo – podnikol v marci 1952 ešte jeden pokus zvrátiť začlenenie západného Nemecka do americkej sféry vplyvu. Opätovne prišiel s návrhom na rokovania o zjednotenom ale demilitarizovanom Nemecku. Ponuku však západní spojenci – aj s prihliadnutím na nesúhlasné stanovisko kancelára Konrada Adenauera – po určitom zvažovaní odmietli.

Adenauer videl väčšiu zábezpeku pre nesovietske smerovanie svojej krajiny v dočasnom zakonzervovaní rozdelenia Nemecka na dva štáty. Ako sme vyložili vyššie, západné Nemecko bolo už v tom čase ekonomicky a politicky pomerne silne pripútané k západným spojencom: bolo členom Rady Európy, Organizácie pre európsku hospodársku spoluprácu (založenú zo štátov participujúcich na Marshallovom pláne) a Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. V druhej polovici päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov zažilo Nemecko nevídaný hospodársky boom. Odmietnutie rokovaní o zjednotenom Nemecku na základe Stalinových predstáv bolo voľbou v zmysle príslovia „lepší vrabec v hrsti ako holub na streche“.

Odmietnutie Stalinovej ponuky bolo zásadným bodom obratu v otázke Nemecka: Stalin dal definitívny súhlas na premenu východnej okupačnej zóny na suverénny štát so sovietskym typom zriadenia. Na hraniciach západného a východného Nemecka bola postavená fyzická zábrana. Jej cieľom bolo jednak zabrániť prenikaniu „imperialistických agentov“ na územie komunistického nemeckého štátu, najmä však zabrániť emigrácii obyvateľstva zo sovietskej zóny. V rokoch 1949 až 1952 opustilo východné Nemecko niekoľko stotisíc ľudí, predovšetkým z radov kvalifikovanej strednej triedy a inteligencie.

Po smrti Stalina v apríli 1953 východonemecká vláda Waltera Ulbrichta presadzovala ešte masívnejšie budovanie ťažkého priemyslu a rozsiahlejšiu kolektívizáciu poľnohospodárstva a vyžadovala drastické zvyšovanie noriem vo výrobe. Nastal akútny nedostatok potravín a základného spotrebného tovaru, opatrenia viedli k rozsiahlym nepokojom v Berlíne a ďalších desiatkach miest. Povstanie vláda s pomocou sovietskych tankov pomerne rýchlo potlačila. Jedným z dôsledkov zmienených udalostí bol ale ďalší exodus východných Nemcov, tentoraz do západného Berlína, ktorý bol zatiaľ otvorený.

V roku 1954 sa západní spojenci rozhodli Adenauerovo Nemecko začleniť okrem politických a hospodárskych štruktúr aj do svojej vojenskej aliancie. Najmä Američania a Briti v tom videli možnosť efektívnejšie rozložiť vojenské výdavky v Európe, ktoré ich už príliš zaťažovali. S týmto krokom napokon súhlasili aj Francúzi napriek odmietnutiu ich vlastného plánu o vytvorení európskej armády s nemeckou účasťou len rok predtým. V októbri 1954 sa uzatvorili nové dohody s Nemeckom, na základe ktorých bolo prijaté do rozšírenej organizácie Bruselskej zmluvy, teraz premenovanej na Západoeurópsku úniu (*Western European Union*). To umožnilo znovuvybúvanie nemeckej armády, ukončenie okupácie krajiny (s možnosťou obnoviť ju v prípade nutnosti) a prijatie Nemecka do NATO. K tomu došlo po nadobudnutí účinnosti zmluvy 5. mája

1955. Odpoveďou zo strany Sovietskeho zväzu bolo založenie vlastného vojenského paktu – Varšavskej zmluvy už o päť dní, 14. mája 1955. Členstvo v nej získala aj Nemecká demokratická republika.³⁹

Adenauer trval na tom, že Nemeckú demokratickú republiku neuzná a neuzná ani východné hranice Nemecka určené riekami Lužická Nisa a Odra.⁴⁰ V súlade s tzv. Hallsteinovou doktrínou západné Nemecko dokonca považovalo za akt zlej vôle, pokiaľ nejaký tretí štát udržiaval diplomatické styky s Nemeckou demokratickou republikou. Spolková republika Nemecka až do konca 60. rokov nenadviazala diplomatické styky so žiadnym členským štátom Varšavskej zmluvy okrem Sovietskeho zväzu.

Posledný pokus o „mierové“ riešenie nemeckej otázky podnikol nový sovietsky vodca Chruščov v júli 1955 na schôdzke štyroch víťazných mocností v Ženeve. Tam predniesol aj svoj návrh na zrušenie oboch vojenských paktov – NATO aj Varšavskej zmluvy a vytvorenie organizácie kolektívnej bezpečnosti v Európe. Pokiaľ by aj Chruščov myslel tento návrh vážne, západní spojenci sa už definitívne vybrali inou cestou. Akékoľvek ďalšie úvahy v tomto smere potlačil vývoj v roku 1956.

Októbrová suezská kríza na jednej strane dočasne zhoršila vzťahy medzi západnými mocnosťami (a prispela k úpadku vplyvu Veľkej Británie a Francúzska vo svetovej politike), na druhej strane definitívne vytvorila na Blízkom Východe ďalšie permanentné kolbište studenej vojny. Sovietsky zväz a jeho satelity sa v arabsko-izraelskom konflikte definitívne postavili na stranu arabských štátov, začali ich podporovať aj vojensky.⁴¹ Zároveň sovietske tanky v novembri krvavo potlačili maďarské povstanie proti komunistickej diktatúre. Režim Jánosa Kádára, nastolený

39 Tým sa zároveň formálne ukončila okupácia Nemeckej demokratickej republiky. Sovietske vojská však na základe dohody ostali na jej území až do roku 1990.

40 Na stretnutí víťazných mocností vo februári 1945 v Jalte Roosevelt a Churchill pristúpili na Stalinov návrh posunúť západné hranice Sovietskeho zväzu na úkor medzivojnového Poľska na líniu, ktorú obsadil Sovietsky zväz v septembri 1939 na základe dohody o rozdelení Poľska, uzavretej s nacistickým Nemeckom. Ako „kompenzácia“ boli Poľsku prisúdené územia východného Pruska (severozápad dnešného Poľska) a Sliezska (juhozápad dnešného Poľska). Pôvodne Churchill navrhoval prideliť Poľsku územie ohraničené riekami Odra a Nysa Kladská, čo by znamenalo, že väčšia časť Sliezska by ostala v Nemecku. Červená armáda však vytvorila *fait accompli* posunutím hraníc až k Nysa Lužickej. V Postupimi v auguste 1945 západní spojenci uvedenú skutočnosť zobrali na vedomie.

41 Obrat v politike Sovietskeho zväzu voči Izraelu začal už koncom štyridsiatych rokov. Stalin pôvodne dúfal, že v Izraeli sa vytvorí priateľský režim, ktorý bude tvoriť základňu pre presadzovanie sovietskych záujmov na Blízkom Východe, ale Izrael si logicky za hlavného spojencu vybral USA. V sovietskom tábore sa vzápätí vyostril antisemitizmus, mnohí komunistickí vodcovia židovského pôvodu boli obvinení ako „imperialistickí agenti“ a popravení. V Československu takýto osud postihol generálneho tajomníka komunistickej strany Rudolfa Slánskeho, ktorý bol v roku 1951 obvinený z vlastizrady a v decembri 1952 popravený. „Sionizmus“ a „kozmpolitizmus“ sa vo východnom bloku stali obľúbenými nálepkami pre tzv. protisocialistické živly.

s pomocou Moskvy, zaviedol tvrdé represie proti tzv. kontrarevolucionárom a v júni 1958 dal popraviť symbolického predstaviteľa revolúcie, bývalého predsedu vlády Imre Nagya.

Koncom roka 1958 podnikol nový sovietsky vodca Chruščov ďalší pokus o vymenenie západného Berlína spod americkej sféry vplyvu. Západným spojencom adresoval ultimátum, v ktorom požadoval stiahnutie ich vojsk zo západného Berlína do šiestich mesiacov a premenu celého Berlína na slobodné demilitarizované mesto. Veril, že Američania nebudú ochotní riskovať kvôli západnému Berlínu ozbrojený konflikt tak, ako ho neboli pripravení riskovať kvôli Maďarsku. Ultimátum potom ešte v nasledujúcich troch rokoch zopakoval dva krát. Americkí prezidenti Eisenhower a neskôr Kennedy však tlaku odolali a naďalej boli pripravení poskytovať západnému Berlínu ochranu.

Krízu nakoniec východonemeckí komunisti a ich sovietski poradcovia „vyriešili“ izoláciou západného Berlína prostredníctvom nepriechodnej hraničnej bariéry – tzv. berlínskym múrom. V auguste 1961 stovky robotníkov a vojakov postavili za jedinú noc okolo celého mesta 174 kilometrov zábran. Tie postupne do konca roku 1962 prebudovali na skutočný betónový múr, chránený ešte aj dvojitou ostnatou zátarasou a strážnymi vežami. Drasticky sa prerušil voľný pohyb osôb medzi oboma časťami mesta a ukončil sa masívny odliv mozgov a pracovnej sily z krajiny. V období rokov 1950 – 1961 opustilo Nemeckú demokratickú republiku asi 3,5 milióna ľudí. Od roku 1961 do roku 1989 zahynulo pri snahe uniknúť cez umelú hranicu v Berlíne 136 ľudí. Väčšina z nich bola zastrelená.

Američania formálne protestovali proti múru, dokonca 27. októbra stáli sovietske a americké tanky niekoľko hodín s hlavňami namierenými proti sebe na prechode Checkpoint Charlie, kým sa stiahli. Americký prezident okomentoval situáciu slovami: „Nie je to pekné riešenie, ale do čerta, múr je omnoho lepší ako vojna“. (Gaddis, 1997, s. 149) O rok došlo k ďalšej konfrontácii medzi USA a ZSSR v otázke raketovej základne na Kube (bližšie o tom v ďalšej kapitole), ale tým sa vlastne prvá etapa studenej vojny skončila a začala sa prvá fáza uvoľnenia – *détente*.

4. PROCES UVOLNENIA – DÉTENTE

4.1. Motivácia a úloha USA

Politiku zadržiavania Spojené štáty uskutočňovali v 50. a 60. rokoch dvadsiateho storočia vo viacerých kútoch zemegule mimo Európy. V roku 1950 s požehnaním Bezpečnostnej rady OSN vojensky zasiahli v Kórei, v ktorej sa po oslobodení spod japonskej nadvlády tiež presadzovali k moci komunisti podporovaní Čínskou ľudovou republikou.⁴² (Problém vojny v Kórei z európskeho pohľadu pozri v predchádzajúcej kapitole.)

V roku 1965 USA vojensky intervenovali vo Vietname. Dôvodom bola ochrana Južného Vietnamu pred rozširovaním sféry vplyvu severného Vietnamu, kde sa po odchode francúzskych kolonizátorov v roku 1954 dostal k moci komunistický režim vodcu Ho Či Mina.⁴³ Vojna trvala desať rokov, zo strany USA sa skončila fakticky neúspechom.

Akcie USA v rámci politiky zadržiavania komunizmu boli vyhlasované zároveň aj ako opatrenia na obranu hodnôt demokracie. Objektívne vzaté, režimy podporované Spojenými štátmi spravidla neboli oveľa demokratickejšie alebo ľudskejšie ako ich komunistické náprotivky.⁴⁴ Navyše, vojna vo Vietname s účasťou USA, ktorá sa rozšírila aj na susedný Laos a Kambodžu, mala za následok obrovské utrpenie, smrť približne jeden a pol milióna ľudí (vrátane približne 65 tisíc amerických vojakov), devastáciu prírody a obrovské plochy znehodnotené nevybuchnutými bombami a mínami.

Neúspešná výprava vo Vietname značne vyčerpala aj takú silnú a bohatú krajinu ako USA. Navyše, po počiatočnom entuziazme zo strany verejnej mienky, začali sa šíriť protivojnové nálady a rozmohlo sa mierové hnutie. Vnútropolitické turbulencie zvyšovala kombinácia rôznych faktorov: protestov proti vojne vo Vietname, rozmachu občianskeho hnutia Afroameričanov, odborárskeho hnutia, feministických iniciatív a hnutia *hippies*, vraždy občianskeho aktivistu Martina Luthera Kinga či demokratického senátora Roberta Kennedyho. Dôsledky vojny vo Vietname boli jedným z faktorov, ktoré USA podnietili pristúpiť na politiku *détente*.

Začiatkom šesťdesiatych rokov 20. storočia dosiahlo svoj vrchol jadrové zbrojenie. Jadrovými mocnosťami sa do roku 1967 stali okrem USA a Sovietskeho zväzu aj Veľká Británia, Francúzsko a (komunistická) Čína. Jadrové zbrane vyvíjali aj ďalšie krajiny: India, Pakistan, Izrael, Brazília,

42 Čínska ľudová republika (komunistická Čína) nebola vtedy ešte súčasťou bezpečnostnej rady OSN, členom bola Čínska republika, čiže Tchaj-wan, kam sa uchýlila bývalá čínska vláda prezidenta Čankajšeka po prevzatí moci Mao Ce-tungom v kontinentálnej Číne v roku 1949.

43 Potrebne je poznamenať, že Spojené štáty značným podielom prispeli aj k financovaniu predchádzajúceho francúzsko-vietnamského konfliktu.

44 Dobrým príkladom je režim generála Pinocheta v Čile, ktorý sa dostal k moci vojenskými pučom podporovaným americkou tajnou službou v septembri 1973. Na druhej strane, sovietske tajné služby podporovali arabských teroristov na Blízkom Východe či protivládnych rebelov v Angole, Nikarague a inde.

Juhoafrická republika, Severná Kórea. Ďalších asi tridsať krajín malo potenciál jadrovej zbrane vyvíjať na základe zvládnutia procesu štiepenia atómu pri výrobe jadrovej energie. Zemeguľa začínala pripomínať sud s pušným prachom, ktorý mohol kedykoľvek – aj nedopatrením – vybuchnúť. Bolo zrejmé, že takýto vývoj je neudržateľný.

V roku 1963 Američania, Briti a Sovietsi uzatvorili Zmluvu o zákaze pokusov s jadrovými zbraňami v ovzduší, v kozmickom priestore a pod vodou (*Partial Test Ban Treaty - PTBT*). Zároveň sa medzi Bielym domom a Kremľom zriadila priama telefónna linka (*hot line*), ktorá mala urýchliť komunikáciu medzi prezidentmi v krízových situáciách. Takou bola napríklad kubánska raketová kríza v októbri 1962, keď bol svet blízko k vypuknutiu jadrovej vojny.⁴⁵

Vývoj jadrových zbraní vo viacerých štátoch však pokračoval ďalej. V roku 1967 sa Američania a Sovietsi dohodli na texte medzinárodnej zmluvy, ktorá mala ďalšie šírenie jadrových zbraní zásadne obmedziť. Zmluva, známa pod skratkou NPT (*Non-Proliferation Treaty – Zmluva o nešírení*), redukovala počet jadrových mocností na päť. Tieto sa na oplátku zaviazali, že pristúpia k postupnému procesu jadrového odzbrojenia, nebudú odovzdávať technológiu výroby jadrových zbraní tretím krajinám, avšak zaručia sa za ich bezpečnosť, pokiaľ by boli obeťou jadrového útoku a poskytnú im pomoc pri mierovom využívaní atómovej energie. Zmluva vstúpila do platnosti v roku 1970.⁴⁶

Zároveň USA a Sovietsky zväz v roku 1969 začali bilaterálne rokovania o kontrole svojho jadrového arzenálu (*SALT – Strategic Arms Limitation Talks*). Ich výsledkom bola dohoda o obmedzení strategických jadrových útočných systémov umiestnených na zemi a na ponorkách a podpis zmluvy o protiraketovej obrane (*Anti-Ballistic Missile Treaty – ABM*). Pri negociáciách o SALT a pri príprave Helsinskej konferencie prezident Nixon a jeho minister zahraničných vecí Kissinger zmenili základnú doktrínu americkej zahraničnej politiky. Téza o prvoradosti národných záujmov bola teraz interpretovaná tak, že rokovania s protivníkom nemajú byť apriórne podmieňované zmenou jeho ideológie a vnútornej politiky.

V zmysle tejto novej doktríny začali Nixon s Kissingerom rokovať zároveň s vodcami komunistickej Číny aj so sovietskymi vodcami. Využili pritom skutočnosť, že vzťahy ČĽR a ZSSR sa počnúc koncom päťdesiatych rokov výrazne ochladili pre ideologicko-doktrinárske, ale aj geopolitické a teritoriálne spory.⁴⁷ Keď sa Nixon v lete 1969 dozvedel o reálnej hrozbe sovietskej intervencie v Číne s cieľom jej „navrátenia na správnu cestu budovania socializmu“, podobne ako

45 Sovietsky zväz začal v októbri 1962 rozmiestňovať na Kube rakety s jadrovými hlavicami s odôvodnením obrany vtedy už komunistického ostrova pred americkou inváziou. Odpoveďou bola blokáda Kuby americkými vojnovými loďami a ultimátum Kennedyho k demontáži rakiet. Celý svet sa začal pripravovať na vojnu, keď sovietsky vodca Chruščov nakoniec rozhodol o stiahnutí rakiet.

46 KNPT sa neprípojili India, Pakistan, Izrael a Severná Kórea. India a Pakistan vlastnia jadrové zbrane bez oprávnenia NPT, s veľkou pravdepodobnosťou ich vlastní aj Izrael. Severná Kórea sa ich snaží vyvinúť.

47 Čínsky vodca Mao Ce-tung nesúhlasil s Chruščovovou líniou destalinizácie a jeho politikou „mierového súťaženia“ dvoch táborov, ohlásenou na XX. zjazde KSSZ. Považoval tieto iniciatívy za zdroj oslabenia medzinárodného komunistického hnutia.

tomu bolo rok predtým v Československu, diplomatickou cestou varoval Brežnev, že v takom prípade by USA neostali neutrálne.⁴⁸

Koncom roka sa začali dôverné diplomatické rokovania medzi USA a Čínskou ľudovou republikou, s ktorou Spojené štáty dovtedy neudržiavali žiadne styky. USA dovtedy uznávali výhrade legitimitu „pôvodnej“ čínskej vlády, sídliacej od roku 1949 na Tchaj-wane. Prípravné rokovania vyvrcholili tajnou návštevou Kissingera v Pekingu, v júli 1971. Brežnev sa obával, že nové spojenectvo USA s Čínou sa obráti proti nemu. Vzápätí poslal Nixonovi pozvanie na návštevu do Moskvy, aby sa obnovili stagnujúce bilaterálne rokovania o SALT a aby rokovali o možnosti konania konferencie o kolektívnej bezpečnosti v Európe.

V októbri 1971 Valné zhromaždenie OSN nahradilo v pozícii zástupcu Číny v OSN a jej Bezpečnostnej rade Tchaj-wan Čínskou ľudovou republikou. USA síce hlasovali proti, ale procesy nezadržateľne smerovali k plnej k normalizácii vzťahov. K nej fakticky došlo vzájomným otvorením styčných úradov v Pekingu a vo Washingtone v máji 1973, aj keď oficiálne diplomatické styky oba štáty nadviazali až v marci roku 1979.

Pri prípravných rokovaníach pred Helsinskou konferenciou zhodnotila americká administratíva momentum nadobudnuté Kissingerovou tzv. trojuholníkovou diplomaciou tým, že akceptáciu sovietskych návrhov viazala na vyriešenie otázky Berlína a začatie rokovaní o obmedzení zbrojenia v Strednej Európe (*Mutual Balanced Force Reductions – MBRF*).⁴⁹ Poradca Henryho Kissingera Helmut Sonnenfeldt neskôr zhrnul podstatu tohto „obchodu“ takto: „Predali sme ho (t.j. súhlas s Helsinskou konferenciou – pozn. K.P.) za nemecko-sovietsku zmluvu, predali sme ho za dohodu o Berlíne, a opätovne sme ho predali za otvorenie rokovaní o MBRF“.⁵⁰

Motivácia americkej administratívy bola v tejto fáze určovaná najmä snahou odbremeniť sa od prílišných záväzkov v Strednej Európe, najmä v Nemecku a v Berlíne, aby sa mohla viac sústrediť na problémy v iných častiach sveta a na problémy súvisiace s vnútropolitickou situáciou v USA. Ľudskoprávne a humanitárne požiadavky sa v prvej fáze rokovaní sústredili najmä na otázku slobodnej emigrácie občanov židovského pôvodu zo ZSSR. Tá bola značne obmedzovaná, dokonca sovietske úrady zaviedli tzv. emigračnú daň.⁵¹ Omnoho väčší dôraz na ľudskoprávne klauzuly začala americká diplomacia kláť až v záverečných fázach helsinských rokovaní, po nútenom odchode z Vietnamu a po vypuknutí aféry Watergate.

48 Pozri KISSINGER, H., citované dielo, s. 756-757.

49 Rokovania sa viedli zároveň s konaním Helsinskej konferencie od mája 1973, avšak zúčastnili sa ich len dotknuté štáty NATO a Varšavskej zmluvy: SRN, Belgicko, Holandsko, Luxembursko resp. Československo, Poľsko a NDR, doplnené USA, Veľkou Britániou, Sovietskym zväzom a Kanadou.

50 Citované podľa ASH, Timothy Garton : *In Europe's name. Germany and the Divided Continent*. Vintage, London, 1994, s. 260. Porovnaj tiež KISSINGER, H. citované dielo, s. 793.

51 Pozri KISSINGER, Henry, citované dielo, s. 794. V roku 1968 smelo podľa Kissingera zo Sovietskeho zväzu emigrovať len 400 osôb židovského pôvodu.

4.2. Brandtova *Ostpolitik* – obrat vo vzťahu k východným susedom

Jedným z kľúčových elementov *détente*, umožňujúcich konanie Helsinskej konferencie, bol paradoxne obrat v zahraničnej politike Spolkovej republiky Nemecka. V kapitole 4.3 sme poukázali na to, že Adenauer striktno odmietal akékoľvek priateľské styky s východným Nemeckom. Veril, že prosperujúca západná časť Nemecka bude pôsobiť ako magnet pre východonemecké obyvateľstvo, ktoré sa postupne samo rozhodne odstrániť komunistický režim. V polovici šesťdesiatych rokov však aj na Nemecko doľahla vnútropolitická kríza a hospodárska recesia.

Mladá generácia sa dožadovala dôsledného vyrovnania sa s nemeckou nacistickou minulosťou svojich rodičov. Vznikali mnohé ľavicové študentské iniciatívy, ktoré žiadali viacej demokracie a zlepšenie života študentiek a študentov. Zároveň vplyvom povojnových populačných trendov rástol tlak na prijímanie mladých ľudí na univerzity a vysoké školy, predtým stáročia existujúce ako elitné inštitúcie. Študentstvo protestovalo proti americkej politike vo Vietname i kapitalizmu amerického typu, čo boli podľa neho príčiny prehľbovania priepasti medzi bohatými a chudobnými. Kritika padala tiež na konzervatívnu politiku kresťanskodemokratických vlád v oblasti sexuality a partnerských vzťahov.

Jedným z najdôležitejších bodov sporu medzi študentským hnutím a vládou bola otázka prijatia ústavných zákonov upravujúcich bezpečnosť štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu (*Notstandesetze*). Opozícia voči zákonom o núdzovom stave sa kredovala okolo dvoch hlavných argumentov, totiž, že zákony neprípustne obmedzia osobné slobody a navyše vytvoria právny predpoklad pre zasahovanie nemeckej armády mimo územia krajiny. Protesty a nepokoje trvali vyše roka, zrážky s políciou si vyžiadali zranených aj mŕtvych. Zákony nakoniec spolkový parlament v máji 1968 prijal. Následne sa oslabilo a rozpadlo aj študentské hnutie.

Vo voľbách v roku 1969 zvíťazili sociálni demokrati Willyho Brandta, ktorý predtým zastával funkciu primátora západného Berlína. Brandt upustil od rigidnej zahraničnej politiky svojho predchodcu, kresťanského demokrata Adenauera a začal sa zasaďovať za politiku postupného zblížovania s NDR. Tento obrat mal niekoľko príčin: jednou z nich bola skutočnosť, že ako sa vyjadril prezident Johnson v roku 1966, aj Spojené štáty považovali za čoraz väčšiu príťaž, že ich politika v Európe je rukojemníkom nemeckej otázky. (Judt, 2007, s. 484) Ďalším faktorom bola existencia takých ideových prúdov v rámci sociálno-demokratických strán v západnej Európe, ktoré presadzovali víziu „tretej cesty“ medzi kapitalizmom amerického typu a socializmom východného typu.

Tretím, nemenej dôležitým faktorom boli humanitárne aspekty. Absencia pravidelného stykania sa či obyčajnej komunikácie medzi nemeckým obyvateľstvom na oboch stranách hranice, prerušenie mnohých rodinných a príbuzenských väzieb, obľudnosť Berlínskeho múru – to všetko vytváralo veľký tlak na zmenu. Willy Brandt, vtedy ešte vo funkcii primátora Západného Berlína, už v októbri 1962 pri svojej návšteve USA načrtnol zásady novej východnej politiky. Mala byť založená na rozvoji mnohorakých kontaktov medzi oboma blokmi štátov v hospodárskej, akademickej a kultúrnej sfére, čo malo viesť k uvoľneniu

celkového napätia.⁵² V roku 1967 vláda na Brandtov podnet podpísala zmluvy s Juhosláviou a Rumunskom. V roku 1970 západné Nemecko uzavrelo zmluvy so Sovietskym zväzom a Poľskom, čím formálne uznalo hranice „dočasne“ vytýčené v Postupimi, v auguste 1945. O rok neskôr bola podpísaná v predchádzajúcej kapitole už zmienená štvorstranná dohoda o potvrdení štatútu Berlína. Nasledovala zmluva s Nemeckou demokratickou republikou ratifikovaná v roku 1973. Bonn deklaroval, že už si nenárokuje byť jediným legitímnym zástupcom všetkých Nemcov. V roku 1973 bola uzavretá zmluva s Československou socialistickou republikou.

Jedným z prínosov týchto zmlúv bola možnosť zjednocovania rodín, za ktoré si však východné Nemecko účtovalo 4500 mariek (západných) na hlavu. Obnovili sa telefonické spojenia: kým v roku 1969 smerovalo zo západného do východného Nemecka len približne pol milióna telefonických hovorov ročne, o dvadsať rokov to už bolo štyridsať miliónov. Zmluva s Rumunskom umožňovala voľný odchod etnických Nemcov zo Sedmohradska, v roku 1945 nespádajúcich podľa Postupimskej dohody pod klauzulu o odsune, do Nemecka. Tiež za poplatok 8000 mariek, ktoré zaplatila vláda SRN.⁵³

Priamym medzinárodnopolitickým dôsledkom tohto obratu bolo plné medzinárodnoprávne uznanie oboch nemeckých štátov. V septembri 1973 boli SRN i NDR prijaté do OSN. Kým sa v roku 1973 naplno rozbehli rokovania v Helsinkách, jedna z kľúčových otázok celej konferencie bola teda už fakticky vyriešená.

4.3. Francúzsko a Veľká Británia vo fázovom posune pri budovaní novej Európy

Po ukončení Druhej svetovej vojny boli Veľká Británia a Francúzsko konfrontované s potrebou riešenia štyroch vážnych problémov: a) povojnovej obnovy svojich krajín; b) udržiavania poriadku, stability a bežného života vo svojich okupačných zónach v Nemecku; c) hľadania a budovania inštitucionálnych a právnych záruk pre bezpečnú, prosperujúcu a demokratickú novú Európu v tieni dvoch nových supervelmocí, USA a Sovietskeho zväzu a napokon, d) budúcnosti svojho rozsiahleho koloniálneho panstva a udržania, resp. obnovenia svojho veľmocenského postavenia vo svete.

V prvých troch otázkach sa politickým lídrom oboch krajín až do roku 1956 – napriek občasným nedorozumeniam a konfliktom – darilo postupovať spoločne a dospieť k vzájomne výhodným kompromisným riešeniam. Ako sme uviedli v predchádzajúcich kapitolách, dohoda sa dosiahla v otázkach pozvania Francúzska za piateho stálego člena Bezpečnostnej rady OSN, prijatia a spravovania Marshallovho programu hospodárskej pomoci, založenia Rady Európy,

52 Pozri ASH, T. G., citované dielo, s. 258–259, ďalej pozri PAISNER, Bruce L.: *Brandt Outlines Proposals for a Club of All Nations*, Harvard Crimson, October 4, 1962.

53 Pozri JUDT, T., citované dielo, s. 484–485, taktiež ASH, T. G., citované dielo, s. 238–239. Podľa štatistík uvádzaných Ashom sa vysídliť z Rumunska do SRN približne 350 tisíc osôb, z ktorých značnú časť tvorili etnickí Nemci „vykúpení“ vládou SRN.

založenia Západoeurópskej únie a NATO a napokon aj v otázke plnej integrácie západného Nemecka do novo sa formujúceho euroatlantického spojenectva ako protiváhy rozširujúcej sa sféry vplyvu Sovietskeho zväzu v Európe. Veľká Británia sa síce v roku 1951 nepridala k Európskemu spoločenstvu uhlia a ocele, čo bolo však v súlade s tradičnou britskou obchodnou politikou sústredenou na vlastné námorské impérium.

Pri riešení štvrtého problému si oba štáty zvolili iné cesty a po roku 1956 začalo v ich zahraničnej a európskej politike dochádzať k fázovým posunom, ktoré mali dopad aj na ďalší vývoj západoeurópskej i celoeurópskej integrácie.

Veľká Británia sa v roku 1947 z dvoch najcitlivejších regiónov svojej ríše – Indie a Palestíny – stiahla. Svojej indickej kolónii udelila v júni 1947 nezávislosť s návrhom rozdeliť subkontinent na dva štáty – Indiu a Pakistan. Tomuto aktu však predchádzalo celý rok trvajúce sektárske násilie medzi moslimami a hinduistami. Násiliu padlo za obeť najmenej pol milióna ľudí a cca 14 miliónov osôb bolo nútených opustiť svoje domovy.⁵⁴ Obidva štáty však ostali členmi Britského Spoločenstva národov (*British Commonwealth*). Mandátne územie Palestína, spravované od roku 1922, Veľká Británia odovzdala do správy OSN, ktorá rozhodla o rozdelení Palestíny na izraelský a arabský štát. Nezávislosť Izraela bola vyhlásená v máji 1948, okamžite však začala konfrontácia s okolitými arabskými krajinami.

Miestodržiteľská správa väčšiny francúzskych kolónií ostala počas vojny lojálna s hnutím za Slobodné Francúzsko generála de Gaullea. Výnimkou bola Indočína, ktorej koloniálna administratíva podporovala kolaborantský režim z Vichy generála Pétaina. Za „odmenu“ si mohli francúzski kolonisti ponechať južnú časť Vietnamu, ostatné časti juhovýchodnej Ázie okupovalo Japonsko. Po porážke Japonska bol Vietnam rozhodnutím „Veľkej trojky“ v Postupimi zverený do dočasnej okupačnej správy Číny (sever krajiny) a Veľkej Británie (juh krajiny). Jedným z prvých opatrení novovymenovaného premiéra De Gaullea v auguste 1945 bolo vyslanie francúzskych jednotiek do Vietnamu, aby prebrali správu od Veľkej Británie. Medzitým vo Vietname zosilnelo hnutie za nezávislosť, vypuklo ozbrojené povstanie, začala sa vojna. Tá trvala takmer osem rokov a Francúzsko muselo v lete roku 1954 Vietnam opustiť.⁵⁵

Vzápätí, v novembri 1954 však vypukol ďalší konflikt, tentoraz v Alžírsku. Kým Vietnam bol ďaleko a bol „len“ námorskou kolóniou, Alžírsko bolo blízko a bolo integrálnou súčasťou Francúzska, v ktorej žilo vyše milióna Francúzov. Z tohto dôvodu malo pre Francúzov osobitný význam. Vojna alžírskoho hnutia za nezávislosť s francúzskou armádou, ktorá sa prelínala s občianskou a sektárskou vojnou medzi rôznymi frakciami Alžírčanov a alžírskych Francúzov (tzv. *pieds-noir*), bola vedená všetkými stranami konfliktu krutými prostriedkami. Vojna trvala tiež osem rokov, zahynulo v nej najmenej pol milióna ľudí, z toho približne sto tisíc v dôsledku represí po vyhlásení nezávislosti Alžírska v roku 1962.⁵⁶

54 Pozri *The State of World Refugees*, UNHCR, 2000, s. 59.

55 Paradoxom tejto vojny bol fakt, že kým Francúzi míňali prostriedky na nákladnú vojnu ďaleko od domova, Američania financovali obnovu metropolitného Francúzska prostredníctvom Marshallovho plánu.

56 Údaje sa podľa rôznych zdrojov značne odlišujú. Tu uvádzame údaje, ktoré uvádza UNHCR. Pozri citované dielo, s. 38.

Situácia v Alžírsku postavila pred dilemu aj medzinárodné spoločenstvo. Francúzska vláda považovala konflikt za vnútornú záležitosť – Alžírsko bolo podľa ústavy integrálnym, aj keď zá-morským teritórium Francúzskej republiky – a odmietala angažovanie sa OSN a jej agentúr. Úrad UNHCR začal organizovať pomoc až po vyhlásení samostatnosti susedného Maroka a Tu-niska v roku 1956, keď do týchto štátov utieklo z Alžírka pred vojnou a perzekúciou takmer 200 tisíc ľudí. Je známy výrok vtedajšieho zástupcu Vysokého komisára OSN pre utečencov Lindta, podľa ktorého sa UNHCR ako univerzálna organizácia nemôže zameriavať len na pomoc ľu-ďom utekajúcich pred komunizmom.⁵⁷ Na druhej strane, pokiaľ alžírskе teritóriá boli súčasťou Francúzska, otvárala sa otázka závažného porušovania Európskeho dohovoru o ľudských prá-voch, najmä jeho článku 3 týkajúceho sa zákazu mučenia a krutého a neľudského zaobchá-dzania. Zaobchádzanie s podozrivými a väznenými na policajných staniciach a väzniciach, ako aj tzv. „preskupovanie“ vidieckeho obyvateľstva zo svojich sídel do ohradených táborov ďale-ko od domov jednoznačne napĺňalo znaky závažného porušenia EDLP, ako na to poukázala aj správa Medzinárodného výboru Červeného kríža.

Ešte počas vojny v Alžírsku sa Francúzska vláda spolu s Veľkou Britániou zaplietla do ďalšieho ne-okoloniálneho podujatia, známeho ako Suezská kríza. Suezský kanál, postavený koncom devätnás-ťateho storočia, bol strategickou lodnou cestou, podstatne skracujúcou vzdialenosť medzi Európou a Východnou Afrikou a Áziou. Kanál bol spravovaný francúzsko-britskou súkromnou spoločnosťou na základe licencie platnej do roku 1968. Cez prieplav sa do Európy prepravovala polovica vyťaženej ropy z Perzského zálivu. Bol významný najmä z pohľadu záujmov Veľkej Británie, preto na jeho bre-hoch udržiavala početné vojenské sily. Egyptský vodca Násir hral dvojitú hru: navonok hlásal politi-ku nezúčastnenosti, pritom však prijímal materiálnu a finančnú pomoc od USA a zároveň dostával zbrane od Sovietskeho zväzu a Československa. To však považoval za porušenie vojenskej rovnová-hy Izrael. Navyše, Francúzi podozrievali Násira z podpory alžírskych rebelov.

Násir v lete 1956 jednostranne znárodnil Suezský prieplav a zároveň zablokoval prístup Izraela k Červenému moru. Británia, Francúzsko a Izrael sa tajne dohodli, že prieplav opätovne získajú pod svoju kontrolu. Izrael v októbri napadol Egypt pod zámienkou ochrany svojej bez-pečnosti. V danú chvíľu mali vstúpiť do konfliktu Briti a Francúzi ako zmierovacia strana, využi-júc tú okolnosť, že Sovietsi sú zaujatí potlačením povstania v Maďarsku. Výsledkom celej akcie mal byť návrat Suezského priepľavu do ich správy. Narazili však na zásadný odpor vo Valnom zhromaždení OSN, ktoré odsúdilo intervenciu, Briti sa museli z regiónu stiahnuť a namiesto nich nastúpili mierové zbory OSN. Za svojich spojencov sa nepostavili ani USA a sovietsky vodca Chruščov pohrozil jadrovým útokom.

Debakel v Egypte naštartoval definitívny úpadok britského a francúzskeho koloniálneho pan-stva. Ešte v roku 1956 vyhlásilo nezávislosť od Francúzska Tunisko a Maroko, v roku 1957 vyhlási-lo nezávislosť od Veľkej Británie Zlaté pobrežie (Ghana), v rokoch 1960–62 nasledovali postupne takmer všetky britské a francúzske kolónie v Afrike. Vojna v Alžírsku pokračovala ešte 4 roky, avšak

57 Tamže, s. 40. Pomoc ľuďom utekajúcich z Maďarska po porážke protikomunistickej revolty v no-veembri 1956 bolo dovtedy najväčším podujatím UNHCR, orgánu OSN, ktorý začal v praxi pôsobiť v roku 1951.

v roku 1958 spôsobila pád koalície stredo-lavej vlády, ktorá bola pri moci vyše 10 rokov. Za predsedu vlády bol opäť vymenovaný De Gaulle. Štvrtá republika založená na silnom parlamentarizme bola nahradená Piatou republikou, ktorá zaviedla silný prezidentský systém. Prezidentom sa stal Charles De Gaulle. Alžírsko vyhlásilo nezávislosť po dohode s De Gaulleom v roku 1962.

Briti si zo Suezskej krízy vzali také poučenie, že majú ešte viac posilniť spojenectvo s USA. Veľká Británia vyvinula svoju jadrovú zbraň v roku 1952, ale nemala k dispozícii vhodné právne systémy. Tieto jej poskytli Spojené štáty v roku 1962. Následne, v roku 1963 oba štáty spoločne iniciovali vznik Zmluvy o zákaze jadrových skúšok v ovzduší, v kozmickom priestore a pod vodou (PTBT, pozri kapitolu 5.)

Francúzsko si zobralo zo suezského debakla odlišné ponaučenie, ktorého mottom bolo obnovenie „veľkosti“ (*grandeur*) Francúzska. Posilnením svojej iniciatívy v európskej hospodárskej integrácii a ďalším zblížením so svojim nedávnym najväčším nepriateľom Nemeckom sa francúzska politická reprezentácia snažila docieľiť, aby sa Francúzsko stalo nezávislou európskou mocnosťou, rovnocenným partnerom USA i Sovietskeho zväzu. Aj tieto úvahy zohrávali úlohu pri vzniku Európskeho hospodárskeho spoločenstva v rokoch 1957–1958 a neskôr neúspešného pokusu Francúzska o vytvorenie Európskej politickej únie. Tá mala združovať členské štáty EHS na konfederatívnom základe ako „Európu vlastí“ či „Európu národov“ (*Europe des Nations*).

Podľa De Gaulleových predstáv pre dosiahnutie *grandeur* Francúzsko potrebovalo nadohnutú aj adekvátnu vojenskú silu a autonómnosť. Keď sa mu v roku 1958 nepodarilo presadiť v rámci NATO trojčlenný direktoriát (USA, Veľká Británia, Francúzsko), rozhodol o pokračovaní vývoja samostatného jadrového programu, nezávislého od USA. V roku 1959 Francúzsko najprv vyňalo spod spoločného velenia svoje vojenské letectvo a potom De Gaulle nariadil odstrániť z územia Francúzska všetky cudzie jadrové zbrane.

Prvý test svojej atómovej zbrane vykonal Francúzsko v lete 1960 a stalo sa tak štvrtou jadrovou mocnosťou na svete. Francúzsko však pokračovalo vo vývoji samostatného jadrového arzenálu ďalej a v roku 1963 nepristúpilo k PTBT. Naopak, na ďalšie posilnenie osobitného vzťahu medzi USA a Veľkou Britániou (*special relationship*, poznámka č. 23) reagoval De Gaulle zmluvou o vzájomnom priateľstve so Západným Nemeckom a vetovaním britskej žiadosti o členstvo v Európskom hospodárskom spoločenstve (ďalej „EHS“).

Veľká Británia pri vytváraní Európskeho hospodárskeho spoločenstva v rokoch 1955–1957 ešte nepovažovala za výhodné a nutné pridať sa k tejto iniciatíve. Na jednej strane sa stále spoliehala na svoje postavenie námorskej mocnosti, na strane druhej iniciovala založenie Európskeho združenia voľného obchodu (*European Free Trade Organisation – EFTA*) ako liberálnejšej paralely k EHS.⁵⁸ Začiatkom 60. rokov sa však britské koloniálne impérium v pôvodnej podobe fakticky rozpadlo a životná úroveň britského obyvateľstva klesla pod úroveň Francúzska a dokonca aj porazeného Nemecka, v dôsledku čoho bola Veľká Británia nútená presmerovať svoju pozornosť viacej smerom k EHS. Francúzsko však tejto snahe, ako sme videli, zabránilo, pričom tak urobilo ešte raz, v decembri roku 1967.

58 EFTA vznikla v roku 1960 a jej zakladajúci členmi sa stali okrem Veľkej Británie aj škandinávské štáty Dánsko, Nórsko a Švédsko, alpské štáty Rakúsko a Švajčiarsko, resp. Portugalsko.

V roku 1966 Francúzsko úplne vyňalo svoje jednotky spod spoločného vojenského velenia NATO a nariadilo, aby všetky cudzie jednotky NATO opustili krajinu. Členstvo v politických štruktúrach NATO si ponechalo. Vzápätí, v roku 1967 bolo presťahované hlavné sídlo NATO z Paríža do Monsu pri Bruseli. De Gaulle tvrdo presadzoval francúzske záujmy aj v rámci EHS. Naliehal na prispôsobenie finančného nástroja Spoločnej poľnohospodárskej politiky (*Common Agricultural Policy – CAP*) čo najviac záujmom Francúzska a usiloval sa o zmenu rozhodovacích pravidiel z konsenzuálneho princípu na systém kvalifikovanej väčšiny. Keď sa mu nepodarilo získať súhlas ostatných štátov, stiahol svoju delegáciu z Bruselu (tzv. politika prázdnej stoličky – *Empty Chair Policy*). Celú EHS na pol roka úplne znefunkčnil, až kým v januári 1967 partneri súhlasili s jeho návrhmi (tzv. Luxemburský kompromis).

Francúzsko bolo v roku 1964 prvou západnou mocnosťou, ktorá oficiálna uznala (komunistickú) Čínu, De Gaulle v roku 1966 navštívil aj Moskvu, kde rokoval so sovietskym vodcom Brežnevom. Na jar 1968, podobne ako v Nemecku, aj vo Francúzsku vypukli veľké študentské a odborárske nepokoje a protesty, žiadajúce posilnenie priamej demokracie, väčšiu zamestnaneckú účasť pri riadení podnikov a občiansku účasť pri riadení štátu. Pozíciou De Gaullea tieto udalosti otriasli. Napriek tomu, že sa ich podarilo zvládnuť a De Gaulle vyhral aj ďalšie voľby, napokon v roku 1969 odstúpil.

Jeho nástupca v úrade prezidenta Georges Pompidou však vo svojej zahraničnej politike pokračoval v gaulleistickej línii relatívnej autonómnosti. Vďaka tomu sa francúzskej diplomacii podarilo vybudovať voči sovietskym partnerom dôvernejší a „priateľskejší“ vzťah a táto dispozícia bola pri príprave Helsinskej konferencie aj náležite využitá. Medzi Francúzmi a Sovietmi prebiehali popri formálnych zasadnutiach pracovných skupín, ktoré sa uskutočňovali už od jesene 1972, paralelné dôverné bilaterálne stretnutia, kde sa priamo dohadovali aj niektoré textové formulácie. Návrh konkrétnej podoby ľudskoprávnej klauzuly, ktorá bola zahrnutá do prvého pracovného textu Helsinskej deklarácie, bola predložená Sovietom Francúzmi v mene deviatich členských štátov EHS tiež na jednom z týchto dôverných bilaterálnych rokovaní.⁵⁹

Pri zladovaní svojich pozícií na rokovania Helsinskej konferencie predstavitelia EHS využili nový nástroj s názvom Európska politická kooperácia (*European Political Cooperation – EPO*). EPO bola založená v roku 1970 najprv ako neformálny systém medzivládnych konzultácií v politických otázkach, do ktorého bola prizvaná aj Veľká Británia.⁶⁰ EPO bola formalizovaná v roku 1986 prijatím Jednotného európskeho aktu (Single European Act) a možno ju považovať za predchodkyňu Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie (*Common Foreign and Security Policy – CFSP*).

59 Pozri BADALASSI, Nicolas : *Adieu Yalta? La France, la détente et les origines de la Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe, 1965 – 1975*. Histoire. Université de la Sorbonne nouvelle - Paris III, 2011. Français, s. 336–346. Dostupné z <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00713652/document>

60 EPO tím pripravila pôdu aj na prijatie Veľkej Británie do EHS. Po predložení jej ďalšej žiadosti o členstvo tú už Francúzsko nevetovalo a Veľká Británia napokon získala členstvo 1. januára 1973, ešte pred formálnym začatím rokovaní v Helsinkách.

5. VÝZNAM HELSINSKEJ DEKLARÁCIE

5.1. Ľudskoprávne ustanovenia Helsinskej deklarácie

Keď sa 3. júla 1973 stretli v Helsinkách ministri zahraničných vecí európskych štátov, USA a Kanady, aby schválili prvý náčrt deklarácie, od ktorého sa mali odvíjať ďalšie negóciácie, podstatná časť problémov týkajúcich sa geopolitických záujmov oboch mocenských blokov bola vlastne už takmer vyriešená. Ako sme poukázali v kapitole č. 4, dosiahnutá bola dohoda v otázke Berlína, Západné Nemecko aj ostatné západné štáty uznali hranice Poľska aj západné hranice Sovietskeho zväzu, ostatné hranice boli z právneho hľadiska v zásade vyriešené súborom Parížskych mierových zmlúv, o obmedzení jadrových zbraní z roku 1947 a o odzbrojení sa všeobecne rokovalo. Nik nemal záujem vyvolať vojnu v Európe.

Jediné dve otvorené otázky súvisiace s uznaním politického a územného usporiadania v Európe sa týkali možného budúceho zjednotenia Nemecka a problému baltských krajín, ktorých včlenenie do Sovietskeho zväzu Spojené štáty nikdy neuznali. Západní negóciátori na tieto problémy reagovali dvoma spôsobmi. Do formulácie princípu č. I týkajúceho sa zvrchovanosti štátov presadili vetu: „[Zmluvné strany sa] nazdávajú, že ich hranice sa môžu meniť v súlade s medzinárodným právom mierovými prostriedkami a na základe dohody“. Zároveň trvali na zahrnutí princípu č. VIII s názvom Rovnoprávnosť a právo národov na sebaurčenie (*Equal rights and self-determination of peoples*). V preambule deklarácie sa použila formulácia „[sme] rozhodnutí (...) plne uskutočniť výsledky Konferencie a zabezpečiť svojim štátom a celej Európe prospech plynúci z týchto výsledkov.“ (Zvýraznil K.P.) Touto formuláciou SRN a USA dosiahli, aby sa deklarácia vzťahovala aj na Západný Berlín, napriek tomu, že nebol samostatným štátom.

Výčitky svojich vnútorných oponentov, najmä z radov baltských emigrantských skupín, ale aj niektorých disidentov z krajín východného bloku, že zapredali svoje pôvodné idey slobody americkí politici odmietali poukazovaním na deklaráciu potvrdené právo všetkých národov „určovať si vždy slobodne, kedy a ako si želajú, svoj vnútorný i vonkajší politický štatút bez vonkajšieho zasahovania a uskutočňovať svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj podľa vlastného uváženia.“ Toto právo sa týkalo podľa nich jednak Lotyšov, Litovcov a Estónov (vonkajšie sebaurčenie) ako aj ostatných podrobených národov (vnútorné sebaurčenie). Navyše, zahrnutím princípu č. VII (Rešpektovanie ľudských práv) mal vzniknúť významný nástroj zabraňujúci represiam proti disidentom a oponentom režimu.

Deklarácia vyzýva k všeobecnému rešpektovaniu a uplatňovaniu všetkých ľudských práv, teda „občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a iných práv a slobôd“ a to bez akejkoľvek diskriminácie, odvolávajú sa v tejto súvislosti na platné dokumenty OSN. Nevymenúva však celý katalóg ľudských práv, konkrétne menuje len tri ich skupiny: práva súvisiace so slobodou zmyšľania, svedomia a náboženstva, práva týkajúce sa postavenia národnostných menšín a práva spojené s aktívnym presadzovaním ľudských práv.

Ak si pozorne preštudujeme text princípu č. VII, je z neho zrejmé, že úmyslom jeho autorov bola najmä ochrana tých jednotlivcov, ktorí sa otvorene postavili za svoje občianske a politické práva. Kľúčovým ustanovením ľudskoprávneho článku deklarácie je téza, podľa ktorej zmluvné štáty „potvrdzujú právo jednotlivca poznať svoje práva a povinnosti v tejto oblasti a postupovať v súlade s nimi.“⁶¹ Dožadovanie sa občianskych a politických práv a otvorená kritika verejných pomerov boli komunistickou mocou často vnímané ako protištátna činnosť. Len na Slovensku bolo za údajné politické zločiny odsúdených vyše 70 tisíc osôb.⁶² V rokoch 1948 – 1960 bolo v Československu z politických dôvodov popravených približne 250 osôb.

Po prijatí Ústavy Československej socialistickej republiky v roku 1960 sa síce už trest smrti za „politické“ zločiny neudeloval, článkami 34 a 35 však boli stanovené jasné rámce uplatňovania formálne priznaných práv a slobôd, dané „záujmami socialistickeho štátu a spoločnosti“. Určenie toho, čo je v záujme socialistickeho štátu, bolo napriek formálne existujúcej deľbe moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu vďaka neslávne známemu článku 4 ústavy vo výhradnej kompetencii komunistickej strany.⁶³ K masovým postihom ľudí došlo aj po sovietskej okupácii v auguste 1968, ak ľudia neboli ochotní stotožniť sa s takou verziou interpretácie udalostí, podľa ktorej išlo o „poskytnutie bratskej pomoci“.

Práva a slobody spojené so zmysľaním, svedomím, náboženstvom a presvedčením zaujímajú v Helsinskej deklarácii osobitné miesto. Sú im venované až dva z ôsmich odsekov príslušnej pasáže, pričom sú vyzdvihnuté aj v názve princípu č. VII. Práve slobodné prejavenie (politického) zmysľania, náboženstva a viery bolo v 50. rokoch aj neskôr, po potlačení reformných hnutí koncom 60. rokov najčastejšou príčinou perzekúcií a postihov v komunistických krajinách. Na jar a v lete 1950 boli v bývalom Československu štátnou mocou zlikvidované cirkevné rády a rehole, vyše 3000 rehoľníkov a rehoľníčok bolo vyhnaných z kláštorov a sústredených na vybraných miestach kvôli „prevýchove“.⁶⁴ Priznanie sa k náboženskej viere bolo prekážkou výkonu väčšiny zamestnaní vo verejnom záujme.

Druhá skupina práv, na ktoré sa deklarácia zameriava, sú práva osôb patriacich k národnostným menšinám. Národnostné menšiny a etnické skupiny boli jednými z prvých obetí čistiek, vyhladzovania a vyhánania počas druhej svetovej vojny i bezprostredne po nej, v rokoch 1945 – 1947. Niektoré krajiny, napríklad Poľsko, sa stali etnicky takmer úplne homogénnymi. Napriek tomu však bola národnostná a etnická rôznorodosť strednej a východnej Európy značná. Režimy štátov sovietskeho bloku oficiálne deklarovali politiku „socialistickeho internacionalizmu“, ale v skutočnosti boli hlboko nacionalistické a izolacionistické. Cestovať z jedného socialisticke-

61 Toto ustanovenie obsahuje dnešná Ústava SR v tejto forme: „Nikomú nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody.“ Ústava SR, článok 12, ods. (4).

62 Údaj Konfederácie politických väzňov Slovenska, dostupné na: Dostupné z <http://www.kpvs.sk/index.asp>

63 „Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predvoj robotnickej triedy, Komunistická strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najuvedomelejších občanov z radov robotníkov, roľníkov a inteligencie.“ (Zvýraznil K.P.)

64 Uvádza Ústav pamäti národa. Dostupné z <http://www.upn.gov.sk/sk/likvidacia-klasterov-v-komunistickom-ceskoslovensku-barbarska-noc/>

ho štátu do susedného bolo v určitých obdobiach takmer rovnako ťažké, ako cestovať „na Západ“. Situácia národnostných menšín, i keď pod vonkajším plášťom relatívnej stability a „leninskej národnostnej politiky“, nebola uspokojivá. To sa ukázalo relatívne rýchlo po zmenách rokov 1989–1990, keď etnické a národnostné napätie – predtým latentné a udusené – destabilizovalo takmer celý región a na Balkáne napokon viedlo ku krvavým konfliktom.⁶⁵

Rozpoznanie pokryteckého charakteru národnostnej politiky za socializmu nebolo ľahké ani pre sčítaných a erudovaných disidentov. Takto o tomto probléme vypovedá Miroslav Kusý, jeden z mála predstaviteľov občianskeho disentu na Slovensku a signatárov Charty 77⁶⁶: „Až Charta 77 začala aj z našej strany otvárať dovtedy tabuizovanú národnostnú otázku, publikovala (samizdatom a v zahraničí) niekoľko dokumentov o rómskej a židovskej problematike. Podieľal som sa spolu s Jánom Čarnogurským a Miklósom Durayom na príprave dokumentu o maďarskej otázke na Slovensku. Moje schôdzky s Durayom zaregistrovala Štátna bezpečnosť a pri bežných výsluchoch začali na mňa po prvýkrát útočiť nacionalisticky. *Sme predsa predovšetkým Slováci, pán Kusý!* Musíme hájiť naše slovenské záujmy, o tie by malo ísť aj vám! Nespolčujte sa s našimi odvekými nepriateľmi, Maďarmi! Od tých nemožno čakať nič dobrého! Prekvapene som počúval túto *zámenu triedne straníckej a komunisticky budovateľskej argumentácie za argumentáciu nacionalistickú*. Potom mi po Julovi Strinkovi poslali brožúru slovenského ministerstva kultúry o riešení národnostnej problematiky na Slovensku s odporúčaním: Nech si to Kusý preštuduje, aby poznal pravdu! Podrobne som si to preštudoval, urobil som si komparatívnu analýzu uvedených štatistických údajov a s veľkým prekvapením som zistil, že Duray, ktorý ma zásoboval samizdatovými materiálmi o postavení maďarskej menšiny na Slovensku (a ktorým som dovtedy príliš nedôveroval) má v podstate pravdu – keď hovorí o poddimenzovanom maďarskom národnostnom školstve, o relatívne nízkom percente maďarských stredoškôľakov, vysokoškôľakov, vysokoškolsky vzdelaných ľudí, participácii na spoločenskom, kultúrnom, hospodárskom a politickom živote krajiny atď.“⁶⁷

Bolo zrejmé, že komunistickí lídri budú mnohé princípy a ustanovenia Helsinskej deklarácie a „tretieho koša“ záverečného aktu interpretovať ináč ako západní partneri. Táto skutočnosť bola zrejماً väčšine z tých nezávisle zmyšľajúcich ľudí, ktorí sa odvážili kritizovať politické pomery v štátoch sovietskeho bloku.

65 Na túto situáciu vtedy členské štáty KBSE reagovali vytvorením inštitúcie Vysokého komisára pre národnostné menšiny.

66 Okrem občianskeho disentu na Slovensku sa v 70. a v 80. rokoch postupne formoval aj dissent kresťanský (František Mikloško, Vladimír Jukl, Silvester Krčméry, neskôr Ján Čarnogurský, mnohí tajne vysvätení kňazi ako Anton Srholec a iní), rôzne environmentalistické iniciatívy (napr. Bratislava nahlas, Ján Budaj, Mikuláš Huba), alebo Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny okolo Miklósa Durayho.

67 KUSÝ, Miroslav – ABRAHÁM, Samuel *Korešpondenčný rozhovor Miroslav Kusý – Samuel Abrahám*. In KRITIKA & KONTEXT 3/2003.

5.2. Moc bezmocných – helsinský efekt⁶⁸

Jeden z vtedajších oponentov režimu, historik Vilém Prečan vyjadril pocity disidentov takto: „Jak nám všem nemá být *strašně trpko, když čteme deset principů*, na nichž je či má být založena bezpečnost a spolupráce v Evropě, a když porovnáváme, kolik z nich bylo a je denně pošlapáváno v srdci Evropy? Jak si právě v srpnu 1975 neuvědomovat, že v jiném, ne tak vzdáleném srpnu⁶⁹ zahájil Sovětský svaz přípravu „k velkolepému mírovému tažení“, zakončenému letos v Helsinkách tím, že provedl obrovský vojenský manévř ve střední Evropě, při kterém porušil zásadu svrchovanosti a respektování práv Československa jako státu, použil vůči němu síly (...), porušil hranice a nejsurovějším způsobem se vmísil do vnitřních záležitostí jiné země (...), porušil zásadu rovnoprávnosti a sebeurčení národu a poplival zásady mezinárodního práva? (...)

Leč nebudme maximalisté. Českoslovenští „pracující“ sice nemají možnost dožadovat se svých práv, ale zato mohou odhlasovat rezoluce proti řádění chilské vojenské junty a portugalské reakce. (...) Do Československa přirozeně nebude vyslána komise OSN, aby zkoumala, jak je to u nás s lidskými a občanskými právy. To by bylo urážkou velmoci, atomové velmoci, urážkou sovětského majestátu, protože Československo se pojímá jako součást sovětského mocenského panství. (...) Avšak důležité a podstatné je uvědomit si, že *jsme sice nic nevyhráli, ale ani neprohráli*. (...) Nečekali jsme od evropské konference příliš mnoho; nejsme proto zklamaní. (...) Domácí režim je sice neschopen přijít s pozitivní alternativou, ale *neodvažuje se ztřířit tlak*...

Mezinárodní kontext je vždy jen okolností – příznivou či méně příznivou – našich vlastních snah. Jenže právě bez nich, *bez našeho vlastního úsilí to nejde*, to nesmí chybět. Jak to napsal Jan Werich: „Zápas s lidskou hloupostí nemůžeme vyhrát. Ale nesmíme ho ani vzdát, nemá-li být zítřek horší než včerejšek.“ Sníme o velkém dějinném zadostiučinění, ale to je jen sen. Mysleme raději na Masarykův program drobné práce. Skutečnost je drobná, neokázalá, třeba i sisyfovská práce. Masaryk říkal: *nebát se a nekrást. Teď jsme dál, tak aspoň nebát se...*⁷⁰ (Zvýraznil K.P.)

Po počiatocnej skepse sa stratégia demokratických občianskych hnutí vo východoeurópskych teda zmenila v duchu hesla: Berme ich za slovo! Činnosť týchto skupín sa začala označovať prímerím „moc bezmocných“, použitým prvý raz v eseji napísanej Václavom Havlom v októbri 1978. Vo viacerých štátoch východného bloku začali vznikať iniciatívy, ktoré sa priamo odvolávali na Helsinský záverečný akt. Prvou takouto iniciatívou bolo založenie Helsinskej skupiny fyzikom Jurijom Orlovom v Moskve 15. mája 1976 za účelom „podpory naplnenia Helsinských dohôd v Sovietskom zväze“.⁷¹ Nasledoval Výbor pre obranu robotníkov (*Komitet Obrony*

68 Pojem „helsinský efekt“ použil medzi prvými americký historik Daniel Thomas na označenie javu, keď sa ľudskoprávna dimenzia helsinského hodnotiaceho procesu postupne stávala dominantnou. Pozri bližšie: THOMAS, Daniel C. : *The Helsinki Effect*. Princeton University Press, 2001.

69 Prečan má na mysli inváziu do Československa v auguste 1968 – pozn. K.P.

70 Citované podľa PREČAN, Vilém: „Helsinky“ v mém životě. In *V službe demokracie. Pamätnica k sedemdesiatke Martina Bútoru*. Bratislava : Kalligram, Bratislava, 2014. S, s. 296 – 299.

71 Орлов Юрий Федорович. Краткая библиография. Dostupné z [http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author & i=79z](http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=79z) [http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author & i=79](http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=79)

Robotníkóv – KOR) v septembri 1976 v Poľsku. Bezprostredným podnetom jeho založenia bola pomoc stovkám ľudí uväznených po potlačení protestov robotníkov vo viacerých poľských mestách, búriacich sa proti radikálnemu zvýšeniu cien základných komodít. Potom, 1. januára 1977 bolo prostredníctvom rozhlasových staníc Slobodná Európa a Hlas Ameriky zverejnené vyhlásenie českých a slovenských disidentov s názvom Charta 77. O dva týždne vyslovila char-
tistom svoju podporu skupina tridsiatich maďarských intelektuálov vedená filozofom Jánosom Kisom. Začala sa činnosť demokratickej opozície aj v Maďarsku.

Text vyhlásenia Charty 77 už úplne cielene a programovo používa explicitnú ľudskoprávnu argumentáciu a vyzýva československé štátne orgány k plneniu si svojich ľudskoprávných záväzkov vyplývajúcich z podpisu Helsinskej deklarácie. Prvé vety vyhlásenia znejú nasledovne: „Dne 13. 10. 1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (č. 120) zveřejněny „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby *mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.*“⁷² (Zvýraznil K.P.)

Text následne porovnáva jednotlivé ustanovenia oboch paktov s reálnou situáciou ich uplatňovania a dodržiavania v Československu. Napríklad, skutočnú situáciu v oblasti uplatnenia slobody prejavu Charta 77 opisuje takto: „Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. Žádný politický, filozofický i vědecký názor nebo umělecký projev jen trochu se vymykající úzkému rámci oficiální ideologie či estetiky nemůže být zveřejněn; je *znemožněna veřejná kritika krizových společenských jevů*; (...) lživá obvinění nelze vyvrátit a *marný je každý pokus dosáhnout nápravy nebo opravy soudní cestou*; v oblasti duchovní a kulturní tvorby je *vyloučena otevřená diskuse*.“ (...)

„Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je *system faktické-ho podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců*. (...) Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, *nemohou se obrátit k nestranné instituci, protože žádná neexistuje*.“ (Zvýraznil K.P.)

Reakcia vládnucích elít a štátnej propagandy na všetky občianske iniciatívy odvolávajúce sa na helsinské ľudskoprávne záväzky bola jednoznačne odmietavá. Komunistická moc nenechala nikoho na pochybách, ako to vlastne so svojimi záväzkami skutočne myslí. Pre ilustráciu štýlu a jazyka komunistickej propagandy uvádzame úryvok z textu Stroskotanci a samozvanci, uverejneného 12. januára 1977 tlačovým orgánom KSČ, denníkom Rudé právo, vytlačeného zároveň aj v slovenskom straníckom denníku Pravda.

„V zoufalém pudu sebezáchovy bije buržoazie kolem sebe hlava nehlava, dělá všechno možné a neštítí se ničeho, aby zastavila revoluční proces. (...) Mezinárodní reakci jsou dobré jakékoli prostředky a jacíkoli spojenci. Korumpuje kohokoli, kdo se zkorumpovat dá, podplácí, skupuje,

72 Dostupné napríklad z http://www.totalita.cz/txt/txt_ch77_dok_1977_01_01.php. Československo ratifikovalo paky 23. decembra 1975. V prípade paktu o občianskych a politických právach to bola presne 35. ratifikácia potrebná k tomu, aby dohovor nadobudol platnosť.

počítá i s odpadlíky a dezertéry z tábora protivníka. Verbuje emigranty, ale i různě ztroskotan- ce žijící v socialistických zemích, ty, kteří jsou z jakýchkoliv důvodů svých třídních, reakčních zájmů, z důvodů ješitnosti či slavomamství, renegátství a notorické bezcharakternosti svolní propůjčit svá jména třeba čertu.“ (...)

„Jednou z forem této „dojemné“ spolupráce je fabrikování všemožných pamfletů, dopisů, protestů a jiných tuctových pomluv, které jsou vydávány za hlas těch či oněch „opozičních“ jed- notlivců či skupinek a s velkým povykem a koordinovaným způsobem rozšiřovány po kapitalis- tickém světě. Sem patří i *nejnovější pamflet*, tzv. *charta 77*, který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 *na objednávku antikomunistických a sionistických centrál* předala jistým západním agenturám. Jde o *protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis*, který hrubě a lživě pomlo- uvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu.“ (...)

„Autoři pamfletu se demagogicky dovolávají jakoby mimo čas a prostor takových „důleži- tých civilizačních hodnot, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových sil“, jako jsou svobody a práva lidí. Ano, náš socialistický stát vyhlásil a v mezinárodních dokumentech i zá- konech země zaručil a *v praxi naplňuje nejširší práva a svobody – pro pracující lid, hospodáře této země*. Inspirátoři pamfletu však mají za stejnými slovy na mysli něco zcela jiného – *horují za „prá- va a svobody“ pro zbytky proražené buržoazní reakce*. Jde jim o taková „práva a svobody“, které by jim umožnily, aby mohly znovu volně organizovat protistátní a protistranickou činnost. (...)

„Jako na objednávku zapadl pamflet do pomlouvačné kampaně proti socialistickým zemím, kterou antikomunistické centrály už po řadu měsíců intenzivně rozdmýchávají. (...) Je to v po- litickém smyslu *pestrá směsice lidských a politických ztroskotanců*. Patří k nim V. Havel, člověk z milionářské rodiny, zavilý antisocialista, P. Kohout, věrný sluha imperialismu a jeho osvědčený agent, J. Hájek, zkrachovaný politik, který pod heslem neutrality chtěl vyčlenit náš stát ze spo- lečenství socialistických zemí, L. Vaculík, autor kontrarevolučního pamfletu 2000 slov, V. Šilhán, nastrčená figurka bloku kontrarevolučních sil, J. Patočka (...) dále ti, kteří byli za konkrétní pro- tistátní činnost v minulých letech právoplatně odsouzeni.“

„A tak světovou reakci má nyní vytahovat z bryndy už nejenom atomové vydírání, jímž impe- rialisté zahájili studeno válku proti socialismu, ale i ideologická diverze. K ní využívá také skupiny neohrožených škrabálek: a *samozřejmě „určité sumy dolarů“*. Socialismu se však nezalekl ani ato- mového vydírání a před škrabálky reakčních pamfletů má tím spíše pro strach uděláno. Socia- listické země cílevědomě usilovaly a usilují o to, aby ve světě zavládlo nové klima, nové vztahy mezi zeměmi – navzdory všem studenoválečníkům. *Jejich konstruktivní snažení úspěšně vyústilo na helsinské konferenci o evropské bezpečnosti a spolupráci. Závěrečný akt*, který byl na ní přijat, zakotvuje principy politiky mírového soužití států rozdílných společenských soustav, dodržo- vání zákonů a nevměšování se, zakotvuje neporušitelnost současných hranic v Evropě, *zavazuje signatáře řešit všechny mezinárodní problémy jen a jen mírovými prostředky*.“

„Mírová ofenzíva socialistických zemí (...) se ovšem evidentně setkala s nevráživostí v řadách *nejreakčnějších imperialistických kruhů*, které by si z různých důvodů přály obrátit kolo historie zpět. A v tomto svorném reakčním komplotu proti zmírňování světového napětí má své želižko v ohni *také naše reakční emigrace a skupinka, která zůstala doma a jejímž úkolem je sloužit impe-*

*rialismu z nitra nášeho štátu. (...) Jak ráda by dala času zpětný chod. Nyní, kdy se podle rozhodnutí helsinské konference připravuje nová schůzka států, které podepsaly Závěrečný akt, a k níž má ještě letos dojít v Bělehradě, chtěly by vrhnout Evropu a svět zpět a z bělehradského setkání učinit nikoliv konstruktivní dialog o dalších cestách zmírňování napětí a rozvoje spolupráce mezi národy, ale jakési propagandistické kolbiště sloužící k útokům proti socialistickým zemím. K tomu má posloužit i pamflet, opentlený několika nechvalně znějícími jmény. (...) Rok 1968 se opakovat nebude. Dnes plně platí gottwaldovské: *Republiku si rozvracet nedáme!* Náš lid jde svou cestou. Cestou společenského pokroku, cestou socialismu. Cestou pevného přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, jako pevný článek socialistického společenství. Žádný lživý pamflet nemůže popřít dějinnou pravdu.“ (Zvýraznil K.P.)*

Text je klasickým príkladom totalitnej propagandy. Je založený na princípe úplnej dehonestácie a ostrakizácie oponenta (protivníka) a jeho vmanévrovania do extrémistických pozícií (protištátna, kontrarevolučná činnosť, slúžiaca záujmom vonkajších nepriateľov), avšak bez toho, že by sa oponent mohol účinne brániť. Vyhlásenie Charty 77 v oficiálnych médiách nikdy nebolo zverejnené, takže väčšina ľudí ju nemala možnosť čítať a konfrontovať propagandu s realitou. Všimnime si v texte tiež narážky na sionizmus, kozmopolitizmus a zapredanie sa cudzím záujmom za peniaze. Rovnako si všimnime spôsob odvolávania sa na helsinské dokumenty, úplne protichodný ich pôvodnému zmyslu.

Osoby, ktoré sa podujali odvolávať sa na helsinské princípy, teda nemali v štátoch sovietskeho bloku na ružiach ustlané. Jurija Orlova uväznili už v roku 1977, neskôr bol poslaný do vnútornej emigrácie na Sibír, Sovietsky zväz mohol opustiť až v roku 1987. Perzekúciám, väzneniu, zákazu publikačnej činnosti, vyhadzovaniu z práce čelili aj signatári Charty 77 a iných demokratických opozičných hnutí.

Päťdesiate roky sa však – aj vďaka Helsinkám – už opakovať nemohli. Udeľovanie trestu smrti, doživotného väzenia či nútených prác v uránových baniach z politických dôvodov už bolo nepredstaviteľné. Keďže zamestnanie bola povinnosťou, disidenti väčšinou pracovali ako stavební robotníci, kuriči, skladníci, kulisári, v lepšom prípade ako zamestnanci knižníc, archívov či zapadnutých výskumných ústavov. Ich deti však poväčšine mali zakázané študovať podľa svojho výberu.

Najväčším, najmasovejším a z pohľadu komunistickej moci najnebezpečnejším opozičným hnutím po roku 1975 bola poľská Solidarność (Solidarita). Bola založená v roku 1980 v gdaňských lodeniach ako odborové hnutie so širokou sociálnou podporou z rôznych spoločenských vrstiev, vrátane katolíckej cirkvi a veriach. Na čelo hnutia sa postavil odborársky predák Lech Wałęsa. V priebehu roka sa hnutie rozrástlo na približne 10 miliónov členov a členiek, celou krajinou sa šírili protesty a štrajky, žiadajúc viac práv pre pracujúcich, ale aj spoločenské zmeny. Sovietsky zväz však tentoraz vojensky nezasiahol. Okrem toho, že by pošliapal jeden z princípov Helsinskej deklarácie, na ktorej mu vtedy najviac záležalo, ohrozil by výhody plynúce z druhého koša dokumentu. Iniciatívy sa však ujala konzervatívna línia v poľskej komunistickej strane, ktorá dosadila na čelo strany generála Jaruzelského. Ten sa zanedlho stal aj premiérom. Vláda v decembri 1981 vyhlásila stanné právo, ktoré trvalo až do júla 1983. Nasledovalo obdobie represíí a väznenia vedúcich predstaviteľov hnutia. Na rozdiel od Česko-

slovenska po roku 1968 však v Poľsku došlo aj k politickej vražde – kňaz Jerzy Popiełuszko, ktorý otvorene podporoval Solidaritu, bol v októbri 1984 umučený príslušníkmi tajnej polície. Štátna moc bola v roku 1988 nakoniec nútená uzavrieť so Solidaritou kompromis a dohodnúť sa s ňou na konaní (takmer) slobodných volieb.

Pri popise situácie v Poľsku sa musíme opäť pristaviť pri otázke cirkvi a veriacich. Pápež Ján XXIII. po II. Vatikánskom koncile v roku 1962 prispieval svojou činnosťou – vrátane vydania encykliky *Pacem in terris* – k uvoľneniu napätia v medzinárodných vzťahoch. Vatikánska diplomacia aktívne lobovala za ľudskoprávne klauzuly helsinskej deklarácie. Významnú úlohu v podpore uvoľnenia zohrala nemecká evanjelická cirkev. Návšteva pápeža Jána Pavla II. v Poľsku v roku 1978 značne prispela k vytvoreniu spoločenskej atmosféry, z ktorej sa formovalo občianske hnutie Solidarita. V polovici 80. rokov sa aktivizovali aj veriaci v Československu. V lete roku 1985 sa púte na Velehrad, konanej z príležitosti 1100. výročia príchodu Cyrila a Metoda na Moravu, zúčastnilo štvrtí milióna ľudí. Púť sa zmenila na protirežimovú demonštráciu, čo sa oficiálna propaganda snažila všemožne zatusovať. V rámci podpisovej akcie za slobodu cirkvi v Československu sa v roku 1988 zozbieralo viac ako pol milióna podpisov, z toho vyše 300 tisíc zo Slovenska. Dňa 25. marca 1988 sa v Bratislave konala „Sviečková manifestácia“ za náboženské a občianske práva, voči ktorej štátna moc tvrdo zakročila.⁷³

Činnosť disidentov vo východnej Európe umožnila americkej diplomacii na hodnotiacich konferenciách helsinského procesu (Belehrad 1977–1978, Madrid 1980–1983 a Viedeň 1986–1989) vyvinúť diplomatickú ofenzívu za napĺňanie ľudskoprávnych záväzkov Helsinskej deklarácie. V tomto bode sa stratégia USA a štátov západnej Európy, najmä SRN, v období rokov 1976–1986 dosť podstatne rozchádzala. Američania sa sústreďovali na ochranu ľudských práv tých jednotlivcov, ktorí boli v štátoch východného bloku považovaní za oponentov režimu, rozoberali na rokovaníach následných konferencií individuálne ľudskoprávne kauzy, podporovali disidentské hnutia materiálne aj finančne.

Hlavným nástrojom USA bol princíp č. VII. Helsinskej deklarácie, zameraný na rešpektovanie ľudských práv, čo nevyhnutne ústilo do politickej konfrontácie s oficiálnymi predstaviteľmi východoeurópskych štátov. USA pozdvihli monitorovanie helsinského procesu až na najvyššiu politickú úroveň – už v júli 1976 bola Kongresom USA vytvorená Helsinská komisia (*Commission on Security and Cooperation in Europe*) ako nezávislá štátna agentúra.⁷⁴ V roku 1978 bola založená mimovládna organizácia Helsinki Watch za účelom monitorovania dodržiavania ľudských práv v štátoch sovietskeho bloku. Helsinki Watch sa neskôr transformovala na medzinárodnú mimovládnu organizáciu s názvom Human Rights Watch.

Aj v Európe vznikali mimovládne iniciatívy za účelom monitorovania implementácie helsinských záväzkov. Tieto iniciatívy sa nazývali Helsinské výbory, ktoré neskôr vytvorili medzinárodnú sieť s názvom Medzinárodná helsinská federácia pre ľudské práva (*International Helsinki*

73 Pozri MURÍN, Jozef: Skrytá cirkev na Slovensku. Dostupné z <http://www.getsemany.cz/node/1310>

74 Pozri <http://csce.gov/index.cfm?FuseAction=Home.Home>

Federation for Human Rights – IHF) so sídlom vo Viedni. Federácia však vznikla až v roku 1982 a v SRN bol založený Helsinský výbor až v roku 1984.⁷⁵

Willy Brandt americkú stratégiu nazval „megafónová diplomacia“ ako protiklad „pokojnej diplomacie“, ktorú preferovalo Západné Nemecko. Oficiálna stratégia západoeurópskych vlád, predovšetkým SRN, spočívala v maximálnom využití možností poskytovaných tzv. druhým a tretím košom helsinského akčného plánu, ktoré vytvárali rámec pre hospodársku, vedecko-technickú a kultúrnu spoluprácu medzi Západom a Východom. Takáto stratégia však predpokladala udržiavanie nekonfrontačných vzťahov s oficiálnymi štruktúrami štátov sovietskeho bloku a vyvarovanie sa priamej, otvorenej pomoci disidentom. Podstatou Brandtovej, Schmidtovej a Genscherovej⁷⁶ „pokojnej diplomacie“ bolo postupným „popretkávaním“, „sieťovaním“ (*Verpflchtung*) inštitúcií, organizácií, občianskych iniciatív v hospodárskej, obchodnej, akademickej a kultúrnej sfére zblížovať ľudí na oboch stranách železnej opony. Po Helsinkách sa nevídaným spôsobom oživilo oficiálne diplomatické kontakty medzi SRN a štátmi východnej Európy. V nasledujúcich desiatich rokoch nemecký kancelár a minister zahraničných vecí niekoľkokrát navštívili Moskvu, Východný Berlín, Varšavu, Prahu, Belehrad a Budapešť. Na oplátku východoeurópski komunistickí lídri chodili na návštevu Bonnu. V apríli 1978 navštívil Bonn Gustáv Husák, v máji Leonid Brežnev.

Jedným z hlavných cieľov nemeckej politiky bolo a ostalo zjednotenie nemeckého národa. Ak to nešlo formálne a politicky, malo sa to udiť duchovne a prakticky, postupným odstraňovaním prekážok stojacich v ceste „ľudským kontaktom“ medzi oboma časťami rozdelenej krajiny, zmenou prostredníctvom obchodovania (*Wandel durch Handel*) a „zmenou prostredníctvom zblížovania“ (*Wandel durch Annäherung*).⁷⁷ Pre vtedajších tvorcov nemeckej politiky bolo zachovanie stability, umožňujúcej postupné zblížovanie dvoch častí nemeckého národa, prioritnejším cieľom ako podpora nezávislej (t.j. opozičnej voči vládnucim režimom) občianskej spoločnosti vo východnej Európe. Nemeckí politici si dlho nevedeli poradiť ani s fenoménom Solidarity v Poľsku a považovali ju za prekážku v „normalizácii“ vzťahov v Európe. (ASH, T.G., 1994, s. 258–279).

V decembri 1979 Sovietsky zväz intervenoval v Afganistane a dosadil tam bábkovú vládu.⁷⁸ Začala sa nová éra ochladenia vzťahov medzi USA a Sovietskym zväzom, obnovila sa studená vojna. Prezident Carter stiahol z procesu ratifikácie zmluvu SALT II o obmedzení vývoja nových strategických nosičov a hlavíc, na ktorej sa len pol roka predtým dohodol s Brežnevom. Americký Olympijský výbor v lete roku 1980 bojkotoval olympiádu v Moskve. Sovietsky zväz – využívajúc medzery v dohodách SALT I a SALT II – začal rozmiestňovať v strednej Európe moderné rakety stredného doletu SS-20. Ako odpoveď vedenie NATO rozhodlo o umiestňovaní rakiet Pershing

75 Dlhoročným predsedom federácie, v období rokov 1984 až 1991 bol knieža Karel Schwarzenberg.

76 Hans-Dietrich Genscher bol ministrom zahraničných vecí SRN osemnásť rokov, v rokoch 1974 – 1992. Helmut Schmidt nahradil Willyho Brandta vo funkcii kancelára v máji 1974.

77 Termín použitý Willym Brandtom a jeho poradcom Egonom Bahrom v ich prednáškach na Evanjelickej akadémii v Tutzingu, ešte v júli 1963.

78 V následku vojny trvajúcej desať rokov zahynulo najmenej milión ľudí a ďalšie milióny sa dali na útek.

II v západnej časti strednej Európy.⁷⁹ Po vyhlásení stanného práva poľskou vládou v reakcii na masové štrajky a protesty organizované hnutím Solidarita, americký prezident Reagan uvalil v decembri 1981 ekonomické sankcie na Sovietsky zväz, v roku 1983 rozhodol o vývoji systému univerzálnej protiraketovej obrany (Strategic Defense Initiative – SDI). V lete 1984 Sovietsky zväz a jeho satelity (okrem Rumunska) bojkotovali olympiádu v Los Angeles.

Spolková republika Nemecko si na jednej strane naďalej plnila svoje záväzky voči NATO a bola solidárna s USA – na rozdiel od Veľkej Británie a Francúzska sa pripojila k bojkotu olympiády v Moskve, vláda v novembri 1983 v parlamente presadila rozhodnutie o rozmiestnení rakiet Pershing II na území SRN, napriek obrovským protestom konajúcim sa po celej krajine. Na druhej strane diplomacia fungovala ďalej v duchu línie „zblížovania“. Brežnev v roku 1981 navštívil Bonn aj druhý krát, kontakty na všetkých úrovniach sa udržiavali naďalej. Jedinou výnimkou bolo obdobie od novembra 1983 do nástupu Gorbačova k moci, keď sa oficiálne vzťahy medzi SRN a štátmi sovietskeho bloku mierne utlmili.

Keď mal Václav Havel v októbri 1989 prebrať vo Frankfurte nad Mohanom Mierovú cenu nemeckých kníhkupcov (*Friedenspreis des Deutschen Buchhandels*), napísal pre túto príležitosť esej s názvom Slovo o slove, v ktorej dvojznačnosť nemeckej Ostpolitik diplomaticky vytkol.⁸⁰ Prezident Weizsäcker a kancelár Kohl si mohli vypočúť nasledovné:

„Vaše země vnesla do moderních evropských dějin velký vklad: první vlnu détente, svou známou Ostpolitik. Ale i tohle slovo dokázalo být leckdy pěkně dvojsmyslné. Znamenalo samozřejmě první záblesk naděje pro Evropu bez studené války a železné opony; zároveň však – bohužel – nejednou znamenalo i *rezignaci na svobodu, a tím na základní předpoklad každého skutečného míru*: mám stále ještě v paměti, jak se mi počátkem sedmdesátých let leckterí mí západoněmečtí kolegové a přátelé vyhýbali z obavy, že by jakýmkoli kontaktem se mnou, kterého nemá zdejší vláda v lásce, mohli tuto vládu zbytečně provokovat, a tím křehké základy rodící se détente ohrožovat. (...)

Na počátku všeho je slovo. Je to zázrak, kterému vděčíme za to, že jsme lidmi. Ale je to zároveň nástraha, zkouška, lest a test. Větší možná, než se může zdát vám, kteří žijete v podmínkách velké svobody slova, tedy v poměrech, kde na slovech zdánlivě tolik nezáleží. Záleží na nich všude. Totéž slovo může být jednou pokorné a podruhé pyšné. (...)

Není těžké doložit, že všechny hlavní hrozby, jimž musí dnešní svět čelit, od atomové války přes katastrofu ekologickou až po katastrofu sociálně civilizační (tím myslím prohlubující se propast mezi bohatými a chudými jednotlivci i národy), mají kdesi ve svých útrobach skrytu jednu společnou příčinu: nenápadnou proměnu slova původně pokorného ve slovo pyšné. Pyšně si člověk začal myslet, že jako vrchol a pán tvorstva rozumí kompletně přírodu a může si s ní dělat, co chce. Pyšně si začal myslet, že jako majitel rozumu je schopen kompletně pochopit své vlastní dějiny a naplánovat pak všem šťastný život, a že mu to dává dokonce právo každého,

79 Nie však vo Francúzsku – ako sme uviedli, Francúzsko sa z vojenských štruktúr NATO v roku 1966 stiahlo.

80 Osobne sa na podujatí zúčastniť nemohol, lebo nedostal od štátnych orgánov povolenie vycestovať.

komu se jeho plán nezamlouvá, smést z cesty v zájmu údajně lepší budoucnosti všech, k níž našel ten jediný a pravý klíč. Pyšně si začal o sobě myslet, že když umí rozbít atomové jádro, je už tak dokonalý, že mu nehrozí nebezpečí atomového zbrojního soupeření, natož atomové války.

Ve všech těchto případech se osudově zmyšlil. To je zlé. Ale ve všech těchto případech začíná už svůj omyl chápat. A to je dobré. Tím vším poučení, měli bychom všichni a společně bojovat proti pyšným slovům a vnímavě pátrat po kukaččích vejcích pýchy ve slovech zdánlivě pokorných. To není, jak zřejmě, úkol zdaleka jen lingvistický. Jako výzva k odpovědnosti za slovo a ke slovu *je to úkol bytostně mravní.*⁸¹ (Zvýraznil K.P.)

Je možné sa sporit', ktorá stratégia zohrala nakoniec väčšiu úlohu pri demokratickej preмене východoeurópskych štátov v rokoch 1989 – 1990, či americká politika podpory nezávislej občianskej spoločnosti aj za cenu konfrontácie, alebo nemecká Ostpolitik zameraná najmä na postupné budovanie a zlepšovanie oficiálnych kontaktov medzi štátmi oboch európskych mocenských blokov. Pravda je asi niekde uprostred: postupné reálne otváranie sa východoeurópskych spoločností západným vplyvom, umožnené (veľmi relatívnu) liberalizáciou cestovania a rozvojom rôznych foriem formálnej kooperácie určite prispelo k „ideologickej“ diverzii sovietskych režimov. Avšak, na druhej strane, bez reálnej obety tých stoviek a tisícov osôb, ktoré riskovali svoje kariéry v mene praktického presadzovania princípov a ducha Helsínk a bez ich podpory najmä zo strany USA by ľudskoprávny hodnotiaci proces založený Helsinským záverečným aktom stratil svoj *raison d'être*.

5.3. Koniec studenej vojny

Tak či onak, bez zásadných zmien, ktoré sa uskutočnili v Sovietskom zväze po nástupe Michaila Gorbačova k moci v marci 1985 by renesancia Strednej Európy zrejme prišla neskôr. Medzinárodná dimenzia helsinského procesu začala pripomínať skutočné monitorovanie založené na odbornopolitických a nie ideologických argumentoch až potom. V máji a v júni 1985 sa konalo v Ottawe expertné stretnutie k otázkam ľudských práv a základných slobôd, na jeseň sa v Budapešti konalo Európske kultúrne fórum, v apríli a máji 1986 sa v Berne konalo expertné stretnutie pre humanitárne kontakty. Napokon, v novembri 1986 sa vo Viedni začala tretia hodnotiacia konferencia KBSE, ktorá trvala až do januára 1989 a ktorá bola takmer úplne venovaná práve tretiemu košu Helsinského záverečného aktu.⁸² Na tejto konferencii sa položili základy tzv. ľudskej dimenzie KBSE. Jej „bibliou“ sa stal Dokument o ľudskej dimenzii KBSE, prijatý o rok v Kodani (pozri prílohu č. 2).⁸³

81 HAVEL, Václav: „Slovo o slovu“. Esej. Proslov k udělení Mírové ceny německých knihkupců ve Frankfurtu 15. října 1989. Hrádeček, 25. července 1989. Dostupné z: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=78_clanky.html&typ=HTML

82 Pozri BLOED, Arie (ed) : *From Helsinki to Vienna. Basic Documents of the Helsinki Process*. Martinus Nijhoff Publishers, 1990.

83 Inštitucionálnym zázemím „ľudskej dimenzie“ sa stal Úrad KBSE pre slobodné voľby vo Varšave, ktorý sa v roku 1994, po transformácii KBSE na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Eu-

Potom už išli udalosti rýchlym spádom. Ešte počas trvania viedenskej konferencie, v decembri 1988, vystúpil sovietsky vodca Michail Gorbačov na Valnom zhromaždení OSN.⁸⁴ Vo svojom prejave sa vyslovil za budovanie nového svetového poriadku, ktorého základnými princípmi by mali byť zrieknutie sa použitia sily a hrozby silou v medzinárodných vzťahoch a rešpektovanie princípu slobodnej voľby. Gorbačov to tentoraz myslel vážne. V podstate povedal, že Sovietsky zväz nebude brániť spoločnostiam dovtedajších východoeurópskych satelitov Sovietskeho zväzu, aby si zvolili svoju vlastnú cestu. I keď vtedy si určite predstavoval, že tá cesta bude nejakou variáciou socializmu.

Napokon sa tak aj stalo. Ľudia v stredoeurópskych štátoch prestali brať ohľad na geopolitické záujmy mocností a zobrali veci do vlastných rúk. Vo Varšave sa začali rokovania za okrúhlym stolom medzi vládou a Solidaritou. V júni 1989 sa konali (takmer) slobodné voľby, v ktorých Solidarita získala 161 kresiel zo 460 v poslaneckej snemovni Sejmu, ale až 99 zo 100 v senáte. Opozíčné, predtým roky potláčané hnutie zostavovalo vládu.⁸⁵ Aj v Maďarsku sa začali rokovania za okrúhlym stolom medzi vládou a opozičnými hnutiami. Dňa 16. júna 1989 bol v Budapešti slávnostne znovu pochovaný martýr revolúcie z roku 1956, Imre Nagy. V septembri maďarské štátne orgány umožnili tisícom východonemeckých občanov – faktickým utečencom – „prebehnúť“ cez maďarsko-rakúsku hranicu na Západ. Gorbačov 7. októbra v Berlíne varoval straníckeho šéfa Honeckera: „Život potrestá tých, čo meškajú so zmenami“. Po masových protestoch vo viacerých mestách NDR, padol 8. novembra berlínsky múr, symbol rozdelenej Európy. Dňa 17. novembra sa začala pokojná revolúcia v Československu a 29. novembra (ešte stále) komunistický parlament odhlasoval zrušenie článku 4 ústavy o vedúcej úlohe komunistickej strany v spoločnosti. Presne o mesiac neskôr ten istý parlament zvolil disidenta Václava Havla za prezidenta. Na jar 1990 sa konali prvé slobodné voľby vo všetkých bývalých satelitných štátoch východného bloku. Po dohode štyroch víťazných mocností 2. svetovej vojny bolo 3. októbra 1990 zjednotené Nemecko a formálne sa ukončila okupácia Berlína. Dňa 21. novembra 1990 bola štátmi KBSE prijatá Parížska charta pre novú Európu. Studená vojna sa skončila.

rópe premenil na Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (*Office for Democratic Institutions and Human Rights – ODIHR*).

84 Prejav dostupný na <http://www.c-span.org/video/?5292-1/gorbachev-united-nations>

85 Je smutným paradoxom tých časov, že práve v deň konania prvého kola poľských volieb, 4. júna, čínska komunistická moc zmasakrovala tisíce pokojne protestujúcich študentov na námestí Nebeského pokoja v Pekingu.

6. EPILÓG O NOVEJ EURÓPE

Keď sa v novembri 1990, po páde komunizmu v strednej Európe a po zjednotení Nemecka stretli v Paríži najvyšší predstavitelia európskych štátov, aby prijatím Parížskej charty položili základy novej Európy, museli sa rozhodnúť, akú novú Európu vlastne chcú? Na akých hodnotových základoch má stáť, aké politické a inštitucionálne štruktúry ju budú spevňovať a v nepoľudnom rade, aké bude jej geografické vymedzenie?

Charles de Gaulle tiež hovoril v 60. rokoch o Novej Európe a vymedzil ju priestorom „od Atlantiku po Ural“. Bol presvedčený o tom, že Európa sa musí postaviť na vlastné nohy, hospodársky aj vojensky. Príliš neveril tomu, že Amerika príde (západnej) Európe v prípade útoku z Východu včas na pomoc. Veď Američania zasiahli v predošlých dvoch svetových vojnách až v druhej fáze bojov, pričom v jadrovej vojne by druhá fáza vôbec nemusela prísť. Zároveň si však uvedomoval, že stabilita a mier v Európe nie je možná bez Ruska – De Gaulle nazýval Sovietsky zväz konzekventne Ruskom aj v oficiálnych prejavoch – a preto sa snažil o udržiavanie relatívne dobrých vzťahov aj s Moskvou.

Vízia Európy nemeckých sociálnych demokratov v 60. rokoch, pretavená do Ostpolitik, zase vychádzala z predstavy postideologickej Európy, v ktorej mnohoraké kontakty partnerov z oboch strán ideologickej barikády a ich spoločné ekonomické záujmy zabezpečia aj mier a bezpečnosť na celom kontinente. Táto koncepcia nebola úplne proti vôli východoeurópskym stranickým štruktúram, a keď Gorbačov v decembri 1988 v New Yorku hovoril o novom svetovom poriadku a neskôr o „spoločnom európskom dome“, mal na mysli akúsi zdokonalenú verziu tejto nemeckej koncepcie. Západonemeckí politici si však plne uvedomovali, že sú síce na Rusko z hľadiska energetickej bezpečnosti či pri presadzovaní vízie opätovného zjednotenia svojho národa odkázaní, ale bez Američanov sa nezaobídu a spojenectvo s USA je ich životným záujmom, ako aj životným záujmom celej Európy.

V novembri 1990 sa teda európski lídri dohodli, že hodnotové základy novej Európy budú založené na „pevnej oddanosti *demokracii založenej na ľudských právach* a základných slobodách; prosperite prostredníctvom *ekonomickej slobody a sociálnej spravodlivosti*; *rovnamej bezpečnosti* pre všetky naše krajiny“. Európu definovali široko ako „*spoločenstvo slobodných a demokratických štátov od Vancouveru po Vladivostok*“, zahŕňajúce USA i celý Sovietsky zväz a neskôr Spoločenstvo nezávislých štátov. Do takto vymedzeného európskeho priestoru boli zahrnuté nielen štáty predtým patriace do antagonistických politických blokov, ale i veľké skupiny ľudí hlásiacich sa k islamskej kultúre na Balkáne, na Kaukaze a v Strednej Ázii. Zdalo sa, že 45 rokov po skončení vojny sa predsa len naplnila vízia niekoho tretieho – Winstona Churchilla. Ten 19. septembra 1946 v Zürichu povedal: „Prvým krokom k obnove európskej rodiny musí byť partnerstvo Francúzska a Nemecka. (...) Veľká Británia, mocná Amerika, a verím, že aj sovietske Rusko musia byť priateľmi a podporovateľmi novej Európy a musia sa zasadzovať za jej právo na existenciu a svetlú budúcnosť“⁸⁶.

86 Citované podľa WILSON, Kevin & WEVER, Ole (eds): The History of the Idea of Europe. Routledge, London and New York, 1995, s. 165. Preložil K.P.

V Európe pôsobilo v roku 1990 mnoho organizácií a inštitúcií, ktoré si nárokovali zastupovať ideu Európy. Parížska charta, ale najmä dokument Výzvy doby zmien prijatý samitom KBSE v Helsinkách v júli 1992 sa vyrovnali s touto otázkou logicky: všetky „európske“ organizácie, bez ohľadu na aktuálny geografický rozsah ich pôsobenia a ich originálnu kompetenciu budú *spolupracovať* a koordinovane postupovať v záujme napĺňania spoločných záujmov, vychádzajúcich z hodnôt slobody a demokracie. Helsinský dokument z roku 1992 osobitne menuje ako spolupracujúce organizácie a inštitúcie Európske spoločenstvo, NATO, Západoeurópsku úniu, Radu Európy, OECD, Európsku banku pre rekonštrukciu a rozvoj, Európsku hospodársku komisiu OSN, ale aj rôzne subregionálne zoskupenia, napríklad Visegrádsku skupinu.⁸⁷

Ak sa pozrieme dnes do priestoru medzi Vancouverom a Vladivostokom, musíme konštatovať, že vízia Parížskej charty je síce do veľkej miery naplnená, v dôsledku série nových kríz (nápor utečencov a migrantov, destabilizácia Ukrajiny, hrozba terorizmu, politika ruského štátu) sa však opätovne otriasa v základoch. Problém nie je v samotnej kríze – kríz zažila Európa aj v ostatných sedemdesiatich rokoch dosť. Problém je v tom, že táto kríza je *krízou idey Európy*. Ako keby mnohí Európania zabudli na to, ktoré sú základné európske hodnoty, vďaka ktorým sa im podarilo vojnami a totalitným besnením rozvrátený kontinent za niekoľko málo desaťročí postaviť na nohy a urobiť z neho najpríťažlivejší kút zeme.

Ako by sme teda mali zhrnúť poučenia z helsinského procesu? Demokracia, ľudské práva a mier nie sú samozrejmosťou, o tieto hodnoty sa musíme trvale a neustále zasadzovať. Uplatňovanie ľudských práv nie je možné bez pluralitnej demokracie založenej na občiansky kontrolovanej moci, nie je možné bez vypočítateľného pôsobenia štátnych orgánov a bez vymožitelnosti práva a nie je možné ani bez možnosti poznania svojich práv a ich aktívneho presadzovania. Liberálna demokracia, právny štát, rešpekt k ľudským právam, ekonomická sloboda, sociálna solidarita a ekologická zodpovednosť sú teda navzájom prepojené stránky toho istého procesu, bez ktorých je skutočný mier a skutočná bezpečnosť len ilúziou.

Aj v takomto prípade môže občas dôjsť k vážnym systémovým chybám – moc má totiž netušenú schopnosť korumpovať a byť zneužívaná. Ako sme videli, Francúzsko v 50. rokoch v Alžírsku závažným spôsobom porušovalo Európsky dohovor o ľudských právach. V škandinávskych krajinách – Dánsku, Nórsku a Švédsku – tradične považovaných za vzorové sociálne štáty, sa až do polovice 70. rokov vykonávali nútené sterilizácie zdravotne postihnutých či „sociálne nepriateľných“. V Spojených štátoch amerických v 50. rokoch pod egidou politiky zadržovania komunizmu prebiehala perzekúcia ľavicových intelektuálov (mccarthismus) a ešte aj začiatkom 60. rokov prevládala rasová segregácia.

V tejto publikácii sme sa snažili objektívne popísať politiku a motivácie oboch veľkých mocenských zoskupení v období studenej vojny vedúce k helsinskému procesu, nezamŕkajúc ani prešľapy a negatívne stránky niektorých krokov západoeurópskych štátov a USA. Neznamená to však, že by sme chceli relativizovať základné demokratické hodnoty. Západoeurópske štáty – či mnohé z nich – sa najmenej do roku 1950 stali liberálnymi demokraciami, alebo nimi už boli aj predtým. Porovnávať ich politiku s praxou totalitných režimov – nacizmu, fašizmu

87 Pozri CSCE Helsinki Document 1992: The Challenges Of Change. Helsinki, 9–10 July 1992.

a komunizmu, najmä v jeho stalinistickej podobe – je nenáležité. Priamych civilných obetí nacizmu bolo najmenej 15 miliónov a bolo by ich omnoho viac, keby v roku 1943 nedošlo v priebehu vojny k zásadnému zvratu. Komunizmu padlo v dvadsiatom storočí v rôznych krajinách sveta za obeť približne 90 miliónov ľudí, z toho asi 20 miliónov v Sovietskom zväze a vyše 60 miliónov v Číne. Ďalšie milióny boli na dlhé roky nezákonne odsúdené na ťažké nútené práce v uzavretých pracovných táboroch, v ničom sa nelíšiacich od Hitlerových koncentračných táborov. Státisíce ľudí boli proti svojej vôli presídlené stovky, niekedy tisíce kilometrov od svojich pôvodných domovov.⁸⁸ Základné ľudské práva boli hrubo pošliapávané, resp. štátna moc ich interpretovala svojvoľne. A hlavne, takmer neexistovala nádej na dovolanie sa spravodlivosti a vymáhanie nápravy.

Vzájomne prepojená sieť medzinárodných organizácií ako OSN, OBSE, Rada Európy, NATO a Európska únia, spolu so svojimi súdnymi mechanizmami ako Medzinárodný súdny dvor, Európsky súd pre ľudské práva či Súdny dvor Európskej únie znižuje šancu zneužitia moci na národnej úrovni a napomáha účinnejšiemu presadzovaniu spoločných cieľov a záujmov. Odovzdanie časti štátnej suverenity nadnárodnej organizácii či inštitúcii teda nie je samoúčelné. Sieť medzivládnych organizácií je dopĺňaná sieťou medzinárodných a vnútroštátnych mimovládnych iniciatív.

Dôležitá je najmä pluralita prepojení v rámci tejto „siete“, lebo ona vytvára rovnováhu moci, zabezpečuje jej kontrolu a koriguje nesprávne rozhodnutia. Ako hovorí Tony Judt, jeden z najvýznamnejších historikov novodobých európskych dejín – „[je] nepatričné a politicky neuvážené priznať jakékoli jedinú institúciu, jakémukoli monopolnému historickému naratívu a jakékoli konkrétnej politickej strane alebo osobe autoritu a zdroje k regulácii a kontrole všetkých noriem a foriem usporiadané verejné existencie. Dobrou spoločnosťou (...) nelze čerpat z jediného zdroje: etický pluralizmus je nutnou podmíankou otvorené demokracie“.⁸⁹

Len za takýchto podmienok môže byť potom konečným arbitrom ľudskoprávneho (morálneho) konania vlastné svedomie človeka. Svedomie totiž nie je do človeka implantované zhora, nejakou vyššou mocou. Svedomie človeka je produktom tvorivého spracovania existenciálnych skúseností ľudstva i seba samého, v komunikácii a slobodnej dialogickej konfrontácii s inými ľuďmi. Aj preto je dôležité spoločensko-vedné, humanitné a *humanizujúce* vzdelanie. Dôležité je poznanie vývoja idey Európy a jej novodobých dejín, poznanie podstaty a zmyslu helsinského procesu, poznanie vlastných práv a uvedomenie si práv iných. Aby sme zbytočne neopakovali chyby našich predkov, aby sme mohli aj naďalej žiť v mieri, slobode a (aspoň relatívnej) prosperite.

88 Podrobnejšie k tejto téme pozri COURTOIS, Stéphane a kol. : Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie. Agora, 1999; SNYDER, Timothy : *Krvavé územie. Európa medzi Hitlerom a Stalinom*, Premedia, 2013.

89 *Intelektuál ve dvacátém století. Rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem*. PROSTOR, Praha, 2013, s. 219.

7. LITERATÚRA

- ARON, Raymond: Historie dvacátého století, ACADEMIA, Praha, 1996.
- ASH, Timothy Garton: In Europe's name. Germany and the Divided Continent. Vintage, London, 1994.
- BADALASSI, Nicolas: Adieu Yalta? La France, la détente et les origines de la Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe, 1965 – 1975. Histoire. Université de la Sorbonne nouvelle - Paris III, 2011.
- BLOED, Arie (ed): From Helsinki to Vienna. Basic Documents of the Helsinki Process. Martinus Nijhoff Publishers, 1990.
- COURTOIS, Stéphane a kol.: Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie. Agora, 1999
- CRONIN, Bruce: Institutions for the Common Good. International Protection Regimes in International Society. Cambridge University Press, 2003.
- Dokumenty konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Helsinki 1975. Bratislava, Pravda, 1976.
- FAZEKAS, József – HUNČÍK, Péter (eds.): Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2008.
- FERRARIS, Luigi Vittorio: Report on a negotiation, Helsinki, Geneva, Helsinki. 1972–1975. Genève, Institut des hautes études internationales, 1979.
- GADDIS, John Lewis: We Now Know. Rethinking Cold War History. Oxford University Press, 2007.
- GHEBALI, Victor-Yves: La diplomatie de la détente: la CSCE, d'Helsinki à Vienne (1973–1989), É. Bruylant, 1989.
- HAVEL, Václav: "Slovo o slovu": Esej. Proslov k udělení Mírové ceny německých knihkupců ve Frankfurtu 15. října 1989. Hrádeček, 25. července 1989.
- HISTORICA. Jedinečný atlas svetových dejín. SLOVART, Bratislava 2011.
- HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.): Vybrané texty k ľudským právam: Príručka pre Olympiádu ľudských práv. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013.
- JUDT, Tony: Povojnová Európa. História po roku 1945. SLOVART, Bratislava, 2007.
- KIS, János: Mi a liberalizmus? Esszék, tanulmányok 1985–2014. Kalligram, 2014.
- KIS, János: Ľudské práva kedysi a dnes. In V službe demokracie. Pamätnica k sedemdesiatke Martina Bútoru. Bratislava: Kalligram, Bratislava, 2014.
- KISSINGER, Henry: Umění diplomacie. PROSTOR, 1997.
- KMEŤ, Norbert: Disent, ľudské práva a HOS. In Česko-slovenská historická ročenka 2010. Brno: ACADEMICUS-Coprint a Česko-slovenská komise historiků, 2010.
- KUSÝ, Miroslav – ABRAHÁM, Samuel: Korešpondenčný rozhovor Miroslav Kusý – Samuel Abrahám. KRITIKA & KONTEXT 3/2003.
- MAZOWER, Mark: Dark Continent. Europe's Twentieth Century. Penguin Books, 1999.

- MIKLOŠKO, František – SMOLÍK, Peter – SMOLÍKOVÁ, Gabriela: Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2001, zv.1.
- NÉMETH, István (ed.): 20. századi egyetemes történet. I. Európa. OSIRIS, Budapest, 2006.
- NÉMETH, István (ed.): 20. századi egyetemes történet. II. Európán kívüli országok. OSIRIS, Budapest, 2006.
- OSCE Human Dimension Commitments. Volume 2. OSCE/ODIHR 2005.
- PREČAN, Vilém (ed.): Charta 77. 1977 – 1989. Od morální k demokratické revoluci. ČSDS, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Archa. Scheinfeld–Praž–Bratislava, 1990.
- PREČAN, Vilém: „Helsinki“ v mém životě. In V službe demokracie. Pamätnica k sedemdesiatke Martina Bútoru. Bratislava: Kalligram, Bratislava, 2014.
- SNYDER, Timothy – JUDT, Tony: Intelektuál ve dvacátém století. Rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem. PROSTOR, Praha, 2013. S. 219.
- SNYDER, Timothy: Krvavé územie. Európa medzi Hitlerom a Stalinom, Premedia, 2013.
- STOKES, Gales (ed.): From Stalinism to Pluralism. A documentary History of Eastern Europe Since 1945. Second Edition. Oxford University Press, 1996.
- The State of World Refugees, UNHCR, 2000, s. 59.
- THOMAS, Daniel C.: The Helsinki Effect. Princeton University Press, 2001.
- VESELÝ, Zdeněk: Dějiny mezinárodních vztahů. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007.
- WENGER, Andreas – MASTNY, Vojtech – NUENLIST, Christian (eds): Source Origins of the European Security System: the Helsinki Process revisited, 1965–75. Routledge, 2008.
- WILSON, Kevin & WCEVER, Ole (eds): The History of the Idea of Europe. Routledge, London and New York, 1995.
- ŽATKULIAK, Jozef a kol.: November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, Bratislava, 2009.
- Užitočné stránky: Organizácia spojených národov: www.un.org; Úrad Vysokoj komisárky OSN pre ľudské práva: www.ohchr.org; Európska únia: http://europa.eu/index_sk.htm; Súdny dvor Európskej únie: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_sk.htm; Rada Európy: www.coe.int; Európsky súd pre ľudské práva: www.echr.coe.int; Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE): www.osce.org; Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva OBSE: www.osce-org/odihr

8. CHRONOLÓGIA VÝZNAMNÝCH UDALOSTÍ: CESTA K HELSINSKEJ KONFERENCIII A JEJ DOZVUKY (1945–1990)

Západ	Východ	Súvisiace udalosti v iných častiach sveta
1945: 27. januára – oslobodenie vyhladzovacieho tábora Auschwitz - Birkenau 1945: 4. až 11. februára – Jaltská konferencia 1945: 8. mája – kapitulácia Nemecka, koniec druhej svetovej vojny v Európe		
1945: 17. júla až 12. augusta – Postupimská konferencia, potvrdenie odsunu etnických Nemcov zo strednej Európy; dočasné potvrdenie sfér vplyvu v Európe podľa pozície osloboditeľských armád v teréne; dohoda o rozdelení Nemecka a Rakúska a ich hlavných miest na okupačné zóny		1945: 6. a 8. augusta – zhoďovanie atómových bômb na Hirošimu a Nagasaki, 1945: 2. septembra – kapitulácia Japonska
1945: 24. októbra – oficiálny vznik Organizácie Spojených národov na základe dohody o Charte OSN na konferencii v San Franciscu 26. júna 1945		
1946: 19. septembra – Churchillov prejav v Zürichu o „Spojených štátoch európskych“ 1946: 27. februára – dohoda o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom 1946: 1. októbra – ukončenie Norimberských procesov s nacistickými pohlavármi		1946: 23. novembra – začiatok neokoloniálnej vojny Francúzska v Indočíne
1947: 10. februára – podpis mierových zmlúv s Bulharskom, Fínskom, Maďarskom, Rumunskom a Talianskom v Paríži		
1947: 12. marca – ohlásenie Trumanovej doktríny 1947: 5. júla, 12. júla – ohlásenie Marshallovho plánu a stretnutie zástupcov európskych vlád reflektujúcich na plán	1947: 22. až 27. september, Szklarska Poręba, konferencia komunistických strán, preberanie moci v štátoch strednej Európy	1947: júl, august – vyhlásenie nezávislosti Indie a Pakistanu
1948: 16. apríla – založenie Organizácie pre ekonomickú spoluprácu v Európe	1948: 25. februára – komunistický prevrat v Československu 1948: 25. júna – začiatok „berlínskej blokády“	1948: 14. mája – vyhlásenie nezávislosti Izraelu, začiatok arabsko-izraelského konfliktu
1948: 10. decembra – prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN v Paríži		

1949: 4. mája – založenie NATO 1949: 9. mája – založenie Rady Európy 1949: 23. mája – vznik Spolkovej republiky Nemecka 1949: 15. septembra – Aदनauer kancelárom	1949: 25. januára – založenie RVHP 1949: 7. októbra – založenie NDR 1949: 15. októbra – poprava László Rajka v Maďarsku, procesy s „vnútornými nepriateľmi“ 1949: 29. augusta – atómová bomba ZSSR	1949: 1. októbra – vyhlásenie Čínskej ľudovej republiky vedenej Mao Ce-tungom; vláda bývalej Čínskej republiky emigruje na Tchaj-wan
1950: 9. mája – ohlásenie Schumanovho plánu 1950: 4. novembra – prijatie Európskeho dohovoru o ľudských právach v Ríme	1950: jar, leto – zatvorenie kláštorov, prenasledovanie reholí v ČSR; 1950: 27. júna – poprava političky Milady Horákovvej a jej druhov, politické procesy v ČSR	1950: 25. júna – začiatok vojny v Kórei, intervencia ZSSR a ČĽR na jednej strane, USA (OSN) na strane druhej
1951: 18. apríla – zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (platnosť 25. júna 1952)		1951: 8. septembra – mierová zmluva s Japonskom
1952: 27. mája – dohoda o vytvorení Európskeho obranného spoločenstva (v roku 1954 zamietnutá francúzskym Národným zhromaždením)	1952: marec – Stalin predkladá ďalší návrh mierovej zmluvy s Nemeckom (odmietnutý) 1952: 3. decembra – poprava R. Slánskeho v ČSR	1952: 1. novembra – USA na Marshallových ostrovoch testuje prvú vodíkovú bombu
1953: 19. júna – poprava manželov Rosenbergovcov v USA pre údajnú špionáž pre Sovietsky zväz	1953: 5. marca – smrť Stalina 1953: 17. júna – povstanie v Berlíne 1953: 13. septembra – Chruščov zvolený za nového straníckeho šéfa v ZSSR	1953: 27. júla – ukončenie bojov Kórei, rozdelenie polostrova na severnú a južnú časť
1954: 23. októbra – Parížske dohody o vytvorení Západoeurópskej únie, vyzbrojení SRN a jej prijatí do NATO	1954: ZSSR uznáva NDR za plne suverénny štát	1954: 7. mája – víťazstvo vietnamských síl proti Francúzom; 21. júla – nezávislosť Vietnamu 1954: 1. novembra – začiatok vojny v Alžírsku
1955: 9. mája – ukončenie vojnového stavu so SRN, SRN sa stáva členom NATO 1955: nezávislosť neutrálnej Rakúskej republiky	1955: 14. mája – vznik Varšavskej zmluvy 1955: júl – stretnutie „veľkej štvorky“ v Ženeve, ďalší pokus o dohodu v otázke Nemecka	1955: apríl – Bandung, Indonézia: konferencia politikov nezávislých štátov Afriky a Ázie, počiatky hnutia nezávislých
	1956: február – XX. zjazd KSSZ, Chruščov ohlasuje program „destalinizácie“ a „mierového súťaženia“ socializmu a kapitalizmu 1956: október/november – povstanie v Maďarsku potlačené sovietskou armádou	1956: 29. júla – egyptský vodca Násir ohlasuje znárodnenie Suezského prieplavu 1956: október/november – Suezská kríza, neúspešný pokus Francúzov a Britov zmocniť sa prieplavu

1957: 25. marca – podpis Rímskej zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva	1957: 4. októbra – Sovietsky zväz vypúšťa na obežnú dráhu okolo Zeme prvý Sputnik	1957: 5. januára – Eisenhowerova doktrína o Blízkom Východe ako prioritnej oblasti amerického záujmu
1958: máj/júl – politická kríza vo Francúzsku, pád IV. republiky, De Gaulle zvolený za prezidenta, prijatie novej ústavy, prezidentský systém vlády	1958: 16. júna – Budapešť, popravený Imre Nagy 1958: november – prvé ultimátum Chruščova v otázke Berlína	1958: alžíriska vojna za nezávislosť sa mení na občiansku vojnu
1959: január, máj/jún – ďalšie pokusy ZSSR iniciovať rokovania o mierovej zmluve pre Nemecko, druhé Chruščovovo umlímátum		1959: 1. januára – Fidel Castro sa dostáva k moci na Kube
1960: 12. januára – vznik Európskeho združenia voľného obchodu (EFTA) 1960: 13. februára – Francúzsko sa stáva štvrtou jadrovou veľmocou, test bomby v Sahare	1960: 1. mája – sovietske stíhačky zostrelia americké špionážne lietadlo U-2 1960: 11. júla – Národné zhromaždenie v Prahe prijíma socialistickú ústavu	1960: celý rok – postupné vyhlásenie nezávislosti viacerých bývalých kolónií 1960: december – OSN prijíma rezolúciu o dekolonizácii
1961: január – Kennedy sa ujíma úradu amerického prezidenta ako prvý katolík	1961: 12. apríla – prvý let človeka do vesmíru (Jurij Gagarin) 1961: 13. augusta – postavený Berlínsky múr	1961: september – vznik Hnutia nezáčajstnených štátov v Belehrade
1962: 28. februára – nemecká evanjelická cirkev požaduje „normalizáciu“ vzťahov s Východom 1962: Spoločná poľnohospodárska politika (CAP)	1962: 17. augusta – 18-ročný Peter Fechter je prvou obeťou berlínskeho múra, stráž ho postrelí a nechá pri múre vykrvárať	1962: október/november – kubánska raketová kríza, svet je na prahu jadrovej vojny
1963: 14. januára – De Gaulle vetuje vstup Veľkej Británie do EHS 1963: 22. januára – De Gaulle a Adenauer uzatvárajú francúzsko-nemeckú zmluvu		1963: máj – vzniká Organizácia africkej jednoty so sídlom v Addis Abeba
1963: 20. júna – sfunkční sa priama telefonická linka medzi Bielym domom a Krymom 1963: 23. júna – prezident Kennedy v západnom Berlíne oznamuje Ich bin ein Berliner 1963: 5. augusta – USA, Sovietsky zväz a Veľká Británie podpisujú zmluvu PTBT		
1963: 15. júla – Willy Brandt a Egon Bahr predkladajú svoju koncepciu Ostpolitik 1963: 22. novembra: zavraždený Kennedy		

1964: august – USA začínajú vojenskú intervenciu vo Vietname	1964: 14. októbra – Nikitu Chruščova nahrádza na čele KSSZ Leonid Brežnev	1964: 3. októbra – Čínska ľudová republika sa stáva piatou jadrovou mocnosťou
1965: 8. apríla – vznik Európskych spoločenstiev zlúčením ESUO, EHS a Euroatomu 1965: De Gaulle necháva francúzsku stoličku v EK na pol roka prázdnu		1965: jeseň – ozbrojený konflikt medzi Indiou a Pakistanom 1965: 21. decembra – OSN prijíma Medzinárodný dohovor o zabránení rasovej diskriminácie
1966: január – Luxemburský kompromis medzi nadnárodnými a medzivládnyimi záujmami v EHS 1966: jún – De Gaulle na návšteve v Moskve	1966: 4. až 6. júla – vyhlásenie lídrov Varšavskej zmluvy z Bukurešti žiada zvolanie konferencie o bezpečnosti v Európe	
1966: december – OSN prijíma Medzinárodné paktý o občianskych a politických právach a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach		
1967: 12. októbra – NATO súhlasí s tzv. Harmelovou správou, pozitívne reaguje na možnosť rokovaní s Varšavskou zmluvou		1967: jún – arabsko-izraelská (tzv. šesťdňová) vojna
1968: jar – študentské a odborárske protesty v Nemecku, Francúzsku a USA 1968: 4. apríla – zavraždený M. L. King 1968: 5. júna – zavraždený senátor R. Kennedy	1968: Pražská jar – obrodný proces v ČSR, pokus o „demokratický socializmus“ 1968: 21. augusta – invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa	
1968: 1. júla – podpis Zmluvy o nešírení jadrových zbraní (NPT)		
1969: 21. júla – Armstrong a Aldrin pristávajú na Mesiaci ako prví ľudia	1969: marec – ozbrojené incidenty na sovietsko – čínskej hranici, kríza v dvojstranných vzťahoch	
1969: 9. decembra – v Helsinkách sa začínajú americko-sovietske rozhovory o obmedzení strategických útočných jadrových systémov (SALT I)		
1970: 12. augusta – podpis základnej zmluvy medzi ZSSR a SRN v Moskve 1970: 7. decembra – podpis základnej nemecko-poľskej zmluvy vo Varšave		
1970: 19. novembra – vznik Európskej politickej kooperácie (EPC) medzi štátmi EHS	1970: 10. decembra – ÚV KSČ schvaľuje „Poučenie z krízového vývoja“ pred 1968	
1971: 3. septembra – podpis Štvorstrannej dohody o Berlíne, ktorým sa „definitívne“ vyjadňuje štatút západného Berlína		1971: 25. októbra – ČĽR sa stáva členom OSN aj Bezpečnostnej rady; Tchaj-wan vylúčený z OSN

1972: máj – prezident Nixon na návšteve Moskvy, podpis zmluvy SALT I (26. mája)		1972: február – Nixon na návšteve Pekingu
1972: 22. novembra – v Helsinkách začínajú prípravné rokovania KBSE 1972: 21. decembra – podpis základnej zmluvy medzi SRN a NDR		
1973: 1. januára – Veľká Británia sa stáva členom Európskych spoločenstiev		1973: január – podpis dohody o ukončení vojny vo Vietname
1973: 3. až 8. júla – v Helsinkách sa oficiálne začína Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe 1973: 18. septembra – SRN a NDR sa stávajú členskými štátmi OSN 1973: 30. septembra – vo Viedni sa otvárajú rokovania o odzbrojení MBFR 1973: 11. decembra – podpis základnej zmluvy medzi SRN a ČSR		
1974: máj – Brandt rezignuje, za kancelára je zvolený Helmut Schmidt 1974: 9. december – vznik Európskej rady (stretnutie hláv vlád a štátov EK) 1974: apríl/júl – koniec vojenskej diktatúry v Portugalsku a Grécku	1974: jún/júl a november – návštevy amerických prezidentov Nixona a Forda v Sovietskom zväze 1974: 7. októbra – ústava NDR deklaruje „nerozborné spojenectvo so Sovietskym zväzom na večné časy“	1974: 16. mája – India vykoná úspešnú jadrovú skúšku
1974/1975: – uzatvorenie viacerých významných obchodných dohôd medzi SRN a Sovietskym zväzom a ostatnými socialistickými štátmi, tretia dohoda o dodávke ruského plynu do SRN		
1975: 17. júla – spojenie družíc Sojuz a Apollo vo vesmíre, symbolický vesmírny détente 1975: 30. júla až 1. augusta – vyvrcholenie Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe v Helsinkách, podpis Deklarácie a Záverečného aktu		1975: 30. apríla – pripojenie Južného Vietnamu a k Vietnamskej demokratickej republike pod komunistickou vládou
1976: jún – návšteva poľského stranického šéfa Gierka v Bonne 1976: november – Carter zvolený za prezidenta	1976: máj – vznik helsinskej skupiny v Moskve 1976: jún/september – robotnícke protesty v Poľsku, vznik Výboru na obranu robotníkov	
1976: 23. marca – vstup do platnosti Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach OSN		
1977: Schmidt vo Varšave a Belehrade, Genscher v Moskve, maďarský stranický šéf Kádár v Bonne	1977: 1. januára – zverejnenie Charty 77	
1977: 4. októbra – 1. hodnotiaca konferencia Helsinského procesu v Belehrade, do 9. marca 1978		

1978: apríl – návšteva G. Husáka v Bonne; 1978: máj – návšteva L. Brežneva v Bonne 1978: Karol Wojtyła, krakovský arcibiskup zvolený za pápeža ako Ján Pavol II.		1978: 17. septembra – podpis egyptsko-izraelských dohôd v Camp Davide
1979: 10. júna – prvé priame voľby do Európskeho parlamentu 1979: 12. decembra – rozhodnutie NATO o raketách stredného doletu v Európe v prípade krachu rokovaní so Sovietmi (double-track decision)	1979: jún – návšteva pápeža Jána Pavla II. v Poľsku 1979: 27. decembra – sovietska invázia do Afganistanu	1979 11. januára – v Kambodži je zvrhnutá hrôzovláda Červených Khmérov 1979: 3. februára – islamská revolúcia v Iráne, novým vodcom ajatolláh Chomejni
1980: január – Carter vyhlasuje sankcie proti ZSSR, ohlasuje bojkot olympiády, prerušuje ratifikačný proces zmluvy SALT II (Afganistan)	1980: leto – obrovská vlna štrajkov v Poľsku, vznik odborárskeho a spoločenského hnutia Solidarita	1980: 20. septembra – vypuknutie vojny medzi Irakom a Iránom, 1. vojna v zálive
1980: leto – stretnutia francúzskeho prezidenta Giscarda d'Estaing a kancelára Schmidta s Brežnevom 1980: 17. októbra – začiatok rokovaní o jadrových raketách stredného doletu v Ženeve 1980: 12. novembra – začiatok 2. hodnotiacej konferencie Helsinského procesu v Madride		
1981: január – Ronald Reagan sa ujíma úradu 1981: október – masové demonštrácie v Nemecku proti rozmiestňovaniu rakiet	1981: november – Brežnev opäť v Bonne 1981: 13. decembra – Jaruzelski vyhlasuje v Poľsku stanné právo, reakcia na masové protesty	1981: 7. júna – Izrael bombarduje atómovú elektráreň v Iraku s odôvodnením, že sa tam pripravuje tajný nukleárny program
1981: 11. až 13. decembra – rokovanie kancelára Schmidta a stranického šéfa NDR Honeckera, dohoda o pokračovaní nemecko-nemeckého dialógu aj napriek „novej studenej vojne“ medzi USA a ZSSR		
1982: 1. októbra – Schmidt odvolaný, Helmut Kohl novým nemeckým kancelárom	1982: 31. decembra – stanné právo v Poľsku suspendované 1982: 10. novembra – zomiera Leonid Brežnev	1982: apríl-jún – vojna o Falklandské ostrovy medzi Argentínou a Veľkou Britániou
1983: 23. marca – prezident Reagan ohlasuje Strategickú obrannú iniciatívu (SDI) 1983: 22. novembra – Bundstag schvaľuje rozmiestnenie rakiet na území SRN	1983: jún – druhá návšteva pápeža v Poľsku 1983: 22. júla – stanné právo v Poľsku zrušené 1983: 24. decembra – ZSSR ohlasuje rozmiestňovanie rakiet v strednej Európe	1983: marec – samit štátov Hnutia nezúčastnených v Dillí
1983: 15. júla – ukončenie 2. hodnotiacej konferencie KBSE, Poľsko jedna z hlavných tém		

1984: 15. júla – vláda SRN schvaľuje NDR pôžičku vo výške takmer 1 mld mariek	1984: 19. októbra – „kňaz Solidarity“ Popielusko unesený a zavraždený tajnou políciou	1984: 31. októbra – zavraždená indická premiérka Indira Gándhí
1985: Reagan začína druhé funkčné obdobie	1985: 12. marca – Gorbačov novým šéfom KSSZ 1985: jún – vo voľbách v Maďarsku povolená kandidatúra nezávislých kandidátov	
1985: 19.–20. novembra – prvý summit Reagan – Gorbačov v Ženeve		
1986: 17. februára – Jednotný európsky akt (Single European Act) stanovuje cieľ spoločného trhu a zakotvuje Európsku politickú spoluprácu 1986: 1. marca – zavraždený švédsky premiér Olof Palme	1986: február/marec – Gorbačov na zjazde KSSZ ohlasuje program glasnosti a perestrojky 1986: 26. apríla – výbuch elektrárne v Černobyle 1986: 11. septembra – politická amnestia v Poľsku 1986: 19. decembra – Andrej Sacharov prepustený	1986: 11. októbra – začiatok postupného odsunu sovietskych vojsk z Afganistanu
1986: 11.–12. októbra – druhý samit Reagan – Gorbačov v Reykjavíku 1986: 21.–22. septembra – záver konferencie o posilňovaní dôvery a bezpečnosti v Európe, Štokholm 1986: 4. novembra – otvorenie 3. hodnotiacej konferencie KBSE vo Viedni		
1987: 12. júna – Reagan v západnom Berlíne odkazuje: „Zbúrajte ten múr, pán Gorbačov!“	1987: jún – pápežova 3. návšteva v Poľsku	
1987: september – stranický šéf NDR na návšteve v západnom Nemecku 1987: december – 3. samit Reagan-Gorbačov, podpis dohody o likvidácii raket stredného doletu (INF)		
1988: 29. mája až 1. júna – 4. samit Gorbačov – Reagan, v Moskve 1988: 25. júna – nadviazanie oficiálnych vzťahov medzi Európskym spoločenstvom a RVHP 1988: 7. decembra – Gorbačovov prejav v OSN o slobode voľby a vzdania sa použitia sily		1988: 15. novembra – Organizácia oslobodenia Palestíny (PLO) vyhlasuje nezávislosť štátu Palestína
1988: 15. januára – ukončenie Viedenskej hodnotiacej konferencie KBSE so silným posilnením ľudskoprávnej dimenzie helsinského procesu		1989: 15. februára – ukončenie odsunu sovietskych vojsk z Afganistanu
	1989: január/február – protesty v Prahe na výročie upálenie J. Palacha, V. Havel uväznený	

1989: 7. januára – začiatok rokovaní o zmluve o zákaze chemických zbraní (CWC)		
1989: 2. mája – začiatok demontáže fyzickej zábrany na hraniciach Maďarska a Rakúska		
	1989: jún – Solidarita víťazom volieb v Poľsku 1989: jún – Imre Nagy znovu pochovaný	1989: 4. júna – krvavé potlačenie študentských protestov na námestí Tiananmen v Pekingu
1989: leto – tisíce ľudí z NDR sa sústreďujú v Maďarsku a na ambasádach SRN v Prahe a Berlíne		1989: 5. októbra – tibetský dalajláma (v indickom exile) dostáva Nobelovu cenu za mier
1989: 11. septembra – Maďarsko otvára hranice na západ, 50 000 ľudí z NDR uteká do Rakúska		
	1989: október – obrovské demonštrácie v NDR	
	1989: 9. novembra – pád Berlínskeho múra	
	1989: 17. novembra – začiatok „nežnej revolúcie“	
	1989: 29. decembra – V. Havel prezidentom	
1990: 10.–11. februára, stretnutie Kohla s Gorbačovom, ZSSR nebude brániť zjednoteniu Nemecka		
	1990: 11. marca – Litva vyhlasuje nezávislosť	
1990: jar – slobodné voľby v NDR (18. 3.), Maďarsku (25. 3.), Československu (10. 6.)		1990: 2. augusta – invázia Iraku do Kuvajtu
1990: jún – Kodanská schôdzka o ľudskej dimenzii KBSE		
1990: 11.–12. septembra – podpis Konečnej zmluvy o Nemecku (2+4), súhlas mocností so zjednotením		
1990: 3. októbra – zjednotenie Nemecka pripojením NDR k SRN		
1990: 19.–21. novembra – spoločná deklarácia štátov NATO a Varšavskej zmluvy, Samit KBSE v Paríži prijíma Chartu pre novú Európu (Európa od Vancouveru po Vladivostok)		
1990: 20.–22. decembra – začiatok rokovaní o pridružení Československa, Poľska a Maďarska k ES		

PRÍLOHA Č. 1: ZÁVEREČNÝ AKT KONFERENCIE O BEZPEČNOSTI A SPOLUPRÁCI V EURÓPE

Helsinki, 1. august 1975

Deklarácia princípov, ktorými sa budú riadiť vzťahy medzi zúčastnenými štátmi

Zúčastnené štáty,	The participating States,
<i>potvrdzujúc</i> svoju vernosť mieru, bezpečnosti, spravodlivosti a rozvoju priateľských vzťahov a spolupráce;	<i>Reaffirming</i> their commitment to peace, security and justice and the continuing development of friendly relations and co-operation;
<i>uznávajúc</i> , že táto vernosť, ktorá odzrkadľuje záujmy a túžby národov, predstavuje teraz i v budúcnosti pre každý zúčastnený štát vyššiu zodpovednosť vzhľadom na skúsenosti z minulosti; (...)	<i>Recognizing</i> that this commitment, which reflects the interest and aspirations of peoples, constitutes for each participating State a present and future responsibility, heightened by experience of the past; (...)
<i>vyjadrujúc</i> svoju spoločnú vernosť princípom, ktoré sú nižšie uvedené a ktoré sú v súlade s Chartou Organizácie Spojených národov ako aj svoju spoločnú vôľu postupovať pri uplatňovaní týchto princípov v súlade s cieľmi a zásadami Charty Organizácie Spojených národov;	<i>Expressing</i> their common adherence to the principles which are set forth below and are in conformity with the Charter of the United Nations, as well as their common will to act, in the application of these principles, in conformity with the purposes and principles of the Charter of the United Nations;
<i>vyhlasujú</i> svoje odhodlanie rešpektovať a každý z nich uplatňovať vo svojich vzťahoch ku všetkým ostatným zúčastneným štátom bez ohľadu na ich politický, hospodársky a sociálny systém ako aj bez ohľadu na ich veľkosť, zemepisnú polohu a stupeň ich hospodárskeho rozvoja nasledujúce princípy, ktoré všetky majú prvoradú dôležitosť a ktorými sa budú riadiť vo svojich vzájomných vzťahoch:	<i>Declare</i> their determination to respect and put into practice, each of them in its relations with all other participating States, irrespective of their political, economic or social systems as well as of their size, geographical location or level of economic development, the following principles, which all are of primary significance, guiding their mutual relations:

I. Zvrchovaná rovnosť a rešpektovanie práv vyplývajúcich zo zvrchovanosti	I. Sovereign equality, respect for the rights inherent in sovereignty
Zúčastnené štáty budú vzájomne rešpektovať svoju zvrchovanú rovnosť a individualitu ako aj všetky práva, ktoré z ich zvrchovanosti vyplývajú a ktoré táto zvrchovanosť zahŕňa, predovšetkým právo každého štátu na právnu rovnosť, územnú celistvosť, slobodu a politickú nezávislosť. Budú tiež vzájomne rešpektovať svoje právo slobodne si voliť a rozvíjať svoj politický, sociálny, hospodársky a kultúrny systém ako aj právo stanovovať si svoje zákony a predpisy.	The participating States will respect each other's sovereign equality and individuality as well as all the rights inherent in and encompassed by its sovereignty, including in particular the right of every State to juridical equality, to territorial integrity and to freedom and political independence. They will also respect each other's right freely to choose and develop its political, social, economic and cultural systems as well as its right to determine its laws and regulations.
V medziach medzinárodného práva majú všetky zúčastnené štáty rovnaké práva a povinnosti. Budú vzájomne rešpektovať svoje právo určovať a utvárať podľa vlastného uváženia svoje vzťahy k iným štátom v súlade s medzinárodným právom a v duchu tejto deklarácie. Nazdávajú sa, že ich hranice sa môžu meniť v súlade s medzinárodným právom mierovými prostriedkami a na základe dohody. Zároveň majú právo byť alebo nebyť členmi medzinárodných organizácií, účastníkmi dvojstranných alebo mnohostranných zmlúv, včítane práva byť alebo nebyť účastníkmi spojeneckých zmlúv; rovnako majú právo na neutralitu.	Within the framework of international law, all the participating States have equal rights and duties. They will respect each other's right to define and conduct as it wishes its relations with other States in accordance with international law and in the spirit of the present Declaration. They consider that their frontiers can be changed, in accordance with international law, by peaceful means and by agreement. They also have the right to belong or not to belong to international organizations, to be or not to be a party to bilateral or multilateral treaties including the right to be or not to be a party to treaties of alliance; they also have the right to neutrality.
II. Nepoužitie sily alebo hrozby silou	II. Refraining from the threat or use of force
Zúčastnené štáty sa vo svojich vzájomných vzťahoch ako aj v medzinárodných vzťahoch všeobecne zdržia použitia sily alebo hrozby silou proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu alebo jej použitia akýmkoľvek iným spôsobom, ktorý je v rozpore s cieľmi Spojených národov a tejto deklarácie. Nijaké dôvody nemôžu ospravedlniť nedodržanie tohto princípu siahnutím k hrozbe silou alebo k jej použitiu.	The participating States will refrain in their mutual relations, as well as in their international relations in general, from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations and with the present Declaration. No consideration may be invoked to serve to warrant resort to the threat or use of force in contravention of this principle.
Zúčastnené štáty sa v súlade s týmto princípom zdržia akéhokoľvek činu, ktorý predstavuje hrozbu silou alebo priame či nepriame použitie sily proti inému zúčastnenému štátu.	Accordingly, the participating States will refrain from any acts constituting a threat of force or direct or indirect use of force against another participating State.

Takisto sa zdržia akéhokoľvek prejavu sily, ktorého cieľom je prinútiť iný zúčastnený štát k tomu, aby sa vzdal plného uplatnenia svojich zvrchovaných práv. Takisto sa vo svojich vzájomných vzťahoch zdržia akýchkoľvek represálií s použitím sily.	Likewise they will refrain from any manifestation of force for the purpose of inducing another participating State to renounce the full exercise of its sovereign rights. Likewise they will also refrain in their mutual relations from any act of reprisal by force.
K nijakému takémuto použitiu sily alebo k hrozbe silou nesiahnu ako k prostriedku na urovanie sporov alebo otázok, ktoré by mohli viesť k sporom medzi nimi.	No such threat or use of force will be employed as a means of settling disputes, or questions likely to give rise to disputes, between them.
III. Neporušiteľnosť hraníc	III. Inviolability of frontiers
Zúčastnené štáty považujú všetky svoje spoločné hranice ako aj hranice všetkých štátov v Európe za neporušiteľné, a preto sa v súčasnosti aj v budúcnosti zdržia akéhokoľvek narušovania týchto hraníc.	The participating States regard as inviolable all one another's frontiers as well as the frontiers of all States in Europe and therefore they will refrain now and in the future from assaulting these frontiers.
V súlade s tým sa tiež zdržia akýchkoľvek požiadaviek alebo krokov so zámerom obsadiť alebo uchvátiť časť alebo celé územie ktoréhokoľvek zúčastneného štátu.	Accordingly, they will also refrain from any demand for, or act of, seizure and usurpation of part or all of the territory of any participating State.
IV. Územná celistvosť štátov	IV. Territorial integrity of States
Zúčastnené štáty budú rešpektovať územnú celistvosť každého z nich.	The participating States will respect the territorial integrity of each of the participating States.
V súlade s tým sa zdržia akýchkoľvek činov, namierených proti územnej celistvosti, politickej nezávislosti alebo jednote ktoréhokoľvek zúčastneného štátu, ktoré by boli nezlučiteľné s cieľmi a princípmi Charty Organizácie Spojených národov a najmä takých činov, ktoré by predstavovali hrozbu silou alebo použitie sily.	Accordingly, they will refrain from any action inconsistent with the purposes and principles of the Charter of the United Nations against the territorial integrity, political independence or the unity of any participating State, and in particular from any such action constituting a threat or use of force.
Zúčastnené štáty rovnako nespria z územia iného zúčastneného štátu objekt vojenského obsadenia alebo iných priamych či nepriamych násilných opatrení v rozpore s medzinárodným právom alebo predmet privlastnenia pomocou takýchto opatrení alebo vyhrážaním sa nimi. Nijaké takéto obsadenie alebo privlastnenie sa neuzná za zákonné.	The participating States will likewise refrain from making each other's territory the object of military occupation or other direct or indirect measures of force in contravention of international law, or the object of acquisition by means of such measures or the threat of them. No such occupation or acquisition will be recognized as legal.

V. Mierové urovanenie sporov	V. Peaceful settlement of disputes
Zúčastnené štáty budú riešiť spory medzi sebou mierovými prostriedkami takým spôsobom, aby nebol ohrozený medzinárodný mier, bezpečnosť a spravodlivosť.	The participating States will settle disputes among them by peaceful means in such a manner as not to endanger international peace and security, and justice.
Budú sa statočne a v duchu spolupráce usilovať dosiahnuť rýchle a spravodlivé riešenie na základe medzinárodného práva.	They will endeavour in good faith and a spirit of cooperation to reach a rapid and equitable solution on the basis of international law.
Na tento účel budú používať také prostriedky, akými sú rokovanie, vyšetrovanie, sprostredkovanie, zmierovanie, arbitráž, súdne pokračovanie alebo iné mierové prostriedky podľa vlastnej voľby, včítane akéhokoľvek spôsobu urovnania svojich sporov, na ktorom sa zúčastnené strany pred vznikom sporu dohodli.	For this purpose they will use such means as negotiation, enquiry, mediation, conciliation, arbitration, judicial settlement or other peaceful means of their own choice including any settlement procedure agreed to in advance of disputes to which they are parties.
Ak nebude možné dosiahnuť riešenie nijakým z vyššie vymenovaných mierových prostriedkov, budú strany, zúčastnené na spore ďalej hľadať také cesty k mierovému urovnaniu, na ktorých sa vzájomne dohodnú.	In the event of failure to reach a solution by any of the above peaceful means, the parties to a dispute will continue to seek a mutually agreed way to settle the dispute peacefully.
Zúčastnené štáty, strany sporu, ako aj ostatné zúčastnené štáty sa zdržia akéhokoľvek konania, ktoré by mohlo zhoršiť situáciu do takej miery, že by bolo ohrozené zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, a tým sťažiť mierové urovanie sporu.	Participating States, parties to a dispute among them, as well as other participating States, will refrain from any action which might aggravate the situation to such a degree as to endanger the maintenance of international peace and security and thereby make a peaceful settlement of the dispute more difficult.
VI. Nezasahovanie do vnútorných záležitostí	VI. Non-intervention in internal affairs
Zúčastnené štáty sa bez ohľadu na svoje vzájomné vzťahy zdržia akéhokoľvek priameho či nepriameho, individuálneho či kolektívneho zasahovania do vnútorných alebo zahraničných záležitostí, ktoré spadajú do vnútornej právomoci iného zúčastneného štátu.	The participating States will refrain from any intervention, direct or indirect, individual or collective, in the internal or external affairs falling within the domestic jurisdiction of another participating State, regardless of their mutual relations.
V súlade s tým sa zdržia akejkoľvek formy ozbrojenej intervencie alebo hrozby takouto intervenciou proti inému zúčastnenému štátu.	They will accordingly refrain from any form of armed intervention or threat of such intervention against another participating State.

Takisto sa za každej situácie zdržia akéhokoľvek vojenského, politického, hospodárskeho alebo iného nátlaku s cieľom podriaďiť svojim vlastným záujmom uplatňovanie zvrchovaných práv iným zúčastneným štátom, ktoré vyplývajú z jeho zvrchovanosti, a tak si zabezpečiť akékoľvek výhody.	They will likewise in all circumstances refrain from any other act of military, or of political, economic or other coercion designed to subordinate to their own interest the exercise by another participating State of the rights inherent in its sovereignty and thus to secure advantages of any kind.
V súlade s tým sa zdržia okrem iného priamej či nepriamej podpory teroristickej či podvratnej alebo inej činnosti, zameranej na násilné zvrhnutie režimu iného zúčastneného štátu.	Accordingly, they will, inter alia, refrain from direct or indirect assistance to terrorist activities, or to subversive or other activities directed towards the violent overthrow of the regime of another participating State.
VII. Rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd včítane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia	VII. Respect for human rights and fundamental freedoms, including the freedom of thought, conscience, religion or belief
Zúčastnené štáty budú rešpektovať ľudské práva a základné slobody včítane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia všetkých, bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka a náboženstva.	The participating States will respect human rights and fundamental freedoms, including the freedom of thought, conscience, religion or belief, for all without distinction as to race, sex, language or religion.
Budú podporovať a rozvíjať účinné uplatňovanie občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a iných práv a slobôd, ktoré všetky vyplývajú z dôstojnosti človeka a ktoré sú nevyhnutné pre jeho slobodný a všestranný rozvoj.	They will promote and encourage the effective exercise of civil, political, economic, social, cultural and other rights and freedoms all of which derive from the inherent dignity of the human person and are essential for his free and full development.
V tomto rámci budú zúčastnené štáty uznávať a rešpektovať slobodu jednotlivca hlásiť sa individuálne alebo spoločne s inými k náboženstvu či viere v súlade s jeho svedomím.	Within this framework the participating States will recognize and respect the freedom of the individual to profess and practice, alone or in community with others, religion or belief acting in accordance with the dictates of his own conscience.
Zúčastnené štáty, na ktorých území existujú národnostné menšiny, budú rešpektovať právo osôb, ktoré k týmto menšinám patria, na rovnosť pred zákonom, budú im poskytovať všetky možnosti na skutočné užívanie ľudských práv a základných slobôd a týmto spôsobom budú chrániť ich zákonné záujmy v tejto oblasti.	The participating States on whose territory national minorities exist will respect the right of persons belonging to such minorities to equality before the law, will afford them the full opportunity for the actual enjoyment of human rights and fundamental freedoms and will, in this manner, protect their legitimate interests in this sphere.
Zúčastnené štáty uznávajú všeobecný význam ľudských práv a základných slobôd, ktorých rešpektovanie je podstatným faktorom mieru, spravodlivosti a blahobytu a ktoré sú nevyhnutné pre zabezpečenie rozvoja priateľských vzťahov a spolupráce medzi nimi, ako aj medzi všetkými štátmi.	The participating States recognize the universal significance of human rights and fundamental freedoms, respect for which is an essential factor for the peace, justice and well-being necessary to ensure the development of friendly relations and co-operation among themselves as among all States.

Budú vždy rešpektovať tieto práva a slobody vo svojich vzájomných vzťahoch a budú sa usilovať jednotlivo i spoločne, ako aj v spolupráci s Organizáciou Spojených národov o ich všestranné a účinné rešpektovanie.	They will constantly respect these rights and freedoms in their mutual relations and will endeavour jointly and separately, including in co-operation with the United Nations, to promote universal and effective respect for them.
Potvrdzujú právo jednotlivca poznať svoje práva a povinnosti v tejto oblasti a postupovať v súlade s nimi.	They confirm the right of the individual to know and act upon his rights and duties in this field.
V oblasti ľudských práv a základných slobôd budú zúčastnené štáty postupovať v súlade s cieľmi a princípmi Charty OSN a Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Budú tiež plniť svoje záväzky, vyplývajúce z medzinárodných deklarácií a dohôd v tejto oblasti, vrátane Medzinárodných paktov o ľudských právach, pokiaľ sú nimi viazané.	In the field of human rights and fundamental freedoms, the participating States will act in conformity with the purposes and principles of the Charter of the United Nations and with the Universal Declaration of Human Rights. They will also fulfil their obligations as set forth in the international declarations and agreements in this field, including inter alia the International Covenants on Human Rights, by which they may be bound.
VIII. Rovnoprávnosť a právo národov na sebaurčenie	VIII. Equal rights and self-determination of peoples
Zúčastnené štáty budú rešpektovať rovnoprávnosť národov a ich právo na sebaurčenie, pričom budú konať vždy v súlade s cieľmi a princípmi Charty OSN a príslušnými normami medzinárodného práva vrátane tých, ktoré sa vzťahujú na územnú celistvosť štátov.	The participating States will respect the equal rights of peoples and their right to self-determination, acting at all times in conformity with the purposes and principles of the Charter of the United Nations and with the relevant norms of international law, including those relating to territorial integrity of States.
Na základe princípu rovnoprávnosti a práva národov na sebaurčenie majú všetky národy právo určovať si vždy slobodne, kedy a ako si želajú, svoj vnútorný i vonkajší politický štatút bez vonkajšieho zasahovania a uskutočňovať svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj podľa vlastného uváženia.	By virtue of the principle of equal rights and self-determination of peoples, all peoples always have the right, in full freedom, to determine, when and as they wish, their internal and external political status, without external interference, and to pursue as they wish their political, economic, social and cultural development.
Zúčastnené štáty potvrdzujú všeobecný význam rešpektovania a účinného uplatňovania rovnoprávnosti a práva národov na sebaurčenie pre rozvoj priateľských vzťahov medzi nimi ako aj medzi všetkými štátmi; pripomínajú tiež, aký význam má neporušenie tohto princípu akýmkoľvek spôsobom.	The participating States reaffirm the universal significance of respect for and effective exercise of equal rights and self-determination of peoples for the development of friendly relations among themselves as among all States; they also recall the importance of the elimination of any form of violation of this principle.

IX. Spolupráca medzi štátmi	IX. Cooperation among States
Zúčastnené štáty budú rozvíjať vzájomnú spoluprácu ako aj spoluprácu so všetkými štátmi vo všetkých oblastiach v súlade s cieľmi a princípmi Charty OSN. Pri rozvoji svojej spolupráce budú zúčastnené štáty klásť osobitný dôraz na oblasti, stanovené v rámci Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, pričom každý z nich bude prispievať k spolupráci za podmienok úplnej rovnosti.	The participating States will develop their co-operation with one another and with all States in all fields in accordance with the purposes and principles of the Charter of the United Nations. In developing their co-operation the participating States will place special emphasis on the fields as set forth within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe, with each of them making its contribution in conditions of full equality.
Pri rozvoji svojej spolupráce na základe rovnosti sa budú snažiť podporovať vzájomné porozumenie a dôveru, vzájomné priateľské a dobré susedské vzťahy, medzinárodný mier, bezpečnosť a spravodlivosť. Takisto sa budú pri rozvoji svojej spolupráce usilovať o zvyšovanie blahobytu národov a prispievať k uskutočňovaniu ich túžob, pričom budú využívať najmä výhody, ktoré vyplývajú z rozširujúceho sa vzájomného poznania, pokroku a úspechov v hospodárskej, vedeckej, technickej, sociálnej, kultúrnej a humanitnej oblasti. (...)	They will endeavour, in developing their co-operation as equals, to promote mutual understanding and confidence, friendly and good-neighbourly relations among themselves, international peace, security and justice. They will equally endeavour, in developing their cooperation, to improve the well-being of peoples and contribute to the fulfilment of their aspirations through, inter alia, the benefits resulting from increased mutual knowledge and from progress and achievement in the economic, scientific, technological, social, cultural and humanitarian fields. (...)
X. Svedomité plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva	X. Fulfilment in good faith of obligations under international law
Zúčastnené štáty budú svedomito plniť svoje záväzky podľa medzinárodného práva, a to tak záväzky, ktoré vyplývajú zo všeobecne uznávaných zásad a noriem medzinárodného práva ako aj záväzky vyplývajúce zo zmlúv alebo iných dohôd zodpovedajúcich medzinárodnému právu, ktorých sú zmluvnými stranami.	The participating States will fulfil in good faith their obligations under international law, both those obligations arising from the generally recognized principles and rules of international law and those obligations arising from treaties or other agreements, in conformity with international law, to which they are parties.
Pri uplatňovaní svojich zvrchovaných práv, včítane práva určovať si vlastné zákony a predpisy, budú sa riadiť svojimi právnymi záväzkami podľa medzinárodného práva; ďalej budú náležite brať do úvahy a plniť zásady Záverečného aktu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. (...)	In exercising their sovereign rights, including the right to determine their laws and regulations, they will conform with their legal obligations under international law; they will furthermore pay due regard to and implement the provisions in the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe. (...)

PRÍLOHA Č. 2: DOKUMENT KODANSKÉHO ZASADANIA KONFERENCIE O ĽUDSKEJ DIMENZII KBSE (JÚN 1990) (výňatky)

Účastnícke štáty vítajú s veľkým uspokojením podstatné politické zmeny, ku ktorým došlo v Európe od 1. zasadania konferencie o ľudskej dimenzii KBSE v Paríži v roku 1989. Konštatujú, že proces KBSE významne prispel k vzniku týchto zmien a na druhej strane tento vývoj značne prispel k pokroku pri plnení ustanovení Záverečného aktu a ďalších dokumentov KBSE.	The participating States welcome with great satisfaction the fundamental political changes that have occurred in Europe since the first Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE in Paris in 1989. They note that the CSCE process has contributed significantly to bringing about these changes and that these developments in turn have greatly advanced the implementation of the provisions of the Final Act and of the other CSCE documents.
Uznávajú, že pluralitná demokracia a právny štát sú podstatné pre zabezpečenie rešpektovania všetkých ľudských práv a základných slobôd, rozvíjanie kontaktov medzi ľuďmi a riešenie ďalších súvisiacich humanitárnych otázok. Vítajú preto všetkými zmluvnými štátmi vyjadrenú vernosť ideálom demokracie a politického pluralizmu, ako aj spoločné odhodlanie budovať demokratickú spoločnosť založenú na slobodných voľbách a právnom štáte. (...)	They recognize that pluralistic democracy and the rule of law are essential for ensuring respect for all human rights and fundamental freedoms, the development of human contacts and the resolution of other issues of a related humanitarian character. They therefore welcome the commitment expressed by all participating States to the ideals of democracy and political pluralism as well as their common determination to build democratic societies based on free elections and the rule of law. (...)
Účastnícke štáty vyjadrili presvedčenie, že úplné rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd a rozvoj spoločnosti založenej na pluralitnej demokracii a právnom štáte sú predpokladmi pokroku pri nastoľovaní poriadku trvalého mieru, bezpečnosti, spravodlivosti a spolupráce, ktorý sa snažia vytvoriť v Európe. Znovu preto potvrdzujú svoj záväzok plniť v plnom rozsahu všetky ustanovenia Záverečného aktu a ďalších dokumentov KBSE, týkajúcich sa ľudskej dimenzie a zaväzujú sa ešte ďalej rozvinúť dosiahnutý pokrok.	The participating States express their conviction that full respect for human rights and fundamental freedoms and the development of societies based on pluralistic democracy and the rule of law are prerequisites for progress in setting up the lasting order of peace, security, justice and co-operation that they seek to establish in Europe. They therefore reaffirm their commitment to implement fully all provisions of the Final Act and of the other CSCE documents relating to the human dimension and undertake to build on the progress they have made.

Aby sa upevnilo rešpektovanie a využívanie ľudských práv a základných slobôd, rozvíjali kontakty medzi ľuďmi a nachádzali riešenia súvisiacich humanitárnych otázok, dohodli sa zmluvné štáty na nasledujúcom:	In order to strengthen respect for, and enjoyment of, human rights and fundamental freedoms, to develop human contacts and to resolve issues of a related humanitarian character, the participating States agree on the following:
I.	I.
1. Účastnícke štáty vyjadrujú presvedčenie, že ochrana a rozvoj ľudských práv a základných slobôd sú jedným zo základných cieľov vlády a opätovne potvrdzujú, že uznávanie týchto práv a slobôd je základom slobody, spravodlivosti a mieru.	(1) The participating States express their conviction that the protection and promotion of human rights and fundamental freedoms is one of the basic purposes of government, and reaffirm that the recognition of these rights and freedoms constitutes the foundation of freedom, justice and peace.
2. Sú rozhodnuté podporovať a rozvíjať tiež princípy spravodlivosti, ktoré tvoria základ právneho štátu. Domnievajú sa, že právny štát neznamená iba samotnú formálnu zákonnosť, ktorá zabezpečuje regulárnosť a trvalosť pri dosahovaní a uplatňovaní demokratického poriadku, ale spravodlivosť založenú na uznávaní a plnom akceptovaní najvyššej hodnoty ľudskej osobnosti a garantovanú inštitúciami poskytujúcimi rámec pre jej najplnšie vyjadrenie.	(2) They are determined to support and advance those principles of justice which form the basis of the rule of law. They consider that the rule of law does not mean merely a formal legality which assures regularity and consistency in the achievement and enforcement of democratic order, but justice based on the recognition and full acceptance of the supreme value of the human personality and guaranteed by institutions providing a framework for its fullest expression.
3. Opätovne potvrdzujú, že demokracia je neoddeliteľnou súčasťou právneho štátu. Uznávajú dôležitosť pluralizmu politických organizácií. (...)	(3) They reaffirm that democracy is an inherent element of the rule of law. They recognize the importance of pluralism with regard to political organizations.
4. Potvrdzujú, že budú rešpektovať právo každého z nich slobodne si vybrať a rozvíjať, v súlade s medzinárodnými normami ľudských práv, svoje politické, sociálne, hospodárske a kultúrne systémy. Pri výkone tohto práva budú zabezpečovať, aby zákony, právne predpisy, prax a politika zodpovedali záväzkom podľa medzinárodného práva a boli v súlade s ustanoveniami Deklarácie princípov a ďalšími záväzkami v rámci KBSE.	(4) They confirm that they will respect each other's right freely to choose and develop, in accordance with international human rights standards, their political, social, economic and cultural systems. In exercising this right, they will ensure that their laws, regulations, practices and policies conform with their obligations under international law and are brought into harmony with the provisions of the Declaration on Principles and other CSCE commitments.

5. Slávnostne vyhlasujú, že medzi tie prvky spravodlivosti, ktoré sú podstatné pre úplné vyjadrenie vrodenej dôstojnosti ľudskej bytosti a rovnakých neodňateľných práv všetkých ľudí patria nasledujúce:	(5) They solemnly declare that among those elements of justice which are essential to the full expression of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all human beings are the following:
5. 1. – slobodné voľby, ktoré sa budú konať v rozumných intervaloch tajným hlasovaním alebo rovnocenná procedúra slobodného hlasovania za podmienok, ktoré v praxi zabezpečia slobodné vyjadrenie názoru voličiek a voličov pri výbere svojich zástupcov a zástupkýň;	(5. 1.) – free elections that will be held at reasonable intervals by secret ballot or by equivalent free voting procedure, under conditions which ensure in practice the free expression of the opinion of the electors in the choice of their representatives;
5. 2. – forma vlády zastupiteľského typu, v ktorej je výkonná moc zodpovedná zvolenému zákonodarnému zboru alebo voličom a voličkám;	(5. 2.) – a form of government that is representative in character, in which the executive is accountable to the elected legislature or the electorate;
5. 3. – povinnosť vlády a štátnych orgánov dodržiavať ústavu a konať spôsobom zodpovedajúcim zákonu;	(5. 3.) – the duty of the government and public authorities to comply with the constitution and to act in a manner consistent with law;
5. 4. – jednoznačné oddelenie štátu a politických strán; najmä v tom zmysle, že politické strany nebudú spájané so štátom;	(5. 4.) – a clear separation between the State and political parties; in particular, political parties will not be merged with the State;
5. 5. – činnosť vlády a štátnej správy ako aj súdnictva bude vykonávaná v súlade so systémom ustanoveným zákonom. Rešpektovanie tohto systému musí byť zabezpečené;	(5. 5.) – the activity of the government and the administration as well as that of the judiciary will be exercised in accordance with the system established by law. Respect for that system must be ensured;
5. 6. – ozbrojené sily a bezpečnosť budú pod kontrolou civilných orgánov a budú im zodpovedné;	(5. 6.) – military forces and the police will be under the control of, and accountable to, the civil authorities;
5. 7. – ľudské práva a základné slobody budú zaručené zákonom a budú v súlade so záväzkami podľa medzinárodného práva;	(5. 7.) – human rights and fundamental freedoms will be guaranteed by law and in accordance with their obligations under international law;
5. 8. – právne predpisy prijaté po ukončení verejnej procedúry a správne opatrenia budú zverejnené, čo je podmienkou ich účinnosti. Tieto texty budú každému prístupné;	(5. 8.) – legislation, adopted at the end of a public procedure, and regulations will be published, that being the condition for their applicability. Those texts will be accessible to everyone;

5. 9. – všetky osoby sú rovné pred zákonom a majú právo na rovnú ochranu podľa zákona bez akejkoľvek diskriminácie, v záujme čoho bude zákonom zakázaná akákoľvek diskriminácia a všetkým osobám bude zaručená rovnaká a účinná ochrana proti diskriminácii na akomkoľvek základe;	(5. 9.) – all persons are equal before the law and are entitled without any discrimination to the equal protection of the law. In this respect, the law will prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground;
5. 10. – každý človek bude mať právo na účinné opravné prostriedky proti správnym rozhodnutiam, aby bolo zaručené rešpektovanie základných práv a zabezpečená právna istota;	(5. 10.) – everyone will have an effective means of redress against administrative decisions, so as to guarantee respect for fundamental rights and ensure legal integrity;
5. 11. – správne rozhodnutia smerujúce proti osobe musia byť plne odôvodnené a musia spravidla uvádzať bežne dostupné prostriedky právnej ochrany;	(5. 11.) – administrative decisions against a person must be fully justifiable and must as a rule indicate the usual remedies available;
5. 12. – bude zabezpečená nezávislosť sudcovského stavu a nestranná činnosť súdnictva;	(5. 12.) – the independence of judges and the impartial operation of the public judicial service will be ensured;
5. 13. – nezávislosť advokátok a advokátov bude uznávaná a ochraňovaná, najmä pokiaľ ide o podmienky ich prijímania a praxe;	(5. 13.) – the independence of legal practitioners will be recognized and protected, in particular as regards conditions for recruitment and practice;
5. 14. – predpisy týkajúce sa stíhania budú obsahovať jednoznačne definované právomoci v oblasti stíhania, ako aj úkony, ktoré ho predchádzajú a sprevádzajú;	(5.14) – the rules relating to criminal procedure will contain a clear definition of powers in relation to prosecution and the measures preceding and accompanying prosecution;
5. 15. – každá osoba zatknutá alebo vzatá do väzby na základe trestného obvinenia bude mať právo, aby o zákonnosti jej zatknutia alebo vzatia do väzby mohlo byť rozhodnuté, aby bola urýchlene predvedená pred súdny alebo iný orgán oprávnený podľa zákona vykonávať takúto činnosť;	(5. 15.) – any person arrested or detained on a criminal charge will have the right, so that the lawfulness of his arrest or detention can be decided, to be brought promptly before a judge or other officer authorized by law to exercise this function;
5. 16. – pri rozhodovaní a obžalobe proti svojej osobe alebo o svojich právach a povinnostiach v súdnom konaní má každý človek právo na spravodlivé a verejné prerokovanie svojej veci pred kompetentným, nezávislým a nestranným súdom zriadeným na základe zákona;	(5. 16.) – in the determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law, everyone will be entitled to a fair and public hearing by a competent, independent and impartial tribunal established by law;

5. 17. – každá stíhaná osoba bude mať právo obhajovať sa osobne alebo prostredníctvom pohotového právneho zastúpenia podľa vlastného výberu alebo, pokiaľ nemá dostatok prostriedkov na úhradu právneho zastúpenia, má byť poskytnuté bezplatné právne zastúpenie, ak si to vyžaduje záujem spravodlivosti;	(5. 17.) – any person prosecuted will have the right to defend himself in person or through prompt legal assistance of his own choosing or, if he does not have sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;
5. 18. – nikto nebude obžalovaný, súdený alebo odsúdený za trestný čin, ak tento skutok nie je uvedený v zákone, ktorý jasne a presne definuje znaky trestného činu;	(5. 18.) – no one will be charged with, tried for or convicted of any criminal offence unless the offence is provided for by a law which defines the elements of the offence with clarity and precision;
5. 19. – každý človek bude považovaný za nevinného, dokiaľ sa jeho alebo jej vina nepreukáže v súlade so zákonom;	(5. 19.) – everyone will be presumed innocent until proved guilty according to law;
5. 20. – berúc do úvahy dôležitý prínos medzinárodných dokumentov v oblasti ľudských práv k právnemu štátu na vnútroštátnej úrovni, účastnícke štáty opätovne potvrdzujú, že zväžia svoje prístupenie k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a ďalším príslušným medzinárodným dokumentom, ak tak ešte neurobili;	(5. 20.) – considering the important contribution of international instruments in the field of human rights to the rule of law at a national level, the participating States reaffirm that they will consider acceding to the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and other relevant international instruments, if they have not yet done so;
5. 21. – za účelom doplnenia vnútorných prostriedkov právnej ochrany a lepšieho zabezpečenia rešpektovania medzinárodných záväzkov, ktoré účastnícke štáty prijali, zväžia účastnícke štáty svoje prístupenie k regionálnym alebo univerzálnym medzinárodným dohovorom týkajúcim sa ochrany ľudských práv, Európskemu dohovoru o ľudských právach alebo Opčnému protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, ktoré upravujú procedúry individuálnych sťažností medzinárodným orgánom.	(5. 21.) – in order to supplement domestic remedies and better to ensure that the participating States respect the international obligations they have undertaken, the participating States will consider acceding to a regional or global international convention concerning the protection of human rights, such as the European Convention on Human Rights or the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, which provide for procedures of individual recourse to international bodies.

6. Účastnícke štáty vyhlasujú, že vôľa ľudu, slobodne a spravodlivo vyjadrená v pravidelných a skutočných voľbách, je základom authority a legitimity všetkých vlád. Účastnícke štáty preto budú rešpektovať právo svojich občanov a občianok zúčastňovať sa na správe svojej krajiny buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcov a zástupkyň, nimi slobodne zvolených v spravodlivých voľbách. Uznávajú svoju zodpovednosť brániť a ochraňovať v súlade so svojimi zákonmi, medzinárodnými záväzkami a medzinárodnými záväzkami v oblasti ľudských práv demokratický poriadok vytvorený slobodne z vôle ľudu, pred činnosťou osôb, skupín alebo organizácií, ktoré vykonávajú terorizmus alebo sa odmietajú vzdať terorizmu alebo násilia zameraného na zvrhnutie tohto poriadku alebo poriadku iného účastníckeho štátu.	(6) The participating States declare that the will of the people, freely and fairly expressed through periodic and genuine elections, is the basis of the authority and legitimacy of all government. The participating States will accordingly respect the right of their citizens to take part in the governing of their country, either directly or through representatives freely chosen by them through fair electoral processes. They recognize their responsibility to defend and protect, in accordance with their laws, their international human rights obligations and their international commitments, the democratic order freely established through the will of the people against the activities of persons, groups or organizations that engage in or refuse to renounce terrorism or violence aimed at the overthrow of that order or of that of another participating State.
7. Účastnícke štáty s cieľom zabezpečiť, aby vôľa ľudu tvorila základ authority vlády,	(7) To ensure that the will of the people serves as the basis of the authority of government, the participating States will
7. 1. – budú organizovať slobodné voľby v primeraných intervaloch tak, ako ustanovuje zákon;	(7. 1.) – hold free elections at reasonable intervals, as established by law;
7. 2. – umožnia, aby všetky miesta aspoň v jednej z komôr vnútroštátneho zákonodarného zboru boli slobodne voliteľné ľudovým hlasovaním;	(7. 2.) – permit all seats in at least one chamber of the national legislature to be freely contested in a popular vote;
7. 3. – zaručia všeobecné a rovné volebné právo všetkým dospelým občanom a občiankam;	(7. 3.) – guarantee universal and equal suffrage to adult citizens;
7. 4. – zabezpečia, že hlasy sa budú odovzdávať tajne alebo inou rovnocennou procedúrou slobodného hlasovania a že budú sčítané a oznamované čestne a oficiálne výsledky zverejnené;	(7. 4.) – ensure that votes are cast by secret ballot or by equivalent free voting procedure, and that they are counted and reported honestly with the official results made public;
7. 5. – budú uznávať právo občanov a občianok uchádzať sa bez diskriminácie o politické a štátne funkcie vo svojom mene alebo reprezentujúc politické strany alebo organizácie;	(7. 5.) – respect the right of citizens to seek political or public office, individually or as representatives of political parties or organizations, without discrimination;

7. 6. – budú rešpektovať právo osôb alebo skupín zakladať úplne slobodne svoje vlastné politické strany alebo iné politické organizácie a týmto politickým stranám alebo organizáciám poskytovať také právne záruky, ktoré im umožnia navzájom súťažiť na základe rovnosti pred zákonom a štátnymi orgánmi;	(7. 6.) – respect the right of individuals and groups to establish, in full freedom, their own political parties or other political organizations and provide such political parties and organizations with the necessary legal guarantees to enable them to compete with each other on a basis of equal treatment before the law and by the authorities;
7. 7. – zabezpečia, aby zákon aj verejný poriadok umožňoval povoľovanie politických kampaní vedených v spravodlivom a slobodnom duchu, v ktorých žiadna administratívna činnosť ani násilie alebo zastražovanie nebudú brániť stranám, kandidátkam a kandidátom slobodne vyjadrovať svoje názory a stanoviská a voličkám i voličom zoznamovať sa s nimi, diskutovať o nich a hlasovať pre strany či kandidátov bez obáv z prenasledovania;	(7. 7.) – ensure that law and public policy work to permit political campaigning to be conducted in a fair and free atmosphere in which neither administrative action, violence nor intimidation bars the parties and the candidates from freely presenting their views and qualifications, or prevents the voters from learning and discussing them or from casting their vote free of fear of retribution;
7. 8. – zabezpečia, aby žiadna právna alebo administratívna prekážka nestála v ceste neobmedzenému prístupu k masovokomunikačným prostriedkom na základe nediskriminácie pre všetky politické zoskupenia alebo osoby, ktoré si želajú zúčastniť sa volebného procesu;	(7. 8.) – provide that no legal or administrative obstacle stands in the way of unimpeded access to the media on a non-discriminatory basis for all political groupings and individuals wishing to participate in the electoral process;
7. 9. – zabezpečia, aby kandidátky a kandidáti, ktorí získajú potrebný počet hlasov požadovaný zákonom, boli náležite uvedení do funkcie a bolo im dovolené zotrvať vo funkcii, kým ich volebné obdobie neuplynie alebo neskončí iným spôsobom upraveným zákonom v súlade s demokratickými parlamentnými a ústavnými procedúrami.	(7.9) – ensure that candidates who obtain the necessary number of votes required by law are duly installed in office and are permitted to remain in office until their term expires or is otherwise brought to an end in a manner that is regulated by law in conformity with democratic parliamentary and constitutional procedures.

8. Účastnícke štáty sa domnievajú, že účasť pozorovateľov, ako zahraničných, tak vnútroštátnych, môže napomôcť volebnému procesu v štátoch, v ktorých sa uskutočňujú voľby. Pozývajú preto pozorovateľov z iných účastníckych štátov KBSE a príslušné súkromné inštitúcie a organizácie, ktoré si budú želať pozorovať priebeh vnútroštátnych volieb v rozsahu povolenom zákonom. Taktiež prispievajú k uľahčeniu podobného prístupu k voľbám, ktoré sa konali na nižšej než vnútroštátnej úrovni. Pozorovatelia sa zaviazujú nezasahovať do volebného procesu.	(8) The participating States consider that the presence of observers, both foreign and domestic, can enhance the electoral process for States in which elections are taking place. They therefore invite observers from any other CSCE participating States and any appropriate private institutions and organizations who may wish to do so to observe the course of their national election proceedings, to the extent permitted by law. They will also endeavour to facilitate similar access for election proceedings held below the national level. Such observers will undertake not to interfere in the electoral proceedings.
II.	II.
9. Účastnícke štáty opätovne potvrdzujú, že	(9) The participating States reaffirm that
9. 1. – každý človek má právo na slobodu prejavu vrátane práva na komunikáciu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie a myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Výkon tohto práva môže podliehať iba takým obmedzeniam, ktoré sú stanovené zákonom a sú v súlade s medzinárodnými normami. Obzvlášť nebudú nijako obmedzovať prístup k prostriedkom pre rozmnožovanie dokumentov akéhokoľvek druhu a spôsobu ich používania, avšak pri rešpektovaní práv týkajúcich sa duševného vlastníctva vrátane autorských práv;	(9. 1.) – everyone will have the right to freedom of expression including the right to communication. This right will include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. The exercise of this right may be subject only to such restrictions as are prescribed by law and are consistent with international standards. In particular, no limitation will be imposed on access to, and use of, means of reproducing documents of any kind, while respecting, however, rights relating to intellectual property, including copyright;
9. 2. – každý človek má právo na pokojné zhromažďovanie a demonštrácie (...);	(9. 2.) – everyone will have the right of peaceful assembly and demonstration (...);
9. 3. – združovacie právo je zaručené. Zaručuje sa právo vytvárať a – v súlade s všeobecným právom odborov určovať podmienky svojho členstva – slobodne vstúpiť do odborov. Tieto práva vylučujú akúkoľvek predchádzajúcu kontrolu. Právo pracovníkov a pracovníkov združovať sa vrátane práva na štrajk sa zaručuje (...);	(9. 3.) – the right of association will be guaranteed. The right to form and – subject to the general right of a trade union to determine its own membership – freely to join a trade union will be guaranteed. These rights will exclude any prior control. Freedom of association for workers, including the freedom to strike, will be guaranteed (...);

9. 4. – každý človek má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva. Toto právo zahŕňa právo zmeniť svoje náboženstvo alebo presvedčenie a slobodne vyznávať svoje náboženstvo alebo presvedčenie samostatne alebo v spoločnosti s inými na verejnosti alebo v súkromí, prostredníctvom bohoslužieb, výučby, vykonávania náboženských obradov alebo účasti na nich. (...)	(9. 4.) – everyone will have the right to freedom of thought, conscience and religion. This right includes freedom to change one's religion or belief and freedom to manifest one's religion or belief, either alone or in community with others, in public or in private, through worship, teaching, practice and observance. (...)
9. 5. – budú uznávať právo každého človeka opustiť ktorúkoľvek krajinu vrátane svojej vlastnej a vrátiť sa do svojej krajiny, v súlade s medzinárodnými záväzkami štátov a záväzkami v rámci KBSE. Obmedzenia tohto práva budú mať charakter veľmi zriedkavých výnimiek a (...) nebudú zneužívané alebo uplatňované svojvoľne;	(9. 5.) – they will respect the right of everyone to leave any country, including his own, and to return to his country, consistent with a State's international obligations and CSCE commitments. Restrictions on this right will have the character of very rare exceptions (...) and will not be abused or applied in an arbitrary manner;
9. 6. – každý človek má právo pokojne užívať svoj majetok sám alebo spoločne s inými. Nikto nemôže byť zbavený svojho majetku, ak to nie je vo verejnom záujme a za podmienok ustanovených zákonom a zlučiteľných s medzinárodnými záväzkami.	(9.6) – everyone has the right peacefully to enjoy his property either on his own or in common with others. No one may be deprived of his property except in the public interest and subject to the conditions provided for by law and consistent with international commitments and obligations.
10. Znovu potvrdzujúc svoj záväzok účinne zabezpečiť práva osôb poznať svoje ľudské práva a základné slobody a konať na základe nich a aktívne prispievať, samostatne alebo spoločne s inými k ich rozvoju a ochrane (...)	(10) In reaffirming their commitment to ensure effectively the rights of the individual to know and act upon human rights and fundamental freedoms, and to contribute actively, individually or in association with others, to their promotion and protection (...)
25. 4. — tieto opatrenia nebudú diskriminovať výhradne na základe rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, spoločenského pôvodu alebo príslušnosti k menšine.	(25.4) - such measures will not discriminate solely on the grounds of race, colour, sex, language, religion, social origin or of belonging to a minority.

III	III
26. Účastnícke štáty uznávajú, že pevná demokracia závisí od existencie demokratických hodnôt a praxe ako aj širokej škály demokratických inštitúcií, ako neoddeliteľnej súčasti života štátu. Budú preto posilňovať, uľahčovať, a kde je to vhodné podporovať praktické snahy o spoluprácu a výmenu informácií, myšlienok a skúseností medzi sebou a priamymi kontaktmi a spoluprácu medzi osobami, skupinami a organizáciami (...)	(26) The participating States recognize that vigorous democracy depends on the existence as an integral part of national life of democratic values and practices as well as an extensive range of democratic institutions. They will therefore encourage, facilitate and, where appropriate, support practical co-operative endeavours and the sharing of information, ideas and expertise among themselves and by direct contacts and co-operation between individuals, groups and organizations (...)
27. Účastnícke štáty budú tiež uľahčovať zakladanie a posilňovanie nezávislých vnútroštátnych inštitúcií v oblasti ľudských práv a právneho štátu, ktoré môžu tiež slúžiť ako centrá pre koordináciu a spoluprácu medzi takými inštitúciami v účastníckych štátoch. (...)	(27) The participating States will also facilitate the establishment and strengthening of independent national institutions in the area of human rights and the rule of law, which may also serve as focal points for co-ordination and collaboration between such institutions in the participating States. (...)
28. Účastnícke štáty uznávajú dôležitý prínos Rady Európy v oblasti ľudských práv a základných slobôd a súhlasia s tým, že zväžia ďalšie cesty a spôsoby, ktoré umožnia Rade Európy byť prínosom ľudskej dimenzii KBSE. (...)	(28) The participating States recognize the important expertise of the Council of Europe in the field of human rights and fundamental freedoms and agree to consider further ways and means to enable the Council of Europe to make a contribution to the human dimension of the CSCE. (...)
IV	IV
30. Účastnícke štáty uznávajú, že otázky týkajúce sa národnostných menšín môžu byť uspokojivo riešené iba v demokratickom politickom rámci založenom na právnom štáte s fungujúcim nezávislým súdnictvom. Tento rámec zaručuje plné rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, rovné práva a postavenie všetkých občanov a občanok, slobodné vyjadrenie všetkých ich oprávnených záujmov a túžob, politický pluralizmus, spoločenskú znášanlivosť, uplatňovanie právnych predpisov, ktoré vytvoria účinné zábrany proti zneužívaniu vládnej moci.	(30) The participating States recognize that the questions relating to national minorities can only be satisfactorily resolved in a democratic political framework based on the rule of law, with a functioning independent judiciary. This framework guarantees full respect for human rights and fundamental freedoms, equal rights and status for all citizens, the free expression of all their legitimate interests and aspirations, political pluralism, social tolerance and the implementation of legal rules that place effective restraints on the abuse of governmental power.

Ďalej znovu potvrdzujú, že rešpektovanie práv osôb, ktoré patria k národnostným menšinám, ako súčasť všeobecne uznávaných ľudských práv, je podstatným činiteľom mieru, spravodlivosti, stability a demokracie v účastníckych štátoch.	They further reaffirm that respect for the rights of persons belonging to national minorities as part of universally recognized human rights is an essential factor for peace, justice, stability and democracy in the participating States.
31. Osoby, ktoré patria k národnostným menšinám, majú právo plne a účinne vykonávať svoje ľudské práva a základné slobody bez akejkoľvek diskriminácie a pri plnej rovnosti pred zákonom.	(31) Persons belonging to national minorities have the right to exercise fully and effectively their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law.
32. Príslušnosť k národnostnej menšine je vecou osobného rozhodnutia každej osoby a z tohto rozhodnutia nemôže vzniknúť žiadne znevýhodnenie.	(32) To belong to a national minority is a matter of a person's individual choice and no disadvantage may arise from the exercise of such choice.
Osoby, ktoré patria k národnostným menšinám, majú právo slobodne vyjadrovať, uchovávať a rozvíjať svoju etnickú, kultúrnu, jazykovú a náboženskú svojbytnosť a uchovávať a rozvíjať svoju kultúru vo všetkých smeroch, bez akýchkoľvek pokusov asimilovať ich proti ich vôli. (...)	Persons belonging to national minorities have the right freely to express, preserve and develop their ethnic, cultural, linguistic or religious identity and to maintain and develop their culture in all its aspects, free of any attempts at assimilation against their will. In particular, they have the right
43. Účastnícke štáty (...) posúdili návrhy týkajúce sa vysielania pozorovateľiek a pozorovateľov na preskúvanie situácií a konkrétnych prípadov, vymenovania spravodajcov na prešetrenie a navrhnutie príslušných riešení, zriadenie Komisie KBSE pre ľudskú dimenziu, hlbšie zapojenie osôb, organizácií a inštitúcií do mechanizmu ľudskej dimenzie (...)	(43) The participating States (...) considered proposals related to the sending of observers to examine situations and specific cases, the appointment of rapporteurs to investigate and suggest appropriate solutions, the setting up of a Committee on the Human Dimension of the CSCE, greater involvement of persons, organizations and institutions in the human dimension (...)

